MARS *et* HISTORIA

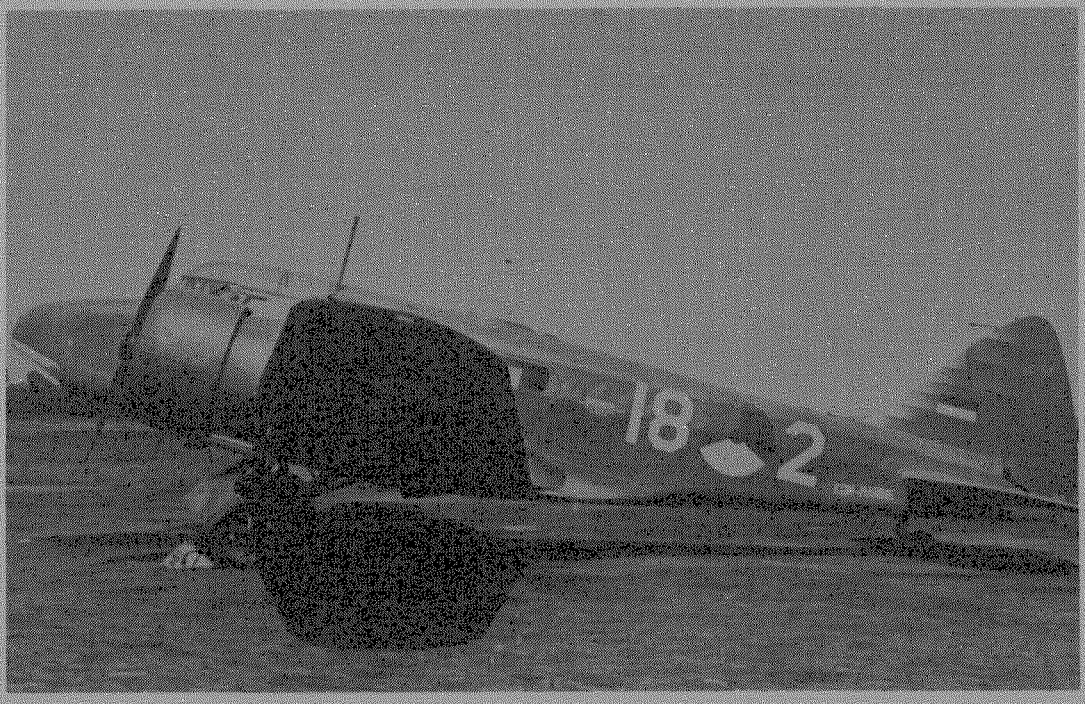

26e Jaargang nummer 2 - april/juni 1992

ORGAAN
van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie. Opgericht 20 augustus 1966. Verschijnt 4 x per jaar.

Beschermheer: Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR:
Voorzitter: Mr. C.J.M. Kramers, **Vice-Voorzitter:** F.J. van Lier, **1e Secretaris:** mevr. P.H.Th. Dumon, **Penningmeester:** drs. J.A. Bom, **2e Secretaris:** E.W. van Popta. **Leden:** jhr.mr. D.J.H.N. den Beer, Poortugael, J. van den Berg, B.C. Cats, J.A.H. Engelman, H.F. Fabri, C.B. Nicolas.

ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:
Voorzitter: Benoordenhoutseweg 30, 2596 BB 's-Gravenhage, tel.: 070-3247569. **Vice-voorzitter:** Herenstraat 9, 4116 BK Buren. **Secretaris:** Aart van der Leeuwlaan 56, 2624 LD Delft, tel.: 015-567564. **Penningmeester:** Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, tel.: 01751-18624. De contributie bedraagt per jaar min. *f* **35,00**, te storten op rek.nr. **65.82.12.125** van de Nederlandsche MiddenstandsbankteWassenaar, t.n.v. de Nederlandse Vereniging van Militaire Historie of op giro **29 40 790** van de N.V.M.H. te Wassenaar.

ERELEDEN:
Drs. B.G.J. Elias, F.J. van Lier, H. Muller.

SAMENSTELLING REDACTIECOMMISSIE:
J. van den Berg, J.A.H. Engelman, F. Fabri, H. Muller.

Redactie-adres: Cronestein 85,2804 EL Gouda.
Ledenadministratie: Mevr. P.H.Th. Dumon, Aart van der Leeuwlaan 56, 2624 LD Delft, tel.: 015-567564.

AFDELINGSCORRESPONDENTEN:
(1) 'KRIJGSGESCHIEDENIS, KORPSGESCHIEDENIS', voor 1813, olv drs. J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224,2564 VZ 's-Gravenhage 070-3251955
ná 1813 olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade (gem. Nuth) 045-242962
Middeleeuwen olv drs. R.P. de Graaf, Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal 08385-27780
(2) 'TRADITIES EN CEREMONIEEL' olv P. van der Burg, Hoofdstraat 94, 3972 LC Driebergen 03438-17588
(3) 'UNIFORMKUNDE' olv F.A.Th. Smits jr., Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg 070-3873961
M. Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn 055-661706
(4) 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN' olv H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray 04780-82992
B.W. Wagenaar, Händelstraat 18, 1901 VA Castricum 02518-53084
(5) 'MILITAIRE EMBLEMEN' olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum 02159-13563
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage 070-3886566
(6) 'WAPENS EN MUNITIE' olv drs. J. Lenselink, Oxfordlaan 49, 2314 EB Leiden 071-894012
(7) 'MILITAIRE MUZIEK' olv mr. R.A. Schimmel, De Mildestraat 57, 2596 SW 's-Gravenhage 070-3246568
(8) 'OVERZEESE VERSTERKINGSWERKEN MET NEDERLANDSE HISTORIE' olv. A.F. Lancker, De Akker 21, 1611 JM Bovenkarspel 02285-18968
(9) 'MARITIEME GESCHIEDENIS' olv M.K. Zaagman, Ds. Van den Boschlaan 225, 2286 PH Rijswijk (ZH) 070-3946539
(10) 'NAPOLEONTICA' olv Joh. Schaede, Wouwermanstraat 31III, 1071 LW Amsterdam 020-6624311
(11) 'TWEEDE WERELDOORLOG' olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade (gem. Nuth) 045-242962
(12) 'MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN' olv D.E.J. Stoot, De Wouden 87, 9405 HC Assen
(13) 'VAANDELS EN STANDAARDEN' olv Kl. Sierksma, 'Nij Midgaard', Woelwijk 1, 9255 KE Tytsjerk 05118-2524
(14) 'EERSTE WERELDOORLOG' olv dr. F. Snapper, Burg. Patijnlaan 136, 2585 BM 's-Gravenhage
(15) 'KONINKLIJKE MARINE' olv B.E. Stuit, Middelzand 2711, 1788 CM Den Helder 02230-44649
(16) 'MILITAIRE GENEALOGIE' olv G. van Zuijdam, Dennenlaan 12, 7313 AM Apeldoorn 055-553839
W. Plink, Middachten 53, 8162 CK Epe 05780-12138
(17) 'MILITAIRE FOLKLORE' olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo 03417-51983
(18) 'MILITAIRE VOERTUIGEN EN TANKS' olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage 070-3634391
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede 023-291324
W. den Dunnen, Laurens Reaelstraat 32, 2595 XM 's-Gravenhage 070-3814892
(19) 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT' olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda 01820-34283
Dr. P.C. Boer, Waterklaver 2,2804 PN Gouda 01820-35332
(20) 'KNIL' olv C.A. Heshusius, Van Alkemadelaan 350, flat 316, 2597 AS 's-Gravenhage 070-3248495
(21) 'MILITAIRE BIBLIOGRAFIE TIJDSCHRIFTEN' olv drs. M.J. Lohnstein, Vondellaan 15, 6881 MC Velp 085-615484
(22) 'MILITAIRE GEDENKTEKENS EN MONUMENTEN' olv drs. J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar 01751-18624
J. Albarda, Lindenheuvel 12A, 1217 JX Hilversum 035-46815
(23) 'KORPS MARINIERS' olv drs. J. Nuis, Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden 02159-46037

Reeds verschenen nummers kunt U, zolang de voorraad strekt bestellen bij J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, tel.: 01820-34283. Losse nummers (inclusief portokosten) *f* 6,75, over te maken aan de penningmeester. Lustrumnummers (5/81 en 5/86) *f* 12,50 (5/91) *f* 37,50 (inclusief portokosten). Themanummer 40/45 (3/90) *f* 10,- (inclusief portokosten). Enveloppen 'Nederlandse schilders van militaire taferelen' *f* 8,- per stuk (inclusief portokosten) overmaken op postgiro 3141628 t.n.v. H. Muller te Breda. Verkrijgbaar zijn de nrs. 2 (W.C. Staring), 3 (J.W. van Oorschot), 4 (A.M. Luyt), 5 (H.M. Krabbé) en 6 (W.P. van Geldorp).

MARS *et* HISTORIA

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremoniëel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

26e Jaargang nummer 2 - april/juni 1992 **Verschijnt 4 x per jaar**

INHOUD

F.J. van Lier: Militariade
L. van Dorp: De slag bij Wagram 5-6 juli 1809
C.A. Heshusius: Uit het dagboek van luitenant Donck (44)
Drs. R. van der Neut: Straf en tucht aan boord van schepen
Jean A. PH. Laguette: Een reisverslag naar de Oost uit 1873
J.H.M. Berlemon: Een merkwaardige metalenkruis 1830-1831 'vrywillig'
Rectificatie
Drs. R. de Winter: Pearl Harbor, plan van Brits journalist?
W. Plink: De Ripperdakazerne te Haarlem
Mr. J.H. Carsten: Bericht uit Stanislau
Meningen van lezers en reactie.
Themadag Emslandkampen
Afdelingscorrespondentschap Gewapende Burgers
Kl. Sierksma: Het eerste Nederlandse (semi) officiële Vlaggenboek II
Bestuursmededelingen
7de Opgave van wijziging en aanvulling op de ledenlijst van november 1990
C.J.M. Kramers: Het Diekerhoff Fonds

RICHTLIJNEN VOOR DE INZENDING VAN KOPIJ

1. Tekst

a. Onder de titel: naam auteur met eventuele titel.
b. Kopij typen op A-4 met anderhalve regelafstand.
c. Marge ca. 5 cm.
d. Pagina's bovenaan doorlopend nummeren.
e. Bij latere tussenvoegingen van pagina's nummer van voorgaande pagina gevolgd door letter (a, b, enz.).
f. Spelling: voorkeurspelling (Van Dale/Woordenlijst Spellingscommissie).
g. Opnieuw typen van een pagina, in geval van veel doorhalingen/wijzigingen/correcties.

2. Illustraties

a. Foto's zwart/wit, glanzend; formaat 9 x 12 of 13 x 18 (ook kleurenfoto's, géén negatieven of dia's).
b. Op de achterzijde vermelden: Mars et Historia/naam auteur/nummer waarmee in de tekst naar de afbeelding wordt verwezen.

3. Inlevering kopij

Redaktie-adres: Cronestein 85,
2804 EL Gouda, tel.: 01820-34283.

Bij voorbaat dank voor Uw medewerking.

Op de voorkant:
Airspeed Oxford Mk. I van de Marineluchtvaartdienst 1947-1953.
De Marineluchtvaartdienst bestaat dit jaar 75 jaar.
Het volgende kwartaalnummer zal geheel in het teken staan van dit jubileum.

MILITARIADE

Een onregelmatig verschijnende rubriek met wetenswaardigheden over onze interessegebieden, voor U en met U verzameld door F.J. van Lier, Herenstraat 9, 4116 BK Buren (Gld).

1. Op 23 en 24 juni 1992 zal bij van Stockum in Den Haag een grote boekenveiling worden gehouden, waarbij de vermaarde collectie militair-historische, speciaal uniformkundige, boeken van ons hoogbejaarde oud-lid dr. F.G. de Wilde. Weliswaar zijn enige kostbare werken uit diens collectie geschonken aan de bibliotheek van het Legermuseum te Leiden, maar toch is er voor de liefhebbers nog heel wat overgebleven, namelijk ruim 200 lots. U kunt de catalogus van deze veiling telefonisch bestellen. Ze kost *f* 20,- plus verzendkosten.

2. Verschenen is de kroniek van het Eerste bataljon Jagers OVW 1945-1948 onder de titel 'Jagers en jagerslatijn'. Het is samengesteld door Kees Rockx. Het boek kan worden besteld bij de heer A.G. Kamperman, Goudsmedengilde 22, 3994 BA Houten. De prijs is *f* 24,- (inclusief verzendkosten), te voldoen door overschrijving van het verschuldigde bedrag op postrek. 42119 t.n.v. A.G. Kamperman te Houten. Na ontvangst van de girostorting wordt het boekwerk U toegezonden.

3. In 1990 verscheen de tweede druk van het boek 'Remember Arnhem', geschreven door John Fairley. Het boek behandelt op bijzonder accurate en uitgebalanceerde wijze de geschiedenis van het 1st Airborne Reconnaissance Squadron in de slag rond Arnhem in september 1944. Er zijn vele publicaties over de strijd om Arnhem geschreven, maar dit boek is toch wel zeer bijzonder, omdat het aan de hand van persoonlijke belevenissen en een groot aantal interviews met de leden van de kleine eenheid, die het 1st Airborne Reconnaissance Squadron was, de gevechten per dag op de voet volgt, op de wijze zoals de doorsnee-soldaat die ondervond. De schrijver heeft zeer veel onderzoek gepleegd, getuige ook de zeer uitvoerige bibliografie. Al bijeen een zeer aanbevelenswaardig boek, dat verkrijgbaar is onder ISBN 095155090X. Uitgeverij is Peaton Press, 12 Birkhall Drive, Bearsden, Glasgow G61 1DB Great Britain.

4. Bij Meulenhoff verscheen in 1991 een uitstekend geschreven boek 'Duizend miljoen maal vervloekt land, de Hollandse brigade in Spanje 1808-1813', geschreven door J.A. de Moor en H.Ph. Vogel.
In augustus 1808 ontving koning Lodewijk Napoleon van zijn broer het bevel om binnen drie weken een brigade van 3000 man naar Spanje te sturen. Onder leiding van Generaal Chassé vertrok de troep te voet naar Spanje. Slechts weinigen keerden terug van deze barre guerillastrijd. Uit de ruim aanwezige documentatie is een levendig relaas opgesteld.

5. Archievenonderzoek Rusland. De Directeur van de Nederlandse Rijksarchievendienst, dr. F.C.J. Ketelaar, heeft op zaterdag 21 maart 1992 te Moskou een overeenkomst met de Voorzitter van het Comité voor Archiefzaken van de Russische Federatie, dr. R.G. Pichoja, getekend. De overeenkomst betreft Nederlandse archieven die door de Duitse bezetter tijdens de Tweede Wereldoorlog in beslag waren genomen, naar Duitsland vervoerd en na beëindiging van de oorlog onder de krijgsbuit van het Sovjet-leger naar de Sovjetunie

getransporteerd. In de overeenkomst erkent het Russische Comité voor Archiefzaken de aanwezigheid in de onder zijn bevoegdheid vallende staatsarchieven van dit archiefmateriaal van Nederlandse herkomst. Het betreft onder meer materiaal van het Ministerie van Defensie, diverse vooroorlogse vredesbewegingen, het Internationaal Archief van de Vrouwenbeweging te Amsterdam, verschillende Joodse organisaties, het Nederlandse Comité voor Intellectuele Samenwerking en de Nederlandse Esperantistenvereniging. Het Comité voor Archiefzaken verklaart bereid te zijn alle maatregelen te treffen voor een terugkeer van het Nederlandse archiefmateriaal naar Nederland voor 1 juli 1992. Daarbij gaan de partijen ervan uit dat de teruggave plaatsvindt na instemming van de Opperste Sovjet van de Russische Federatie.

6. De televisieserie 'De bezetting', samengesteld door dr. L. de Jong, gebaseerd op zijn 27 boekdelen over het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, wordt voor 't eerst uitgebracht in 21 videodelen. De serie, gepresenteerd door Pier Tania, werd door de NOS in 1989 uitgezonden en gezien de hoge waardering van het publiek (7.6) herhaald in 1991. Het is een aangrijpend nationaal document over een land in oorlog. Met zeldzame beelden en geluidsmateriaal van verzetsleiders, trieste beelden van de Jodenvervolging, het schrijnende leven van alledag, de strijd in Nederlands-Indië en spectaculaire beelden van de Geallieerde successen. Maar ook de veerkracht en de strijdlust van het Nederlandse volk wordt getoond: het verzet, de niet aflatende hulp aan onderduikers, de illegaliteit en activiteiten van de verzetspers; dit alles gebaseerd op het levenswerk van dr. L. de Jong.
   De videoserie 'De bezetting', is blijvend actueel. De serie is een levend naslagwerk voor elk gezin, opleidingsinstituut, bibliotheek of documentatiecentrum. 'De bezetting' wordt gepresenteerd op 21 videobanden, elk met een speelduur van circa een uur. De complete serie is vanaf april 1992 verkrijgbaar bij Vroom en Dreesmann. Losse delen kosten *f* 45,- per stuk.
   De gehele serie kost *f* 795,-.

7. Begin mei 1992 verscheen bij de Britse Uitgever Airlife Ltd het boek 'Second to None' van de hand van ons lid J.G. Onderwater. Het boek beschrijft de geschiedenis van het oudste 'Fixed-wing' Squadron van de wereld, opgericht in mei 1912, vanaf het prille begin van de vliegerij tot en met de acties van de Recce Tornado GR1As van 'Shiny Two' gedurende de oorlog in de Perzische Golf. Gedurende Desert Storm was No II (AC) Squadron gestationeerd op zowel de luchtmachtbasis Tabuk aan de Jordaanse grens als op Dahrhan in het Oosten van Saoedi Arabie. De opdracht van het Squadron was te zoeken naar de mobiele Scud lanceerinrichtingen in het westen van Irak, vanwaar de steden in Israël werden bestookt. Hoe succesvol het Squadron was moge blijken uit het feit dat de door S/L Dick Garwood en diens navigator Jon Hill gemaakte video-opnamen, door Minister van Defensie Tom King aan Premier Shamir getoond, de Israëli's deden besluiten niet actief in de luchtoorlog in te grijpen. Garwood kreeg voor deze missie een DFC. Tijdens de tweede Wereldoorlog was het Squadron in 1944/45 ook in Nederland gestationeerd. Eerst bevonden de Spitfire FRXIVs zich van 23 november 1944 tot 9 maart 1945 op Gilze-Rijen, waar zij 'Bodenplatte' meemaakten. Daarna bevond het Squadron zich achtereenvolgens op Mill (B89) van 9 maart tot 18 april 1945. Hun laatste Nederlandse basis was Twente, van 18 april tot 30 mei 1945. Vanaf die datum tot 30 november 1991 bevond het Squadron zich in Duitsland, eerste als deel van BAFD, daarna als Recce-eenheid van RAF Germany. Per 1

december 1991 is het Squadron als onderdeel van Strike Command naar Marham overgeplaatst. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn verschillende vliegers van het Squadron boven Nederland gevallen. Onder hen was o.m. F/L Patrick Garland, broer van F/O Donald Garland en P/O Desmond Garland, vier broers uit een gezin die allen als vlieger stierven. Ook de CO, S/L Colin Maitland DFC sneuvelde boven Nederland. Drie vliegers van het Squadron konden met hulp van het verzet na hun crash ontsnappen en terugkeren naar Engeland. Een van de commandanten van No.II (AC) Squadron was Andrew Geddes, die in 1939 het Squadron naar Abbeville voerde, uitgerust met Lysanders. In 1945 speelde hij als Air Commodore bij /TAF een belangrijke rol als planner en organisator van de voedseldroppings. Het boek zal eind mei ten doop worden gehouden op RAF Marham, tijdens de viering van het 80-jarig bestaan van het Squadron. Het boek is van het bekende grote 'Airlife' formaat en telt ongeveer 250 pagina's. De prijs van het boek zal £ 19,95 zijn (voorint. £ 14,95). Uitgeverij is Airlife Publishing Ltd, 101 Londen Road, Shrewsbury 5Y3EB, England.

8. Door de Vereniging van Officieren van de Geneeskundige Diensten werd ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan een jubileumbord uitgegeven, dat werd uitgereikt aan de leden, die vanaf de oprichting in 1966 deel uitmaakten van de V.O.G.D. (59 stuks).
Daarnaast zijn enkele borden aangeboden aan zakelijke relaties van de V.O.G.D. Hiermede is de voorraad uitgeput, zodat verzamelaars nog wel even zullen moeten wachten totdat de eerste borden uit nalatenschap op de markt.

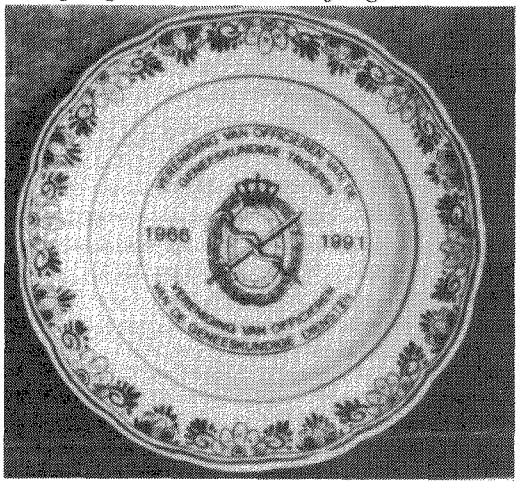

9. Onder dankzegging aan ons medelid Kolonel Gnkt b.d. J. de Lange geef ik gaarne het volgende bericht door.
Door de uitgeverij Magnet-Press, Vladislavova 26, 11366 Praha 1, Tsjechoslowakije, werd voor 1992 een interessante militaire kalender uitgegeven, onder de titel 'Ceskoslovenská Armáda', uniformen en wapens uit de periode 1919-1991. Prima uniformafbeeldingen in kleurendruk en royale afbeeldingen van de bij iedere periode typische handvuurwapenen. De verzamelaars kunnen bestellen bij: Inter M, P.O. Box 42, Praha 614, 16100 Praha 6 bij gelijktijdige storting van DM 30,- op rekening 034278-0623451-051 DEM van Mr. Pavel Tichomirov bij de 'Komercni Banka' Praha 5, Stroupeznické no 6.
Voor weer andere verzamelaars is wellicht interessant te weten dat Inter M, ook badges, wapenschilden en onderscheidingstekenen, petten en uniformonderdelen van het Tsjechoslowaakse leger verkoopt.

10. Ons medelid, de heer A.F. Lancker, wil speciaal de oud-Indië-gangers en KNIL-verzamelaars wijzen op de niet lang geleden uitgegeven facsimile-uitgave van de 'Atlas van tropisch Nederland'. Deze beroemde atlas van de voormalige koloniale gebieden doet antiquarisch al snel zo'n *f* 1000,-. De facsimile-uitgave kost *f* 350,- en is nog te verkrijgen bij: Antiquariaat Gremilang, Drakenstein 47, 1121 HD Landsmeer, tel.: 02908-5404.

L. VAN DORP

De slag bij Wagram 5-6 juli 1809

POLITIEKE EN MILITAIR-HISTORISCHE ACHTERGROND

De Vierde Coalitie van 1806 tussen Pruisen, Rusland, Engeland en Zweden tegen Frankrijk, was in juli 1807 met de Vrede van Tilsit geëindigd. De befaamde persoonlijke ontmoeting van Napoleon met Tsaar Alexander I van Rusland op het vlot in de Njemen bij Tilsit, had grote veranderingen in de algehele constellatie van Europa gebracht.
Ogenschijnlijk ten gunste van de Franse keizer, want deze had zelfs een bondgenootschap met de tsaar kunnen sluiten, uiteraard tegen Engeland gericht (Continentaal Stelsel!).
Het leek een belangrijk succes voor Napoleon, doch deze had daarnaast grote zorgen. Overal in Europa broeide een geest van oproer en verzet.
In Spanje had Napoleon zijn broer Jozef door een Vergadering van Notabelen in mei 1808, tot koning van Spanje doen uitroepen, doch een algemene volksopstand, gesteund door het Engelse leger onder Wellesley (de latere hertog van Wellington), noopte hem spoedig hals over kop over de Pyreneeën te vluchten. Napoleon plaatste zijn broer wel weer terug op de Spaanse troon, maar het Franse bezettingsleger bleek niet bij machte de geest van opstand en nationaal verzet in het land te kunnen onderdrukken.
Ook in Duitsland was een geest van wrevel en onwil merkbaar, vooral bij de boeren en de industriëlen, die de last hadden te dragen van de voortdurende inkwartieringen en de frequente requisities. En dit niet alleen, want aan de Duitse universiteiten ontwaakte de belangstelling voor het Duitse verleden en het volkslied; anderzijds ook voor de betekenis van het recht en de godsdienst. Geïntegreerd leidden deze verschijnselen mede tot het ontwaken van nationale gevoelens, zulks ten detrimente van het Franse gezag.
Bovendien werd in Pruisen door generaal Scharnhorst (1755-1813) het leger grondig en deskundig gereorganiseerd. Daarbij legde hij het zwaartepunt op de reserve: de 'landweer', om aldus niet in conflict te komen met de toegestane legersterkte van 42.000 man onder de wapenen. (1)
In Oostenrijk wekte het brute optreden van Napoleon tegen paus Pius VII (1800-1823) eveneens groot misnoegen en de bezetting van de Kerkelijke Staat in februari 1808, had de gemoederen in Oostenrijk zwaar geschokt. Belangrijke hervormingen werden ook in Oostenrijk in staat en leger doorgevoerd en het was aartshertog Karel (1771-1847), derde zoon van keizer Leopold II, opperbevelhebber van het leger en minister van oorlog, die het leger ingrijpend reorganiseerde. Hij voerde algemene dienstplicht in en ook hij schiep een reserve door het oprichten van een 'landweer'.
Tenslotte veroorzaakte het Continentaal Stelsel, dat handel en bedrijf voor een groot deel lam legde, grote ontevredenheid in de landen van Europa. En zelfs het keizerlijke Hof in Parijs ontkwam niet aan een gevoel van onrust en onzekerheid, omdat men zag of aanvoelde dat het gezag van de keizer langzamerland meer schijn dan werkelijkheid was.
De Vorstendag te Erfurt in september 1808, pompeus en theatraal door de tentoongespreide luxe, had alleen tot resultaat dat de hegemonie over Midden-Europa geruisloos aan Frankrijk ontglipte en overging op Rusland. Tsaar Alexander I liet daarbij aan Frankrijk weten niet te zullen beletten dat Oostenrijk zich verder bewapende.
Napoleon onderkende dit alles wel en wenste dan ook geen oorlog, maar was ook niet bij machte Oostenrijks drang naar oorlog te weerstaan. Slechts aartshertog Karel, Oostenrijks grootste veldheer in die dagen, had grote bezwaren om een oorlog te ontketenen. Hij had Napoleon op het slagveld leren kennen en wist waartoe het militaire genie van de Franse keizer in staat

was en dat met een nieuwe oorlog het lot van Oostenrijk op het spel stond. Doch de 'Hofkriegsrat' besliste en zette door.
In het voorjaar van 1809 was het overduidelijk dat Oostenrijk zich voor een nieuwe oorlog tegen Frankrijk gereed maakte.
Frans I, keizer van Oostenrijk (1768; 1804-1835), had zich met dit doel voor ogen, verbonden met Pitt's opvolger: George Canning (1770-1827), waarna Engeland met aanzienlijke subsidies Oostenrijk steunde.
Johann Philipp, graaf von Stadion (1763-1824), toentertijd Oostenrijks minister van buitenlandse zaken, had bovendien zijn hoop gevestigd op de toenemende haat tegen de Fransen in Duitsland en Italië. Maar Von Metternich (1773-1859), toen de Oostenrijkse gezant in Parijs, gaf de doorslag, toen deze zijn regering rapporteerde over de slechte binnenlandse toestanden in Frankrijk. Het sein tot de strijd was de opstand in Beiers Tirol. Een ongekende geestdrift bezielde de Tirolers die op 9 april 1809 openlijk in opstand kwamen onder de herbergier Andreas Hofer en de Capucijner monnik Joachim Haspinger.
De 10e april 1809 overschreden de Oostenrijkers de rivier de Inn en daarmede was de Vijfde Coalitie-oorlog begonnen. (2)
De oorlog werd geheel bepaald door de Donauveldtocht, welke op genoemde datum begon en waarvan de slag bij WAGRAM de slotfase vormde. Napoleon was met zijn legers door Zuid-Duitsland gemarcheerd en had getracht de Oostenrijkse troepen van aartshertog Karel in Beieren te omsingelen en hen aldus af te snijden van hun achterwaartse verbindingen; dit is echter mislukt. Beide legers hielden nu als het ware een wedloop naar het oosten: Napoleon op de rechter- en aartshertog Karel op de linkeroever van de Donau.
Dit werd voor Napoleon wederom een succes, want onder voortdurende gevechten trok hij 13 mei 1809 Wenen voor de tweede maal binnen. (3) Toch betekende dit niet meer dan prestigewinst, want het Oostenrijkse leger was nog intact en stond gevechtsgereed op de Bisamberg bij Wenen; alle bruggen over de Donau waren echter vernield.
Aartshertog Karel beheerste dus nog de linker Donau-oever tegenover Wenen. Eerst op 20 mei gelukte het Napoleon, zij het met grote inspanning, de vele zijtakken van de Donau, welke het riviereiland Lobau omgaven, te overbruggen en de noord-oever van de Donau te bereiken. De dag daarop wierpen de Fransen de Oostenrijkse troepen uit de dorpen Aspern en Essling en bezetten deze.
Karel had op 20 mei zijn leger - 90.000 man - laten opmarcheren in de lijn Stammersdorf-Wagram, en ging 21 mei met vijf colonnes tot de aanval over. Hij slaagde er echter niet in de Fransen uit Aspern en Essling te verdrijven (schets no. 1).
Om Aspern werd hevig gevochten; succes golfde over en weer, doch de vooruitzichten voor de Oostenrijkers leken op 22 mei niet veelbelovend. Toch gaf de aartshertog de strijd niet op. Napoleon slaagde in de loop van de nacht er in aanzienlijke krachten de rivier over te zetten, tot het moment dat de hoofdbrug bezweek en 60.000 Fransen op de noord-oever van hun basis werden afgesneden.
Natuurlijk attaqueerde Karel hierop, maar ook de Fransen lieten zich niet onbetuigd en deden heftige tegenaanvallen. Met drie divisies stootten zij naar voren tussen Aspern en Essling door, frontaal op het Centrum van de Oostenrijkse troepen. Maar de Oostenrijkers vingen de stoot op en de Fransen werden gedwongen zich terug te trekken en het gelukte zelfs Napoleon niet de Oostenrijkers tegen te houden.
De aartshertog zette nu het Oostenrijkse Grenadierskorps in - zijn laatste reserve - en de Fransen moesten, mede door gebrek aan munitie terug. Zij wisten Aspern en Essling nog vast te houden, doch de overige troepen moesten op Lobau terugtrekken, zonder levensmiddelen, nagenoeg geen munitie en zonder verpleging en verzorging voor de gewonden.
Tenslotte bleven 30.000 Fransen op het eiland Lobau, terwijl de rest zich terugtrok. Aan beide zijden bedroegen de verliezen ca. 20.000 man. Hoewel geen éclatante overwinning voor de Oostenrijkers, was het in feite wel een échec voor Napoleon; hij was er niet

in geslaagd het leger van de aartshertog naar Bohemen terug te drijven, laat staan het te vernietigen. Beide tegenstanders gingen zich nu gereedmaken voor de eindslag en begonnen daartoe hun maatregelen te treffen.

VOORBEREIDINGEN

Napoleon bracht aanzienlijke wijzigingen aan in de organisatie van zijn artillerie. Alle korpsen kregen meer artillerie toegewezen; en het IIIe en IVe korps (Davout, resp. Masséna) kregen zelfs een groter aantal stukken toebedeeld, zulks met het oog op de hun verstrekte opdracht. Veel buitgemaakt Oostenrijks geschut, ook uit de Weense arsenalen, werd daartoe gereedgemaakt; tenslotte waren ruim 500 stukken beschikbaar om te worden ingezet tijdens de komende slag.
Uit verschillende delen van Europa werden nieuwe troepen aangetrokken en vanaf 28 juni vond de troepenconcentratie plaats en werden de opstellingen ingenomen. Marmont arriveerde met 9.000 man uit Graz; Bernadotte kreeg zijn positie tegenover Grosz-Enzersdorf, en Eugenius de Beauharnais en Davout kregen het bevel op te marcheren van Raab, resp. Pressburg. Begin juli waren ca. 154.000 man Franse troepen in de omgeving van Wenen geconcentreerd, terwijl nog meer troepen onderweg waren. Het eiland Lobau werd in een vesting veranderd. Goede wegen, zware veldversterkingen (met 129 stuks geschut) en solide verbindingen met de zuidoever werden aangelegd, terwijl materieel voor 10 bruggen over de Donau tegenover Mühlleiten gereed lag. Afleidingsmanoeuvres moesten de vijand van de werkelijke overgangsplaatsen weglokken.
De gehele operatie was met zorg voorbereid en Napoleon had de overtuiging dat hij de overtocht over de Donau met een gerust hart tegemoet kon zien.

Wat hadden inmiddels de Oostenrijkers na de slag bij Aspern gedaan? Allereerst had aartshertog Karel het VI korps onder Klenau de opdracht gegeven, om tussen Aspern en Essling, waar uitgebreide versterkingen en versperringen waren aangebracht, het eiland Lobau te observeren; het V korps onder Reusz behield zijn oude positie op de Bisamberg.
Nu liet Napoleon de laatste dagen van juni en begin juli verscheidene afleidingsbewegingen uitvoeren, teneinde zijn werkelijk geplande overgangsplaats over de Donau te verslujeren; zo o.m. de overtocht van Legrand's divisie, welke in de Mühlausaillant (±2½ km zuid-west van Essling) haar opstelling kreeg.
De volgende twee dagen voegde het II korps (Oudinot) zich bij dat van Masséna (IV korps) op Lobau en onopvallend verplaatste Napoleon zijn stafkwartier van Schöllbrunn naar de zuid-westhoek van het eiland, hetgeen overigens volledig werd gerapporteerd aan Karel door diens uitstekend werkende waarnemingspost op de Bisamberg.
Dit was echter ook de bedoeling, want deze waarnemingen moesten bevestigen dat Napoleon op dezelfde wijze zijn eerder gedane overgang over de rivier zou herhalen. En aartshertog Karel liep in de val.
Op grond dus van onjuiste conclusies, verwachtte aartshertog Karel met zijn 120.000 man, de aanval in een linie, welke van Kagrun over Aspern, Essling, Grosz-Enzersdorf naar de Russbach liep. O m meer bewegingsvrijheid te krijgen, stelde hij zich met zijn korpsen op in een lijn waarvan Wagram het centrum was; zijn linkervleugel achter de Russbach steunde op Neusiedl, zijn rechtervleugel op Stammersdorf en Gerasdorf. Het was een gunstige positie op hoog terrein.
Zoals reeds vermeld was Aspern en Essling zwak bezet door het VI korps; een voorhoede van het IV korps (Rosenberg) bevond zich bij Grosz-Enzersdorf.
Nu had aartshertog Johann van Oostenrijk (een broer van Karel) met zijn ter beschikking staande troepen reeds in juni bij Pressburg een bruggehoofd op de zuidoever van de Donau bezet en het was Karels bedoeling dat Johann vandaar zou oprukken, om zich bij de hoofdmacht aan te sluiten.
Het daartoe strekkende bevel van aartshertog Karel werd echter te laat gegeven, want op 14 juni werd Johann in de slag aan de

DE SLAG BIJ ASPERN

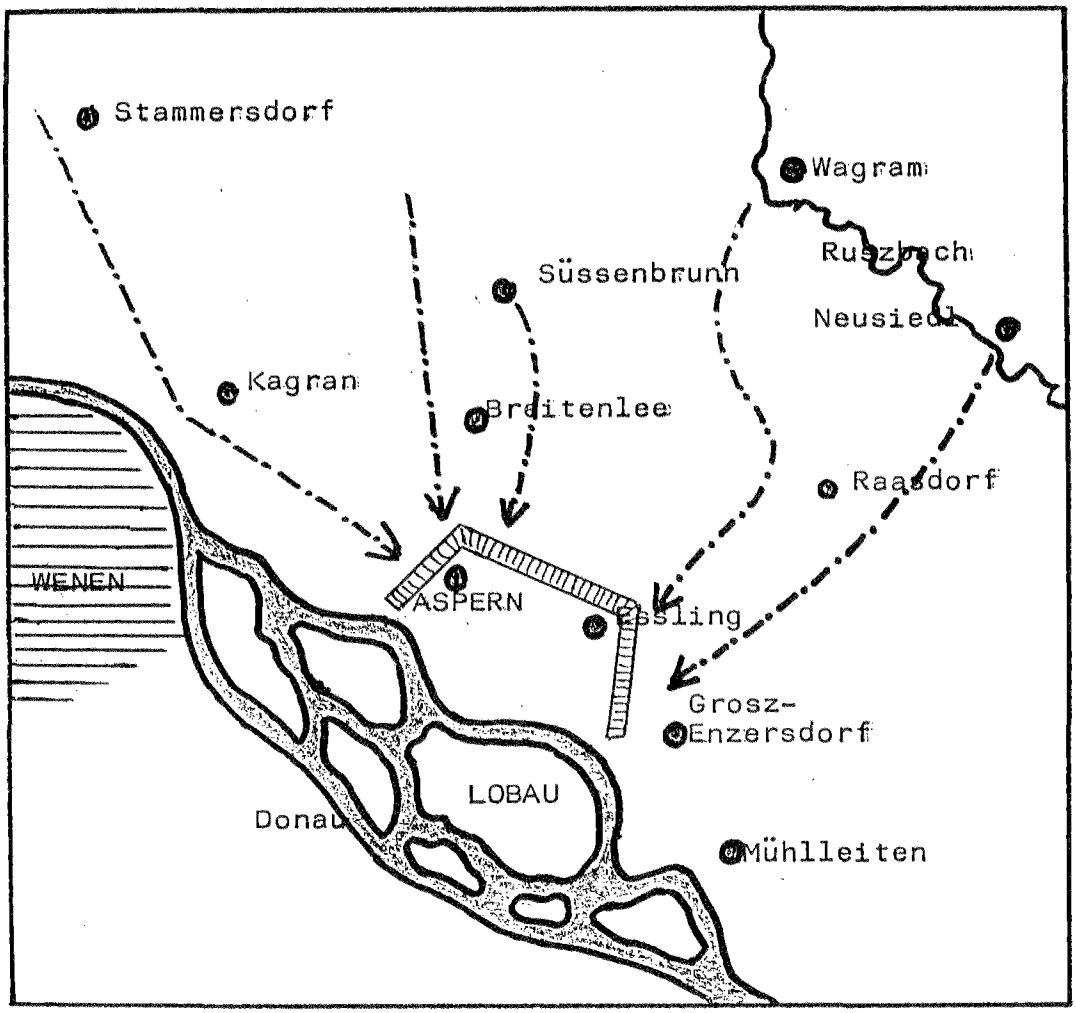

Schets no.1

Positie der Fransen

Aanvallende colonnes der Oostenrijkers

op 21 mei 1809 Aspern.

0 5 10 km

Raab (±100 km zuid-oost van Wenen) beslissend verslagen door Napoleons schoonzoon Eugène de Beauharnais, onderkoning van Italië en teruggedrongen tot Komorn in Hongarije. Het was Napoleons redding.

DE OVERTOCHT EN DE SLAG

Tijdens een hevig onweer en zware slagregen begonnen de Fransen in de nacht van 4 op 5 juli 1809, krachtig gesteund door artillerie, aan hun overtocht over de Donau tegenover Grosz-Enzersdorf. Deze 'river-crossing' verliep volgens plan, dank zij de voortreffelijke voorbereiding.
Als eerste van de aanvalstroepen trok Oudinot kort voor het aanbreken van de dag, met zijn II korps over de rivier en stelde zich geheel rechts op, want hij had tot taak de rechterflank te beveiligen gedurende de overtocht van alle Franse troepen.
Direct daarna volgden Davout met het III korps in het centrum en Masséna met het IV korps op de linkervleugel. Hoewel de Oostenrijkers dagen tevoren de bewegingen van de Fransen konden volgen, waren zij toch verrast en aartshertog Karel, in gezelschap van keizer Frans I van Oostenrijk, kon duidelijk waarnemen hoe de overtocht begon en de wijze waarop de Fransen zich begonnen op te stellen.
De gereedstelling op de noordoever moest zich als volgt voltrekken: het gehele Franse leger (behalve het XI korps van Marmont) moest op 5 juli tegen de middag zijn posities hebben ingenomen. In de voorste linie van links naar rechts, tussen Grosz-Enzersdorf en Wittau: het IV korps (Masséna), het II korps (Oudinot) en het III korps (Davout). Het grootste deel van de lichte cavalerie moest zich uiterst rechts opstellen, om de eventuele nadering van aartshertog Johann te kunnen signaleren en in de weg treden. De rest van de cavalerie zou zich op Masséna's linkerflank opstellen.

In tweede linie, tussen Grosz-Enzersdorf en Mühlleiten, kwam het IX korps (Bernadotte), de Garde, het XI korps (Marmont) en het Italiaanse korps. Tenslotte zou de cavaleriereserve zich achter de tweede linie opstellen.

De operatie verliep volgens de klok, en tegen de middag van de 5e juli hadden alle korpsen de hun aangewezen positie ingenomen. Alleen het XI korps van Marmont en de Beierse divisie onder bevel van Wrede waren nog in opmars. Een noodzakelijke verplaatsing, de laatste, was de opmars van het korps

van Oudinot naar het centrum, waartoe hij dwars door de verbindingslinies van het III korps moest opmarcheren, om de bevolen uitgangspositie tussen Masséna en Davout te kunnen innemen.
Doch het geluk was weer aan de zijde van Napoleon: de combinatie van een tijdelijke inactiviteit aan de zijde der Oostenrijkers en anderzijds de bekwaamheid van de Franse officieren ter plaatse, werkten mede om de ontegenzeggelijk niet geringe moeilijkheden van deze manoeuvre te overwinnen; en zoals Jomini het uitdrukte:

> 'The army escaped all disorder, except that arising from a few detachments following corps to which they did no belong.' (4)

Tijdens het innemen van de uitgangsstellingen door de Franse troepen, werd geen tegenstand van de Oostenrijkers ondervonden; alleen de bezetting van het kasteel te Mühlleiten bleef ter plaatse tot het aanbreken van de dag, waarna deze troepen zich terugtrokken.
Napoleon had nu de voorste linie op haar plaats en het vitale draaipunt Grosz-Enzersdorf veilig in bezit. De gehele morgen en middag ging de rivierpassage gestadig door. Dan begint de eigenlijke aanval in de algemene richting WAGRAM.
Eugène bereikte zijn plaats tijdens het middaguur, Bernadotte omstreeks 14.00 uur, de Garde ca. 16.00 uur. Op bevel van Napoleon breidden de voorste formaties nu het bruggehoofd uit en Davout rukte zonder tegenstand op in de richting Neusiedl, gesteund door Eugene; en ook Oudinot avanceerde noordwaarts, gevolgd door de Saksische divisies van Bernadotte over Raasdorf en Aderklaa.
Maar de meest spectaculaire vorderingen maakte Masséna op de uiterste linkervleugel. Omstreeks 14.30 uur had hij reeds de voorhoede van de Oostenrijkse generaal Nordmann gedwongen Essling te ontruimen en twee uur later had het IV korps ook Aspern in bezit. Generaal Klenau werd met zijn VI korps eveneens tot een haastige terugtocht gedwongen in de richting van Stammersdorf.
Deze prestatie had echter het nadeel dat er een aanzienlijke ruimte ontstond tussen Masséna's korps en dat van Oudinot. Napoleon greep in en wendde het daardoor ontstane gevaar af door de troepen van Bernadotte en Eugène vanuit de tweede linie naar voren te dirigeren, waardoor de ruimte geheel werd opgevuld.
Omstreeks 17.00 uur had de voorste linie van het Franse leger zich als een wijde boog ontplooid. Rechts Davout, dan Oudinot, Eugène, en mogelijk Bernadotte (tezamen ±110.000 man), front makend naar de Russbach.
Achter deze rivier, aan de overzijde dus, hadden drie Oostenrijkse korpsen: I (Bellegarde), II (von Hohenzollern) en IV (von Rosenburg) positie gekozen en zich ontplooid; met de cavalerie-reserve tezamen ±90.000 man.
Ver op de Franse linkervleugel bevond zich Masséna met 27.000 man, oprukkende tegen de Oostenrijkse rechtervleugel. Deze laatste bestond uit het III (Kollowrath) en het VI (Klenau), alsmede een afdeling Grenadiers (reserve) bij Gerasdorf. Daarachter bevond zich het V korps van Von Reusz.
Napoleon had nog de Garde (11.000 man) in reserve en de 6.000 man cavalerie van Bessières, ter vijl Marmont's XI korps (9.000 man) en Wrede met 7.000 man zich bij het passagepunt over de rivier, op de rechteroever bevonden.
Er waren nog geen tekenen, welke wezen op de nadering van aartshertog Johann, maar niettemin had Napoleon uit voorzorg oost van de rechtervleugel een afdeling cavalerie (8.000 man) en een divisie infanterie, als beveiliging voor de open flank opgesteld.

De tactische mogelijkheden in ogenschouw nemende, was het duidelijk dat de centrale opstelling van het Franse leger tussen de Oostenrijkse vleugels, bepaaldelijk een voordelige positie was. De Oostenrijkse opstelling was veel langgerekter en Napoleon had dus de mogelijkheid om sneller troepen te kunnen verplaatsen van links naar rechts v.v., dan zijn tegenstander, voor wie de afstanden veel groter waren.
Anderzijds zag het leger van Napoleon zich gesteld voor de noodzakelijkheid te strijden

met de rivier in de rug; en hoewel de bruggen zeer redelijk tot goed betrouwbaar waren, nam zulks niet weg dat het achtergebied uitermate kwetsbaar was ingeval van een vastberaden aanval van de Oostenrijkers langs de noordoever van de Donau.
Aan Oostenrijkse zijde werd Karel zich bewust van de grote lengte van zijn totale frontlinie. Zijn linkerflank had een alleszins verantwoorde opstelling met een lengte van ca. 7½ km van Wagram tot Neusiedl, achter de steile oevers van de Russbach. Maar tussen de linker- en de rechtervleugel bevond zich een gevaarlijke tussenruimte van 6½ km, slechts bewaakt door de Oostenrijkse cavalerie in reserve.
Terwijl Karel nog overwoog of hij zijn eigen plan zou uitvoeren, namelijk al zijn troepen in een massale en frontale aanval inzetten, of dat van zijn Chef Staf, generaal Wimpfen, die een dubbele omvatting van de Franse vleugels voorstelde à la Hannibal in 216 v. Chr. bij Cannae, greep Napoleon tegen de avond zijn tegenstander bij de Russbach aan.
In het algemeen gesproken was het een ongebruikelijk tijdstip van de dag, om een grootscheepse aanval te lanceren. Maar de Franse keizer had daar drie gegronde redenen voor:

1. zijn wens te profiteren van de zwakte van het Oostenrijkse centrum, voordat dit door aangevoerde versterking zou worden gecorrigeerd;
2. zijn wens aartshertog Karel tot een beslissende slag te dwingen in het gebied van de door hem ingenomen posities en daarmede voorkomen dat de Oostenrijkers zich gedurende de nacht konden terugtrekken;
3. de noodzaak om de Oostenrijkse vleugels van elkaar te scheiden, voordat door de komst van aartshertog Johann de situatie zich onvoorspelbaar zou wijzigen.

Deze overwegingen eisten echter snel handelen middels een penetratie in de vijandelijke linie, ondanks het late uur en ondanks de omstandigheid dat nog niet alle Franse korpsen de plaats van hun bestemming hadden bereikt en ingenomen.
Tussen 18.00 en 19.00 uur gingen de aanvalsbevelen uit. Davout en Oudinot moesten het II en het IV Oostenrijkse korps binden en tegelijkertijd de Oostenrijkse linkerflank bedreigen, terwijl Bernadotte en Eugène bij WAGRAM tegen de 22.000 man van het Oostenrijkse I korps moesten oprukken en een bres in hun linie slaan. Op het zelfde moment zou Masséna de Oostenrijkse korpsen bij Stammersdorf binden.
Dit eenmaal bereikt, zou een algemene aanval door de Franse rechtervleugel voldoende zijn om een diepe wig te drijven tussen de beide vleugels van het Oostenrijkse leger.
Kort na 19.00 uur openden de Franse batterijen het vuur en de aanval werd ingezet. Het werd een mislukking!
Oudinot kwam het eerst in actie, maar slaagde er niet in de Oostenrijkers uit hun posities rond Baumersdorf te dringen; integendeel, zij werden met zware verliezen teruggeslagen. Eugene die het II Oostenrijkse korps aanviel met het Italiaanse leger en met een deel van Bernadotte's troepen, had aanvankelijk wel succes, maar toen de Oostenrijkse frontlinie reeds begon te weifelen, verscheen aartshertog Karel juist op tijd om de wankelende troepen van zijn I korps te hergroeperen en te versterken met enige bataljons van het II korps, waardoor beide korpsen weer de overhand kregen.
Deze versterking beteugelde ook MacDonald's aanval (V korps), doch erger volgde toen een plotselinge paniek zich door de gelederen verspreidde en de Italianen op de vlucht sloegen. Daarmede was de Franse aanvalskracht gebroken; Bernadotte ontwikkelde geen élan, was niet in staat Wagram te bestormen en werd teruggeslagen tot Aderklaa. Ook Davout maakte uiterst rechts geen vorderingen en moest zelfs terugvallen op Glinzendorf.
Napoleons hoop om nog op de 5e juli een snelle overwinning te behalen middels een doorbraak van het Oostenrijkse front aan de Russbach, bleek illusoir en met de nacht eindigden deze eerste acties.
Maar 's nachts nog gaan Napoleons nieuwe bevelen uit en ook Karel wil de volgende dag de beslissing forceren. De Franse keizer hergroepeerde met spoed zijn troepen, hetgeen inhield dat Davout rechts enig

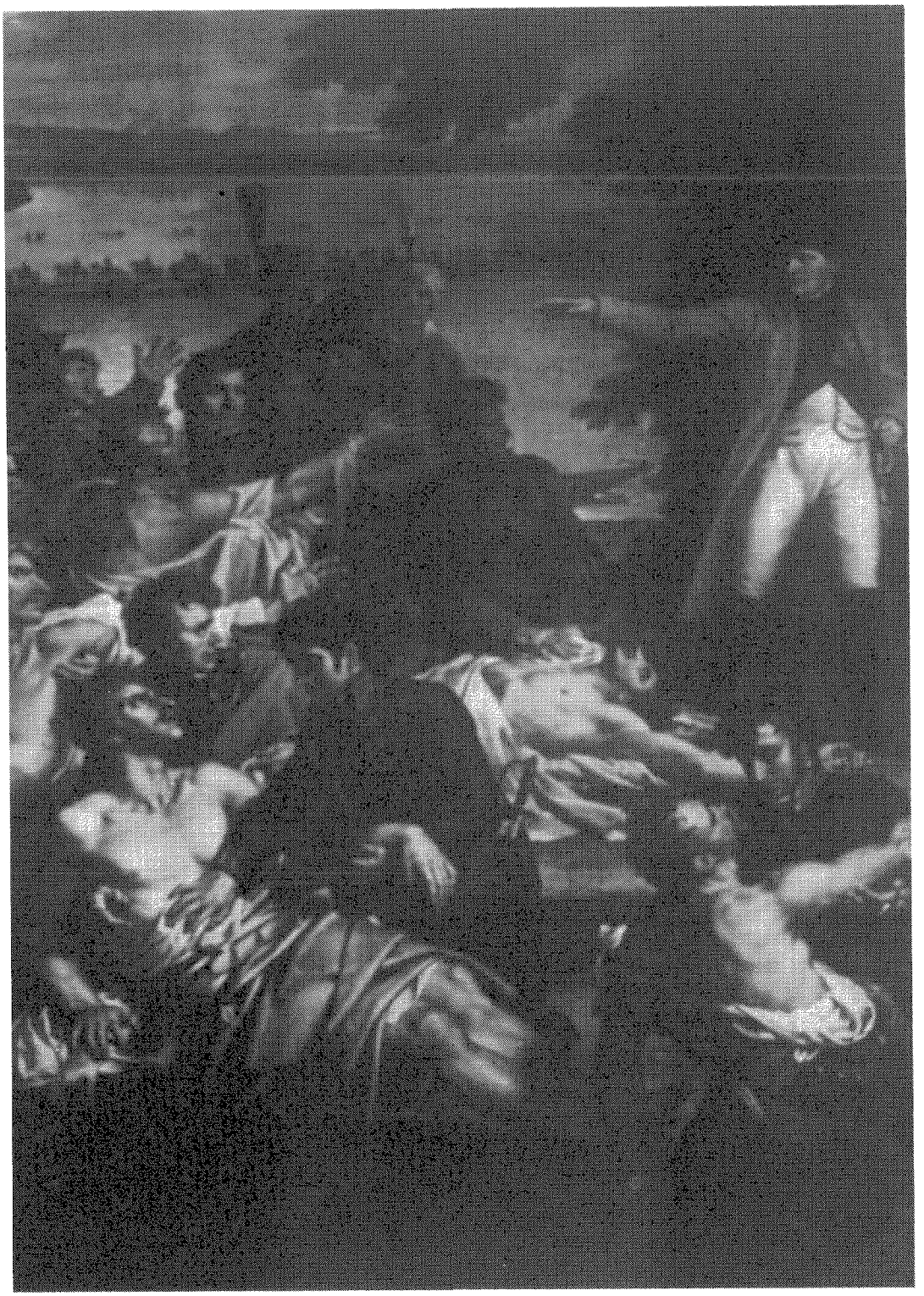

terrein moest ontruimen en Masséna's korps links dichter naar Aderklaa werd aangetrokken.
Een divisie bleef nabij Aspern om de naderingsweg naar Lobau en de kostbare bruggen te beveiligen en achter de voorste formaties trok Napoleon de divisie van Wrede, het korps van Marmont, de Garde en de cavalerie-reserve samen tot een centrale ondersteuningseenheid rond Raasdorf. Na dit te hebben geregeld nam Napoleon nog een korte slaap in een bivak langs de weg, beschut door een haag van opeengestapelde trommels.
Wat aartshertog Karel betrof, zoals de situatie zich nu had ontwikkeld, had hij geen keus meer dan voor een groot deel het plan van de generaal Wimpfen's concept te aanvaarden voor de tegenaanval op 6 juli.
Het hoofddoel zou dan zijn Masséna's korps en de linkerflank, kennelijk de zwakkere vleugel van het Franse leger en deze moest worden afgedrongen van de overgangsplaatsen en van de Donau.
Het III (Kollowrath) en VI (Klenau) korps zouden de aanval op deze sector richten met ca. 36.000 man, terwijl de middenformaties van het Oostenrijkse leger een tweede aanval zouden inzetten op de Franse troepen bij Aderklaa. Von Rosenburg (IV) zou tussen Grosshofen en Glinzendorf Napoleons rechtervleugel aanvallen, daarbij hopende dat aartshertog Johann tijdig het hoofdleger zou bereiken, om ook de Franse rechtervleugel te kunnen omvatten. Deze aanvallen zouden gelijktijdig, zo mogelijk omstreeks 4.00 uur plaats vinden; aartshertog Karel zou zich alsdan bevinden bij het I korps (Bellegarde). In ieder geval omstreeks 5.00 uur waren de Oostenrijkse vleugelkorpsen reeds op mars en Karel had aanvankelijk ook succes.
Nauwelijks hadden de Franse troepen hun opstellingen ingenomen, toen de uiterste rechterflank van Davout onder zwaar vijandelijk vuur kwam te liggen, uitgebracht door een onverwachte aanval van Von Rosenburg (IV). Zozeer was Napoleon hierdoor verrast, dat hij zijn ondercommandanten bevel gaf hun beoogde acties op te schorten, tot zij bericht ontvingen dat klaarheid in de toestand was gebracht.
Steeds op zijn hoede voor de aankomst van aartshertog Johann, haastte de keizer zich naar Davout en dirigeerde tevens de zware cavalerie en de rijdende artillerie naar de uiterste rechtervleugel.
Davout had enig terrein moeten prijsgeven, maar de komst van de versterkingen stelde hem weer in staat krachtig (artillerie) vuur uit te brengen op het Oostenrijkse IV korps. Von Rosenburg werd gedwongen zijn opmars te staken, en +6.00 uur kon Davout (III) de Russbach oversteken en hij slaagde er zelfs in tot Neusiedln door te dringen.
Napoleon herademde, maar dan bereikt hem het bericht dat in de sector van Bernadotte de troepen in disorde dreigen te geraken. Wat was daar namelijk gebeurd?
Bernadotte, de Prins van Ponto Corvo, had Aderklaa, zonder toestemming van of ruggespraak met het keizerlijk Hoofdkwartier, tussen 3.00 en 4.00 uur verlaten, met de bedoeling om aansluiting te verkrijgen, links bij Masséna en rechts bij Eugène, teneinde aldus zijn frontlinie te verkorten.
Napoleon was furieus toen hij vernam dat juist het cruciale punt verloren was gegaan aan Bellegarde's Oostenrijkers, zonder dat daarvoor een schot was gevallen. Bernadotte en Masséna kregen bevel de plaats onmiddellijk, koste wat het kost, te heroveren.
Masséna zond een divisie naar voren, gesteund door de Saksers van Bernadotte, om Aderklaa te hernemen en daarin slaagde hij inderdaad, maar weer wist aartshertog Karel het lot, door persoonlijk ingrijpen, in voor hem gunstige zin te keren.
De Oostenrijkse Grenadiers en de cavalerie-reserve werden in de strijd geworpen en binnen de kortst mogelijke tijd sloegen de Saksers op de vlucht, een deel van de achterhoede van Masséna meeslepend.
Hoewel de situatie bij Aderklaa zich min of meer stabiliseerde, bereikten Napoleon omstreeks 9.00 uur wederom ongunstige tijdingen, ditmaal van de uiterste linkerzijde en de eerste berichten vermeldden dat de aanval van het Oostenrijkse III en VI korps - een uur eerder begonnen - met groot succes was verlopen. Voor de Fransen des te bedenkelijker, omdat deze aanval samenviel met de Aderklaa-gebeurtenissen.

Een Franse divisie werd geheel opgerold en Masséna werd door drie Oostenrijkse korpsen tegelijk aangevallen. En zo onstuimig was deze attaque, dat de Oostenrijkers wisten door te dringen tot Aspern en Breitenlee.
Te 10.00 uur is Masséna's IV korps, ondanks ondersteuning van het korps Bernadotte, omvat en in volle terugtocht. De keizer begaf zich ijlings naar het nieuwe crisis-gebied.
Napoleon was op zijn best in crisisomstandigheden. En ook nu ontplooide hij zijn genialiteit en toonde zich in zijn volle grootte. En zoals Marmont optekende:

> 'De keizer bleef volmaakt kalm, hoewel hij van de gezichten van zijn stafofficieren de ernstige bezorgdheid aflas om de zegevierende opmars van de vijandelijke rechtervleugel . . .'

Maar niettemin, over de gehele linie van Aspern tot Wagram, zegevierden voorlopig de Oostenrijkers, ondanks de pogingen van Bessières' cavalerie de opmars te stuiten.
Na enige plannen te hebben overwogen besloot Napoleon vanaf de oever van de Donau een linie naar het noorden te formeren van de overige drie divisies van Masséna's korps, door deze links te doen zwenken, hen vervolgens zuidwaarts te doen marcheren en front te maken tegenover de door de tegenstander ingenomen posities. Dit alles gesteund door de cavalerie van Lasalle.
Het was een gedurfde methode, doch crisisomstandigheden eisen somtijds wanhopige maatregelen. Deze gewaagde manoeuvre vorderde bovendien kostbare tijd en de Oostenrijkers konden ieder ogenblik doordringen en een bres slaan in het Franse centrum; de keizer deed daarom nog een beroep op de cavalerie van Bessières.
Tenslotte stond Napoleon nog voor het probleem om een nog niet gesloten ruimte in zijn nieuw gevormde linie te sluiten. Het hiaat kon voor de helft worden bezet door Saksers en het Italiaanse leger maar dan nog bleef een deel open. Als laatste maatregel liet de keizer zo veel mogelijk artillerie verzamelen, tot hij 112 stukken bijeen had onder bevel van generaal Lauriston, waarvan 72 stukken van de Garde-artillerie. Inmiddels had Davout het bevel ontvangen onverwijld de vijandelijke flank tegenover hem aan te vallen.
Aldus had hij een formidabele stootgroep gevormd van ca. 16.000 man en ruim 100 vuurmonden, door een aantal voor de vuist weg genomen maatregelen.
Het optreden van de Franse cavalerie schiep onschatbare tijd om de verplaatsingsbevelen te kunnen uitvoeren en de infanterie van Macdonald en de batterijen van Lauriston slaagden er in om de aanval van het Oostenrijkse III korps te stuiten. Echter niet dan ten koste van aanzienlijke offers; tientallen kanonniers werden door het Oostenrijkse vuur weggemaaid en hun plaatsen konden nauwelijks worden aangevuld met manschappen uit de gelederen van de Garde.
Ook de geconcentreerde artillerie op het eiland Lobau speelde een beslissende rol, daar deze een effectief doel vond in de flank van de opeengedrongen colonnes van Klenau's VI korps, dat zich gestadig in de richting van Essling bewoog, maar eveneens verschrikkelijke verliezen leed.
Door al deze acties werd Masséna echter in staat gesteld de hem aangewezen positie te bereiken en in te nemen en omstreeks het middaguur was hij gereed voor de tegenaanval. Voor de Fransen was het dieptepunt in de gevechtscrisis gepasseerd.
Davout was, zoals reeds vermeld, ten aanval gegaan op Neusiedl, waar de Oostenrijkers hevig tegenstand boden en waar voor elke meter terreinwinst zwaar moest worden gevochten. Toch werd de druk door de Fransen gestadig opgevoerd en stap voor stap moesten de Oostenrijkers wijken, totdat aartshertog Karel met de reserve-cavalerie aanstormde en een wanhopige tegenaanval inzette. Even leek het er op dat het Franse III korps onder de voet werd gelopen; de Oostenrijkse cavalerie brak door Davout's frontlinie heen en bereikte de tweede linie. Hun inspanningen werden echter niet op de juiste wijze geleid en de Franse reserve slaagde er in aan de geweldige druk het hoofd te bieden. Na een korte hergroepering rukten de Fransen weer onverbiddelijk op en het II en III korps drukten de Oostenrijkse vleugel in.

Schets van de formatie waarmede Macdonald ten aanval ging op 6 juli 1809 bij Süssenbrunn.

Schets no. 2.

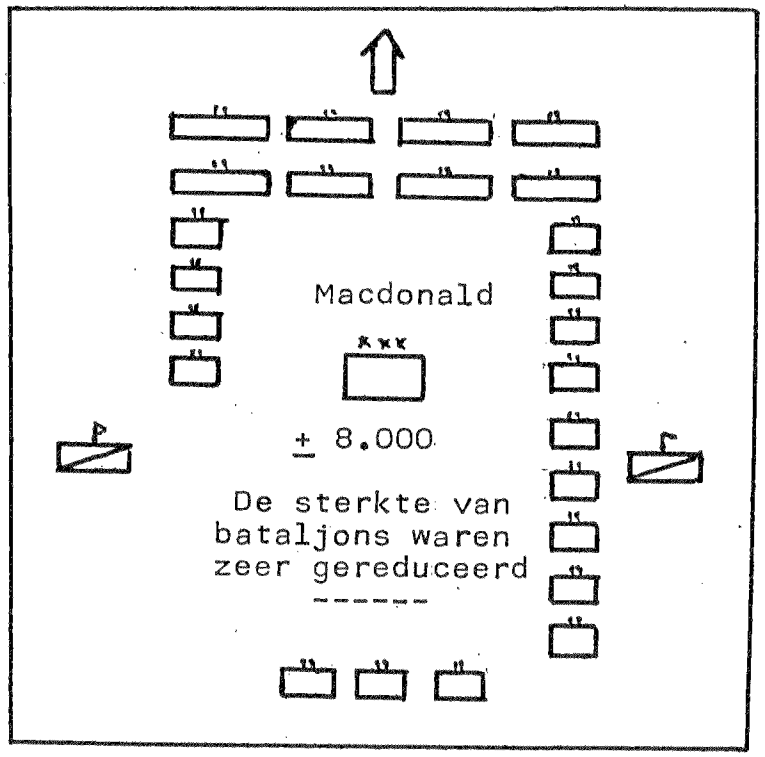

Napoleon die het verloop nauwkeurig volgde, zag door zijn kijker dat de wolk van kruitdamp, die Davout's vurende linie markeerde, de kerktoren van Neusiedl voorbij was en hij begreep nu dat de Oostenrijkse linkervleugel in dodelijk gevaar verkeerde. Dit echter zolang er geen teken was dat aartshertog Johann met zijn troepen naderde, de enige nog onbekende factor welke de afloop voor de Fransen zeker ongunstig zou beïnvloeden.

Oudinot kreeg nu het bevel de heuvels in front, aan de oostzijde van Wagram te bestormen. De hoofdaanval werd toevertrouwd aan Macdonald's V korps, dat zich toen in de dichte nabijheid van de batterijen van Lauriston bevond.

Hoewel hij niet meer dan 8.000 man ter beschikking had, was hem de doelstelling volkomen duidelijk. Als het hem gelukte de Oostenrijkse linie bij Süssenbrunn te doorbreken, waar het vak van de Oostenrijkse Grenadiers grensde aan dat van het III korps (Kollowrath), zou de overwinning vrijwel zeker zijn.

Dan slaan de trommels de 'pas de charge', Macdonald met zijn V korps zet zich in beweging en de aanval op het Oostenrijkse Grenadierskorps en het III korps begint.

Twee linies van vier bataljons rukken op in front, rechts door negen bataljons in colonne, en links door vier bataljons gesteund, terwijl drie bataljons de achterhoede vormen. Op de linkerflank de kurassiers van Nansouty, rechts Walther's Garde-cavalerie (zie schets no. 2).

De Franse aanvalscolonnes hebben zeer te lijden van het Oostenrijkse afweervuur. Een onstuimige Franse cavalerie-charge zou snel de overwinning hebben gebracht, doch alle reserves waren ingezet. Een ogenblik dreigde de aanval vast te lopen en de verwachte overwinning was nog niet bereikt. Een opgewonden Macdonald vroeg dringend om versterking en Napoleon die de situatie juist taxeerde, haalde enige afdelingen terug van de troepen van Eugène die bij de aanval op Wagram waren betrokken. Hij combineerde deze met nog enige andere eenheden en de troepen van generaal Wrede tot een onder-

steuningsgroep. Het bericht ter zake aan Wrede typeert de opwinding van het ogenblik:

'De ongunstige situatie van Macdonald zal u duidelijk zijn. Onmiddellijk afmarcheren! Red het korps en val de vijand aan; doe tenslotte wat u dunkt het beste te zijn!'

Dan gaat de infanterie met de bajonet er op af en Macdonalds troepen lopen storm. Tegen deze aanval zijn de Oostenrijkers niet meer bestand en zij beginnen terug te deinzen.

Veel reden tot bezorgdheid voor de Fransen is er dan niet meer, want ook op andere plaatsen van het slagveld was de strijd eigenlijk al beslecht. Op de rechterflank gelukte het Davout om Neusiedl door omsingeling te nemen en het II en III korps drukte nu de Oostenrijkse vleugel terug; links had Masséna Aspern weer bereikt. Ook Wagram in het midden, was nu nagenoeg in het bezit van het Italiaanse leger, gesteund door Oudinot en Marmont.

Wanneer Karel ter kennis wordt gebracht dat het Oostenrijkse korps van zijn broer Johan eerst tegen de avond kan worden verwacht, beseft hij dat de gelegenheid om het V korps (Reusz) nog aan te trekken, voorbij is. Een korps van 8.000 man was gedurende de gehele veldslag op en rond de Bisamberg werkeloos en onbenut gebleven. De afloop van de slag was duidelijk en aartshertog Karel besloot tot de terugtocht naar Bohemen.

Napoleon had de slag bij WAGRAM gewonnen, maar toch was de nederlaag van de Oostenrijkers niet beslissend, ook voor Napoleon was het resultaat niet de volledige overwinning waar hij naar had gestreefd. Het was niet te vergelijken met de triomfen van Jena of Austerlitz. Afgezien van de cavalerie werd er voorlopig geen poging gedaan om de achtervolging in te zetten.

Nu was een en ander wel te verklaren: de troepen hadden meer dan zestien uren gestreden, hetgeen hen mede door de grote hitte overdag in een zodanige staat van uitputting had gebracht dat van verdere inspanning geen sprake kon zijn. Maar eerst de volgende dag realiseerde Napoleon zich goed dat hij geen derde dag van strijd kon verwachten.

Later op de dag van de 7e juli beval Napoleon dat de achtervolging van de terugtrekkende Oostenrijkers moest worden ingezet; doch Karel had inmiddels een belangrijke voorsprong.

Napoleon wist niet nauwkeurig waarheen aartshertog Karel zich met zijn troepen terugtrok, maar 8 juli ontving Masséna de opdracht zich op Znaim (plm. 80 km noordwest van Wenen) te richten en Davout en Marmont moesten naar Brunn oprukken (plm. 120 km noord van Wenen). Op deze dag vonden nog verscheidene felle achterhoedegevechten plaats, hetgeen er op wees dat Karels troepen toch nog in staat waren tegenstand te bieden.

De 9 juli werd het duidelijk dat de aartshertog op weg was naar Znaim, met de bedoeling de rivier de Thaya tussen zijn leger en het Franse te krijgen. Onmiddellijk dirigeerde Napoleon de centrale reserve naar Masséna om deze steun te verlenen.

Marmont opereerde op eigen gelegenheid en beoogde te voorkomen dat Karel de Thaya overstak. Toen hij echter op 10 juli bij Znaim aankwam, bevond hij dat het leger van Karel de rivier reeds was overgestoken. Niettemin ging Marmont door met de achtervolging, hopende dat de overige Franse troepen tijdig zouden arriveren. Het lot was hem in zoverre gunstig, dat de volgende dag inderdaad Masséna aankwam en de slag begon opnieuw.

Lang zou de slag echter niet duren. Mocht het korps van Masséna misschien nog tot actie in staat zijn geweest, de Oostenrijkers zeker niet; nauwelijks was het vuur geopend, of aartshertog Karel verzocht om een wapenstilstand.

De Franse keizer bewilligde hierin onmiddellijk, niet alleen omdat hem duidelijk was dat ook zijn troepen te uitgeput waren om een beslissende overwinning te behalen, maar mede om de Europese constellatie dier dagen, waardoor geen van beiden nog enig heil zag in het voortzetten van de strijd.

De politieke gevolgen van de verloren slag waren voor Oostenrijk desastreus, de opvol-

ger van Stadion, Von Metternich, moest de zware vrede van Schönbrunn tekenen (14 october 1809). Bepaald werd:

1. Oostenrijk moest afstaan:
   a. aan Beieren: Salzburg en het Innviertel;
   b. aan Frankrijk: de Illyrische provinciën o.a. Triëst, Karinthië en Kroatië;
   c. Galicië, dat grotendeels aan het groothertogdom Warschau kwam.
2. Oostenrijk werd een oorlogsschatting van 85 millioen opgelegd en moest een aantal vestingen ontmantelen.
3. Oostenrijk moest de nieuwe toestanden in Zuid-Europa erkennen.

Een geheime clausule bepaalde nog dat de Donaumonarchie slechts 150.000 man onder de wapenen mocht hebben.

Ook militair had Oostenrijk zwaar geleden. De verlieslijsten gaven aan 37.150 man gesneuveld, gewond of krijgsgevangen, ruim een kwart van de totale sterkte; 4 generaals en 13 andere hogere officieren waren gesneuveld en al met al waren 730 officieren gedood of zwaar gewond. Tien vaandels en 20 stukken geschut waren in Franse handen gevallen.

De overwinning was dan voor de Fransen, maar ook voor hen waren de verliezen rampzalig. Zeker 32.500 man (plm. 24%) van de Franse troepen waren dood of gewond. Hierbij waren 40 generaals en ruim 1800 lagere officieren, waarbij niet inbegrepen 7.000 door de Oostenrijkers meegenomen krijgsgevangenen. Voorts verloren zij 12 adelaars en 21 stukken geschut.

Niettemin, als erkenning voor zijn verdiensten te velde, ontving Macdonald de maarschalksstaf uit handen van de Franse keizer. Deze cijfers lezende, valt onmiddellijk de buitensporige hoogte op van de aantallen verliezen aan beide zijden. Genoemde cijfers zijn gegeven door D.G. Chandler in zijn betrekkelijk recente en zeer professionele studie: 'The Campaigns of Napoleon' (1974). Merkwaardigerwijs vermelden verscheidene oudere werken uit de 19e en het begin van deze eeuw, aanzienlijk lagere verliescijfers, eveneens voor beide partijen. Doch hoe het ook zij, het aantal doden en gewonden moet uitzonderlijk hoog zijn geweest, doch de strijd was ook langdurig, hevig en barbaars.

Ontdaan van alle romantiek over de Napoleontische oorlogen, is de conclusie gerechtvaardigd dat de toenmalige oorlogvoering, hoe heroïsch ook, passend in het totale beeld van die tijd, niettemin even hard en meedogenloos moet zijn geweest als de tegenwoordige wijze van oorlogvoeren. Een kleine illustratie daaromtrent biedt het relaas van een officier uit het toenmalige Keizerlijke Franse leger: Paul Louis Courier, zoals weergegeven door C.D. Brown in 'Mars et Historia', no. 1, januari/februari 1991, blz. 15.

NABESCHOUWING

Nabeschouwingen over een militaire gebeurtenis, zijn niet bedoeld als goedkope kritiek achteraf door hen die thans veel of alles weten, wat de toenmalige bevelhebbers niet wisten. Zij beogen een zakelijke bespreking over onder meer de kwaliteit der voorbereidingen, juist en onjuist ontworpen plannen en genomen beslissingen, goed en verkeerd uitgevoerde acties, getoetst aan de geldende regels en wetten van de tactiek en strategie; tenslotte een analyse en evaluatie van overige factoren, welke de uitslag van de strijd hebben bepaald. Hiervan uitgaande moge het volgende worden gesteld.

A. Aan Franse zijde

1. Napoleon wenste zich na de nederlaag bij Aspern zo spoedig mogelijk gereed te maken voor de eindslag en zijn voorbereidingen voor de rivierovergang op 4-5 juli waren voortreffelijk. In technische zin deskundig en grondig uitgevoerd; tactisch verantwoord door flankbeveiliging en door schijn- en afleidingsmanoeuvres. Doch ondanks de uitstekende organisatie van de gehele operatie, was deze moeilijk en kwetsbaar. De Fransen moesten strijden op een betrekkelijk smalle strook met de rivier de Donau in de rug, en een blind vertrouwen hebben in de brugovergangen, ook in geval van een terugtocht.
2. De troepen werden zodanig opgesteld, dat de flanken binnen de uiterste grenzen

vielen van de Oostenrijkse vleugels. Hij had daarmede het voordeel van het opereren op de binnenlijnen.

3. Het zwaartepunt van de aanval met een machtige stormcolonne werd - terecht op het zwakke centrum van de Oostenrijkse opstelling gelegd. Napoleon wilde deze aldaar doorbreken, en beide delen daarna partieel verslaan. Aanvankelijk gelukte dit niet.
4. De flankmars welke de Franse keizer door Masséna liet uitvoeren om de Oostenrijkse vleugel op te houden, hield een groot risico in, doch Masséna presteerde dit kunststuk. Toch was het oorspronkelijk niet de bedoeling van Napoleon om het IV korps tegen de Oostenrijkse vleugel in te zetten. Hij had dit korps willen gebruiken voor de doorbreking van de Oostenrijkse opstelling; nadien werd deze taak aan Macdonald opgedragen. Napoleon deed dit mede om het moreel van zijn jonge recruten niet te zeer op de proef te stellen, in geval de vijand tot Essling zou doordringen. Hij kende maar al te goed de waarde van een (on)geschokt moreel.
5. De Franse cavalerie is relatief beperkt opgetreden, en heeft eigenlijk geen grote rol gespeeld, hoewel het terrein zich daar wel toe leende. De acties van Davout en van Masséna werden overigens krachtig gesteund door de cavalerie, maar werkelijk grote charges zijn niet uitgevoerd.
6. Een overheersende rol heeft wel de artillerie gespeeld. Zij werd in massa ingezet tijdens de voorbereidingen van de aanval en steunde krachtig vanaf het eiland Lobau tijdens het tegenhouden van de Oostenrijkse vleugel. Van niet minder betekenis was de vuursteun van de batterijen van Lauriston gedurende Franse doorbraak.

B. Aan Oostenrijkse zijde

1. De opstelling der Oostenrijkse korpsen van de linkervleugel, was in het algemeen gesproken, goed gekozen; tegen en op de heuvels van het naar de Russbach aflopende terrein. Ook de rechtervleugel lag gunstig, maar de grote ruimte tussen de beide vleugels - ruim 6 km - en slechts bewaakt door de Oostenrijkse cavalerie in reserve, was tactisch niet verantwoord, en bleek tenslotte fataal.
2. Tijdens de opmars der Franse troepen langs de zuid-oever van de Donau, heeft aartshertog Karel wel kunnen beletten dat Napoleon bruggehoofden kon vormen op de noord-oever, doch hij was niet bij machte de hoofdstad Wenen te dekken.
3. Dat aartshertog Johann het Oostenrijkse bruggehoofd op de zuid-oever van de Donau bij Pressburg bewaakte, was uiteraard juist. Maar het bevel om vandaar af te marcheren en zich bij het hoofdleger te voegen, bereikte hem te laat. Het bevel ging te laat uit, de communicatie klopte niet en Johann werd inmiddels beslissend verslagen bij Raab. Zijn tijdige aanwezigheid had vermoedelijk de Oostenrijkse zaak gered en zijn afwezigheid was in ieder geval de redding gebleken voor Napoleon.
4. De maatregelen van Karel om Napoleons rivieroverganг en diens opmars naar Wagram te beletten, waren matig. De Fransen konden ongehinderd hun massaal opgestelde artillerie op het eiland Lobau benutten.
5. De aanval van de Oostenrijkse rechtervleugel in de morgen van 6 juli, was goed opgezet, maar de cavalerie was te zeer opgedeeld. Deze was 'en masse' nodig op de vleugels, vooral op de linkerflank bij Neusiedl, waar Davout nu de gelegenheid kreeg deze te omvatten.
6. Noodlottig was tenslotte dat de Oostenrijkers geen snel verplaatsbare infanteriereserve meer ter beschikking hadden.

EPILOOG

Na de nederlaag bij Aspern, herstelde Napoleon zijn prestige met de overwinning op de Oostenrijkers bij Wagram; doch dit schitterende wapenfeit was toch niet beslissend, want het Oostenrijkse leger was niet vernietigd.

De politieke gevolgen van de voor Oostenrijk zo smadelijke vrede van Schönbrunn waren merkwaardig. De vrede besliste wel de strijd

Bijlage I

DE SLAG BIJ WAGRAM

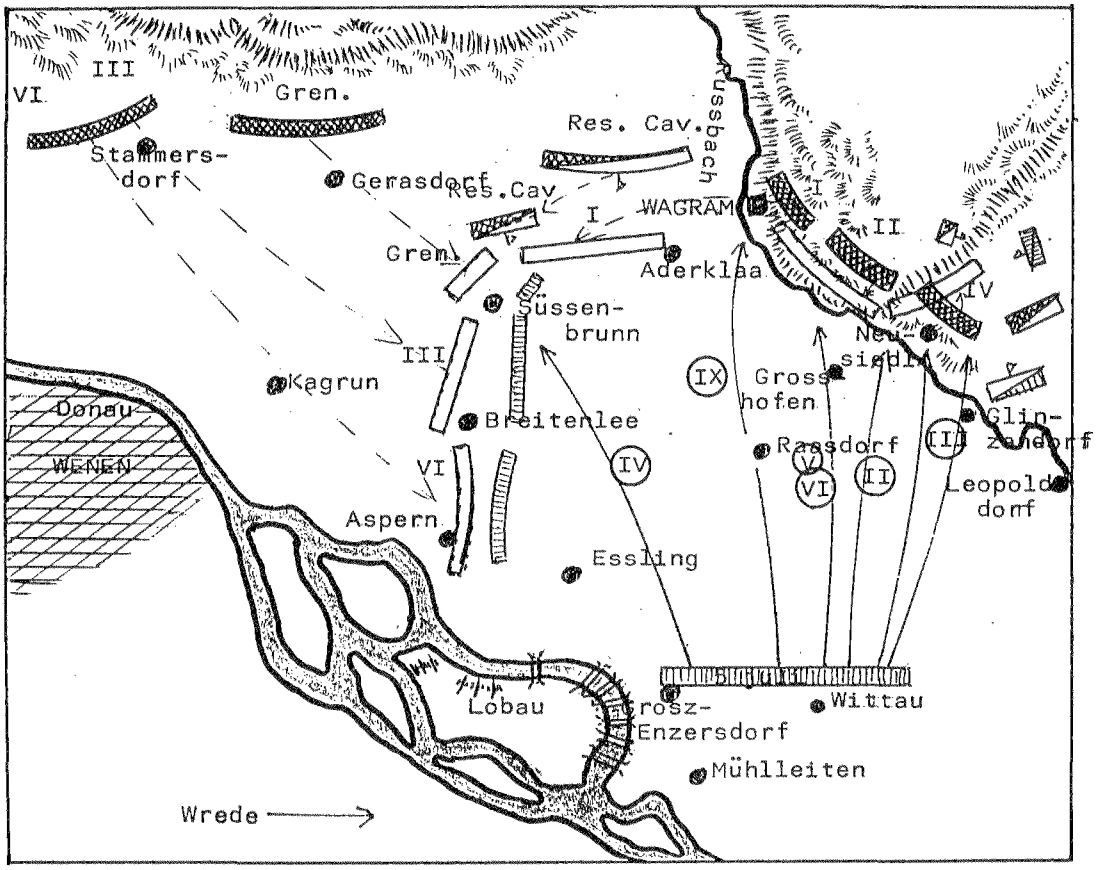

Oostenrijkse posities op 5 juli;

Oostenrijkse posities op 6 juli;

Franse posities op 6 juli.

II Oostenrijkse korpsen

(V) Franse korpsen

tussen Frankrijk en Oostenrijk en maakte een einde aan de Vijfde Coalitie-oorlog, maar leidde in feite tot een Frans-Oostenrijkse toenadering en een Frans-Russische verwijdering.

Tsaar Alexander I van Rusland bleek een onbetrouwbare bondgenoot tijdens de oorlog. Hij had o.m. Finland op Zweden veroverd en eiste nu een personele unie met Polen en Galicië van Oostenrijk. Napoleon weigerde echter de eisen van Rusland in te willigen; hij wenste blijkbaar geen opdeling van de Donau-monarchie.

Voor Von Metternich was het overigens duidelijk dat geweld voorlopig geen voordeel voor Oostenrijk opleverde. Hij schreef in die dagen dat Oostenrijk zich in zijn politiek voorshands moest bepalen: 'auf ausschlieszendes Lavieren, auf Ausweichen, Schmeicheln', met het doel 'unsere Existenz zu fristen bis zur allgemeinen Erlösung . . .'

Het huwelijk van de Franse keizer met Marie-Louise van Oostenrijk, dochter van keizer Frans I, symboliseerde schijnbaar de macht van Napoleon; zijn heerschappij over

Bijlage II

GLOBAAL OVERZICHT VAN DE ORGANISATIE EN TROEPENSTERKTE WAAROVER BEIDE PARTIJEN BESCHIKTEN VOOR DE SLAG BIJ WAGRAM

A. Het OOSTENRIJKSE leger, o.b.v. Aartshertog KAREL van Oostenrijk.

	Naam van de commandant:	Aantal divisies:	Globale sterkte:	Aantal Kanonnen:
de voorhoede	Nordmann		14.500	48
I Korps	Bellegarde	2	22.000	68
II "	von Hohenzollern	2	26.000	68
III "	Kollowrath	2	18.000	58
IV "	Rosenberg	3	18.000	60
V "	Reusz 1)	1	8.000	32
VI "	Klenau	3	18.000	64
Reserve Korps	v. Liechtenstein	2 grenad. div 1 cav. div	20.000	48
			144.500	446

1) het V Korps is niet in actie geweest.

B. Het FRANSE leger, o.b.v. keizer Napoleon Bonaparte.

	Naam van de commandant:	Aantal en soort div.:	Globale sterkte:	Aantal kanonnen:
de Garde			11.000	60
II Korps	Oudinot	2 gren.div. 1 Portug. brig. 1 cav. brigade 1 inf. div.	20.000	92
III "	Davout	4 inf. div. 1 cav. div. 1 drag. div.	35.000	98
IV "	Masséna	4 inf. div. 1 cav. div.	27.000	90
V " Eugène de	Macdonald	2 inf. div. 1 cav. div.	23.000	100
VI " Beau–	Grenier	2 inf. div.		
Ital Res. harnais	Pacthod	1 inf. div.		
Ital Garde	Fontanelli	1 inf. brig.		
	(ingedeeld bij Franse Garde)			
VII Korps	Wrede	1 inf. div.	6.000	36
IX "	Bernadotte	1 inf. div. 2 Saksische div.	18.000	42
XI "	Marmont	2 inf. div.	9.000	12
Reserve Cav.	Bessières	3 kurassier div.	6.000	24
			155.000	554

Europa leek een feit te worden, maar zou niet worden bestendigd.
De eigenlijke overwinnaar was Rusland!
De tijd schreed voort, het Russische avontuur naderde en daarmede het begin van het einde.

Noten:

1. Overeenkomst met Frankrijk van 8 september 1808.
2. De benaming 'Coalitie-oorlog' is wat gechargeerd, daar Engeland als enige bondgenoot, Oostenrijk alleen financieel steun verleende, en geen daadwerkelijke militaire steun. De Franse keizer daarentegen, beschikte over een veel omvangrijker coalitie dan zijn tegenstander.
3. De eerste maal dat Napoleon Wenen binnentrok was op 13 november 1805, tijdens de Derde Coalitie-oorlog.
4. A.H. Jomini, The art of War. Philadelphia 1875.

Geraadpleegde en aanbevolen literatuur:

C.G.L. Saski, La Campagne de 1809 en Allemagne et en Autriche (3 dln. 1899-1902).
A. Veltze, Das Kriegsjahr 1809 in Einzeldalstellungen (Oostenrijks Generale Stafwerk; 1905-1910). D.C. Chandler, The campaigns of Napoleon; New York 1966.
Desiré Lacroix, Histoire de Napoleon, Parijs 1902.
C.D.J. Brandt e.a., Wereldgeschiedenis dl. VII, 1966.
Dictaten Koninklijke Militaire Academie, Breda, Strategie en Tactiek
F.L. Petre, Napoleon and the Archduke Charles; Londen 1909.
J.S. Bartstra, Handboek tot de staatkundige geschiedenis der landen van onze beschavingskring van 1648 tot heden; dl. II; 's-Hertogenbosch 1949.

C.A. HESHUSIUS

Uit het dagboek van luitenant Donck (44)

ATJEH HAD TE VEEL VAN HEM GEVERGD . . .

Het was bij een veldbataljon in Batavia na zo lang verblijf op Atjeh wèl even aanpassen geblazen. Want voor donderdag 26 februari 1903 tekende Donck op: 'Bataljonsoefening, dàt was voor mij wat nieuws. Vroeg ontbijten in het hotel kan niet. Zoals op Atjeh brood en thee aan een strapan of dwangarbeider meegeven, dat kan hier ook al niet. Aan dat gedoe moet mijn maag ook nog wennen. Om tien uur was het bataljon alweer in de tangsi (kampement) terug. Daarna compagniesrapport zodat ik pas tegen 12 uur in mijn hotel terug was. Natuurlijk met een hongerig gevoel. Enfin, om één uur was het rijsttafel en daarmede heb ik mijn schade ingehaald'.
De volgende dag was het weer het zelfde programma; dus weer uitrukken op een lege maag. De troep at meestal al voor half één; de lunch die in het KNIL altijd werd betiteld met 'het soepeten'. Meestal at men dan ook soep. De Europeanen in de vorm van bruinebonen- of erwtensoep; de andere landaarden hun gekruide soep of sajoer en daarbij rijst met sambal.
De troep had voor zo'n uitrukdag wèl een ontbijt gehad. Afhankelijk van de landaard brood respectievelijk een zoetige pap van kleefrijst (ketan) met geraspte kokos. Luitenant Donck at helemaal niets.
Heel anders ging het in het KNIL op Java toe in vergelijking met de dienst op de Buitengewesten. Want op Java was er een veldleger dat heette te kunnen optreden tegen een moderne 'buitenlandse vijand'. Daar waren compagnieën en hele bataljons met artillerie en andere steunende wapens, niet meer, zoals buiten Java. Eigenlijk een politie-leger voor handhaven orde en rust; kleine patrouilles en geen moderne tactiek. Deze (in feite) 'gespletenheid' van het KNIL was toen reeds manifest. Twee soorten van troepen met twee tactieken van optreden. Ongeveer de helft van alle infanterie op Java en de andere helft in kleine plukjes verspreid over de hele overige gigantische archipel. Om de paar jaar wisselden de militairen en dan moest de training weer geheel van voren af worden herhaald.

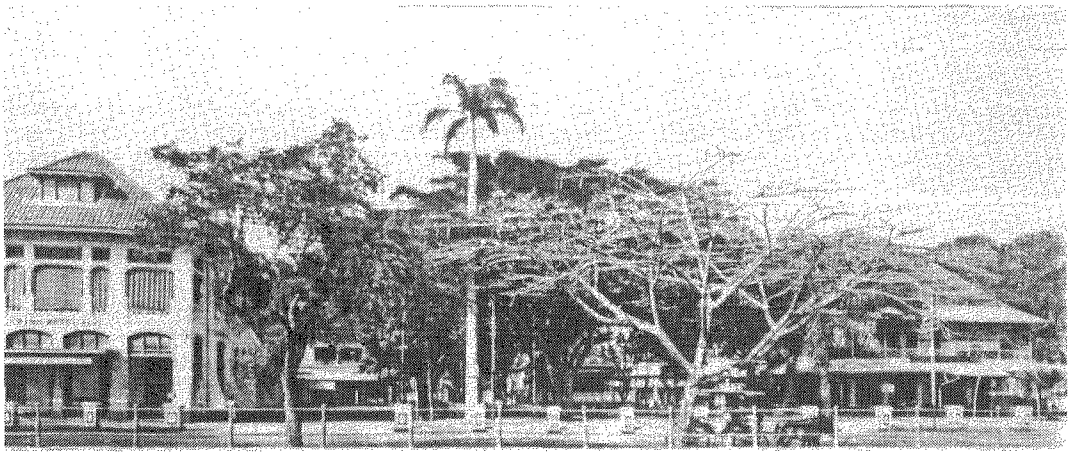

GRAND HOTEL JAVA

RIJSWIJK 6 – KONINGSPLEIN NOORD 5 – TELEFOONS WL. 1374-75-76

GELEGEN IN HET CENTRUM
DER STAD
GEHEEL MODERN INGERICHT
PAVILJOEN-SYSTEEM

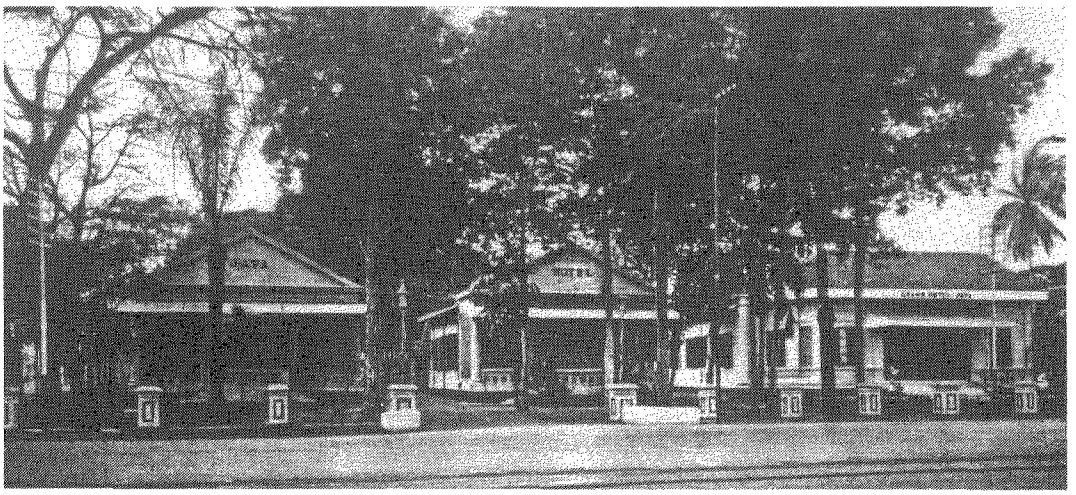

Het Java-Hotel te Batavia waar Donck vanuit Atjeh was neergestreken. Het is het prototype van de oude hotels uit die jaren: een hoofdgebouw en losse paviljoens in een grote tuin. Nauwelijks hoogbouw. In dit hotel kwam in 1950 na de overdracht van de souvereiniteit het hoofdkwartier van de Nederlandse Militaire Missie welke was belast met de opbouw van het eigen Indonesische leger. (Foto uit het Jaarboek voor Batavia-1917)

De stad Batavia moet op iemand die een poos in de rimboe was geweest wel een zeer bijzondere indruk hebben gemaakt. Prachtige lanen, veel verkeer. Een grote stad met meer dan 120 duizend in woners van wie circa negen duizend Europeanen.
Ondanks dat was het voor Donck geen onverdeeld genoegen.
De in Atjeh opgelopen malaria was nog lang niet uitgeziekt.
Op 28 februari, dus al binnen een week na aankomst, was het al goed mis:
'In de avond kwam de koorts opzetten' en de volgende dag:
'Alhoewel vrij beroerd ben ik toch op half zeven naar de tangsi (=kampement) gegaan, waar ik nog enige zaken moest afhandelen. Verder thuis gebleven: koorts, hoofdpijn en onpasselijk; het lijkt de koorts van Atjeh's Westkust wel.'
Het was nòg twee dagen geheel mis met de malaria-aanvallen.
Op 4 maart ging hij maar weer slapjes naar de dienst:
'Gevoelde mij weer wat beter. Kreeg aan het op bed liggen ook het land en daarom zeide ik tot de dokter, dat ik het er wel weer uit zou lopen. En ging mij dus vanmorgen bij de bataljonscommandant melden. Deze meende dat ik verlof kwam vragen; hij bood het zelfs aan. Maar ik wilde het verlof liever in reserve houden. Morgen is het schieten. Om zes uur moet het eerste schot vallen, dus om vijf uur uitrukken en ik om vier uur op.'
Doncks optimisme kende geen grenzen; de volgende dag nog in het diepe duister kwam zijn bediende aan de kamerdeur; 'meneer de luitenant, opstaan, het is vier uur'.
'Toen mijn jongen mij kwam wekken was ik weer beroerd. Ik zond hem naar de tangsi om te melden dat ik weer ziek was. Ik had stierlijk het land. Was ik dáárvoor nu naar Batavia gekomen? Enfin; een paar dagen maar weer te bed!'

ZIEKTE-VERLOF IN DE BERGEN

Op de 7e maart nam de bataljonsarts zijn maatregelen.
'De koorts is gelukkig weer weg. Ik ben echter zo slap als een hoen. De dokter vertelde mij dat hij een maand zlekenverlof voor mij had aangevraagd naar Soekaboemi. Toch liep ik vandaag in de avond weer rond bij kennissen. Even gezellig zitten bomen. Zij vonden dat ik er slecht uitzag.'
Het was weekend en op de zondag kwam de dokter nog even naar hem kijken: 'De dokter vond dat ik nu maar spoedig de bergen in moest en zo is het vertrek op overmorgen, dinsdag 10 maart bepaald'.
Meteen op de maandag ging Donck bij het bataljon zijn zaken overgeven. 'Meldde mij af bij de bataljonscommandant. Majoor Linck was heel aardig. 'Blijf maar een paar maanden weg', zeide hij; 'je hebt het op Atjeh echt wel verdiend'. We mogen gevoeglijk aannemen dat de officier van gezondheid en de korpscommandant het over Donck hadden gehad. Trouwens in Batavia kwamen maar al te vaak doodzieke militairen uit de Buitengewesten aan. Het Atjeh-drama was nauwelijks achter de rug met alle ziekten en in ons commentaar hebben wij het er vaak over gehad. Malarialijders, dat was in Batavia een routine zaak. Majoor Linck, toen 47 jaar, wist er natuurlijk alles van. Hij had zelf vele jaren van strijd en ziekte in Atjeh meegemaakt. En had daar in gevechten twee maal een eervolle vermelding behaald. Die onderscheiding ('een kroontje') kan men in waarde gelijkstellen met die van de huidige Bronzen Leeuw of het Bronzen Kruis. Dapperheidsonderscheidingen die toen nog niet bestonden; het was inderdaad een zilver kroontje boven de medaille voor belangrijke krijgsverrichtingen. Als vrijgezel hoefde Donck alleen maar zijn reisbagage te pakken en zich op de komende dinsdag naar het station te laten brengen, niet zo ver weg, aan het grote Koningsplein.
Om zes uur vertrok de sneltrein. Ik was dus tijdig aan het station. Mijn barang (=bagage) welke ik als passagiersgoed meenam, moest ik door een paar koelies in de bagagewagen laten zetten, want daar zorgt het spoor niet voor. Na Buitenzorg was de reis prachtig mooi. Gezeten op het achterbalkon van de laatste wagen had ik een fraai uitzicht. Geen ogen genoeg had ik om het verrukkelijke landschap in mij op te nemen.'
Na Buitenzorg of Bogor, dat Donck nog kende van de eerste maanden van zijn vorig

De straat dicht bij het Waterlooplein waaraan de kampementen van de infanterie te Batavia-Weltevreden waren gelegen. Men ziet enkele kraampjes, een paar militairen in hun donkere uniform en een paar tweewielige huurrijtuigjes (sado's). Vanuit het Java-Hotel kwam luitenant Donck hier steeds langs; des morgens nog in het duister. Met zijn lange benen deed hij er een kwartier over. Of hij een fiets had dan wel per sado ging, konden wij niet uit zijn dagboek opmaken. (Foto: Kon. Instituut voor Taal-, Land en Volkenkunde, nr. 1.32.37)

verblijf in Batavia, ging het pas goed de hoogte in. Langzaam opwaarts tussen heuvels en dalen, tussen rijstvelden en schilderachtige bergkampongs, door bossen en langs snel vlietende beken. Tegen de helling op van de machtige vulkaan Gedeh. Waar de stoomlocomotief zwaar puffend de wagons langzaam omhoog trok. Waar de koelte begint, voor elke 100 meter stijgen een graad lager op de thermometer. Een heerlijke gewaarwording waarbij de reiziger telkens moet slikken omdat de berglucht steeds ijler wordt! De actief werkende vulkaan zelf van bijna 3.000 meter hoogte wordt door de spoorlijn op een hoogte van bijna 900 meter omtrokken over een zwaar trajekt dat dan vervolgens weer oostwaarts gaat naar het op ruim 700 meter hoog liggende plaatsje Soekaboemi. Temidden van vele plantages in het Preanger bergland: thee, koffie, rubber en kina. Reeds in de tijd van de Oost-Indische Compagnie lagen op deze vulkaanhellingen de herstellingsoorden voor zieke Europeanen.

SOEKABOEMI

De afstand van Buitenzorg naar Soekaboemi is iets meer dan 60 kilometer. Donck moet inderdaad elke meter van dit landschap in zich hebben opgenomen, want het duurde nogal lang die treinreis: 'Ruim drie uren later was ik in Soekaboemi. Een sado (tweewielig huurrijtuigje met inheems paard) bracht mij naar het Gouvernements-Hotel 'Selabatoe' op het hoogste punt van Soekaboemi gelegen. Men noemt dit een gouvernementshotel, omdat het gouvernement voor ambtenaren, die, zoals ik, voor gezondheid naar

boven moeten, een gedeelte van de onkosten betaalt. Behalve het hoofdgebouw heeft het hotel drie grote paviljoens. Ik heb mijn kamer beneden in het hoofdgebouw, met een prachtig uitzicht op het gebergte. De heerlijke hoge lucht adem ik met grote teugen in.'

In latere decennia is Soekaboemi een vacantie-oord geworden met nog meer hotels. Vele Europeanen hadden er een buitenhuis. Bij de hotels ('Selabatoe' heeft steeds voortbestaan) kwamen moderne zwembaden en het was er heerlijk toeven.
Het kan er - in de tropen op 2200 voet - behoorlijk koud zijn. Na de eerste nacht noteerde Donck in zijn dagboek: 'Alhoewel wij hoog op de helling van de Gedeh zijn gelegen, heb ik vannacht geen last van de kou gehad. Het ontbijt smaakte mij al voortreffelijk. Met anderen maakte ik wandelingen. Jammer dat wij nog veertien dagen in de regentijd zitten, het regent van 10 uur in de morgen tot 4 uur in de middag.'

In dat deel van Java is de neerslag circa vier maal zo veel als in Nederland; 3 meter, respectievelijk 3/4 meter per jaar in ons land. Vanwege de kou nam men op die hoogte het dagelijkse bad niet dadelijk na het ontwaken. Aangezien men toen nog niet over warmwatergeysers met gas beschikte, zou het in de vroegte te koud op het lijf vallen. Luitenant Donck zag dit op zijn manier aldus: 'Mandiën (= baden) doen wij pas na het ontbijt. Het is in de morgen om 6 uur te koud. Maar het is een heerlijke mandi-plaats van stromend water, waar je dus helemaal in kunt; meestal moet je volstaan met sirammen' (= met een schepemmertje over het lichaam gietend een stortbad nemen; douches zijn nog onbekend).

TWEE MAANDEN VOOR HERSTEL

In het dagboek vertelt Donck van wat er allemaal voorviel in deze weken in het bergland van de Preanger. Hij knapte steeds neer op; het was allemaal echt nodig geweest. Deze verlofperiode zullen wij maar gevoeglijk overslaan. Na een maand vonden de medici het beter dat er - teneinde de malaria geheel te onderdrukken - nog een maand bij kwam. In de omgeving van Soekaboemi heeft hij nagenoeg dagelijks fikse wandeltochten gemaakt om in conditie te blijven. Pas op 8 mei 1903 was het ziekteverlof ten einde.

Kort voordat hij in Batavia weer dienst ging doen kreeg hij (wederom) een brief van een KNIL-collega van gelijke rang en anciënniteit, geplaatst in Borneo, met het voorstel om te 'ruilen': dus Donck overgaan naar het KNIL en de briefschrijver naar de KL in Nederland, omdat zijn vrouw in het geheel niet tegen het tropische klimaat kon. 'Dit is de twaalfde die mij een dergelijk verzoek doet; maar ik zal hem echter helaas moeten teleurstellen.' Toch zijn er meerdere malen van deze ruilingen tussen officieren-rang-genoten gelukt. De Indische collega's hadden dan uiteraard het oog op hun KL-vrienden die voor enige jaren op verzoek bij het KNIIL waren gedetacheerd.
Het is wellicht aardig om hier even in het kort te noteren hoeveel KL-officieren toen voor circa vijf jaren bij het KNIL in Indië waren gedetacheerd. In het zo genoemde 'officiersboekje' (Naam- en Ranglijst der Officieren van het Nederlandsche Leger en van dat in Nederlandsch Oost-Indië' van 1903) treft men achter de naam van de betrokken officier de notitie aan 'Ged. bij het leger in N.I.'. De aldus gedetacheerde officieren hadden meestal de rang van eerste- of tweede-luitenant en het waren vooral infanteristen. Van dat wapen waren er toen 33 eerste-luitenants en veertien tweede-luitenants en maar één enkele kapitein.
Van de cavalerie twee luitenants; bij de artillerie acht luitenants; van de genie vier luitenants en bij de militaire administratie maar twee luitenants.

(Wordt vervolgd)

Drs. R. VAN DER NEUT

Straf en tucht aan boord van schepen

De werking van het straf- en tuchtsysteem op de schepen van de Verenigde Oost-Indische Compagnie en de marine van de Republiek in de 17e en 18e eeuw.

INLEIDING

Van jongs af aan leren wij Nederlanders dat wij ooit een grote zeevarende natie zijn geweest. Namen als Piet Heyn, Tromp en De Ruyter zijn beroemd. Dat die grootheid niet vanzelf is gekomen maar moeizaam is bevochten en lange tijd gehandhaafd kon worden mede door het hebben van een straf- en tuchtsysteem, daaraan gaan vele geschiedenisboekjes voorbij. Wat de meesten zich herinneren van problemen aan boord zijn de muiterijen op het marineschip de 'Zeven Provinciën' in februari 1933 voor de kust van Sumatra en op de Engelse koopvaarder 'Bounty' in 1789, de laatste is vooral bekend via boek en film. Muiterij is echter de ergste vorm van schending van het tuchtsysteem, de straffen hierop waren dan ook overeenkomstig.

Het tuchtsysteem hield echter veel meer in dan het voorkomen van muiterij. In de artikelbrief, die op elke reis werd voorgelezen en derhalve bekend werd verondersteld bij de bemanning, stonden alle gedragsregels vanaf het houden van godsdienstoefeningen aan boord tot aan het illegaal verkopen van tabak of brandewijn, dit alles voorzien van bijbehorende straffen en boetes bij overtreding van de artikelen. Deze artikelbrief gold trouwens zowel voor de schipper of kapitein als voor de jongste scheepsjongen.

De handhaving van de tucht lag niet alleen in de handen van de schipper maar was een zaak voor alle officieren en onderofficieren aan boord, waarbij vooral de provoost de handhaver van de artikelbrief was. De toekenning van straffen gebeurde meestal door een scheepsraad gevormd door officieren en soms onderofficieren (tot 1742 was ook de opperkoopman in de scheepsraad aanwezig). Vaak gebeurde een strafpleging zelfs door officieren van meerdere schepen verzameld in de Brede Raad of ook aan land bij de krijgsraden, dat alles afhankelijk van de aard van het vergrijp.

De straffen varieerden van de doodstraf in allerlei variaties tot specifieke zeestraffen als kielhalen, van de ra vallen en laarzen, maar ook verbeurd verklaren van goederen en gages en geldboetes kwamen voor. Dat inbreuken op de gedragsregels en het tuchtsysteem, zeker in geval van muiterij, diepliggende oorzaken hadden en ook niet altijd spontaan opkwamen wordt duidelijk door de werk- en leefomstandigheden aan boord, de manier van werving en de aanwezigheid van meerdere nationaliteiten. De bemanning bestond nu eenmaal niet uit pure vaderlandslievende vrijwilligers die streden en werkten voor de eer van de Nederlandse vlag.

In dit artikel is het accent gelegd op het tijdvak van de 17e en 18e eeuw en op de schepen van de VOC en de marine van de Republiek. De keuze is gevallen op dit tijdvak omdat hierin de Republiek een echte marine-natie was en de VOC als grote handelsinstantie slechts in deze periode bestond. Door de beperktheid van dit artikel vallen tevens andere tijdvakken af, en konden koopvaardij, visserij en walvisvaart eveneens niet aan bod komen.

In de volgende hoofdstukjes zullen de hierbovengenoemde zaken zoals de artikelbrief, de soorten straffen, de mogelijke oorzaken iets uitvoeriger worden belicht, waarbij de vraag centraal staat hoe het straf- en tuchtsysteem aan boord in de praktijk functioneerde en wat de mogelijke oorzaken van de inbreuken op het tuchtsysteem waren.

TUCHT EN STRAF VOLGENS DE ARTIKELBRIEF

Gelijk iedere organisatie regels nodig heeft

om te kunnen functioneren zo ook kennen leger en vloot hun tuchtsysteem. Vergrijpen tegen de tucht zullen moeten worden bestraft en om een bepaalde lijn in het straffen te krijgen moeten ook deze in een systeem worden ondergebracht. Zo een systeem van tucht en straf was de artikelbrief aan boord van de schepen van zowel de marine der Republiek als van die van de VOC. Er werd in de artikelbrief nog geen onderscheid gemaakt, zoals na 1814 wel gebruikelijk werd, tussen strafrechtelijke en disciplinaire vergrijpen.

De artikelbrief heeft meerdere eeuwen bestaan; de oudst bekende is van 1521 en bestond uit maar zeven artikelen, de latere zijn uitgebreider en komen qua inhoud in hoge mate overeen. De brief van 1629 heeft eigenlijk gegolden tot 1795 zij het met belangrijke wijzigingen in 1636, 1664, 1672, 1690, 1702 en 1766. De wijzigingen waren ingegeven door de praktijk, zeker in de 18e eeuw toen het scheepsvolk schaars was, en behelsden meestal verzachting van straffen, omdat allerlei bepalingen in de praktijk onuitvoerbaar bleken, juist door de hoogte en wreedheid van de geëiste straffen. Doordat de artikelbrief zowel disciplinaire als strafrechtelijke vergrijpen noemde komt de inhoud op ons af en toe wat chaotisch over, maar voor de mensen uit die tijd was het een houvast.

Dat de artikelbrief allerlei zaken bevatte zal onderstaande duidelijk maken. De Republiek was erg godsdienstig aangelegd, tenminste het leidend deel der bevolking, en zo werd in de artikelbrief (Articulbrief en instructie zaakende den oorlogh ter zee, den 8 april 1702) in artikel 2 bepaald: 'Alle die geene, die hem (de kapitein) in het leesen van Godts Woordt, het doen van het Gebedt, met lagchen, klappen, of andere ongelatigheyt, onbehoorlyck of ontughtigh aansteldt, sal terstondt voor den Mast gesteldt, ende van syn Quartier gelaarst werden, en daarenboven een schellingh verbeuren voor den Provoost.' Bleef iemand zonder vergunning uit de godsdienstoefeningen weg dan verbeurde hij de eerste reis (keer) het wijnrantsoen en nog een gulden daarboven, de tweede maal het dubbele en indien hij ze voor de derde maal verzuimde werd hij door het kwartier gelaarsd. Om vrede en rust te handhaven werden disputen over religies ook verboden op straffe van verlies van een maand gage. Doordat er meerdere nationaliteiten en godsdienstige opvattingen aan boord voorkwamen waren moeilijkheden t.a.v. alleen al deze artikelen te voorzien. Ook dobbelen en spelen was verboden '. . . tot verhoeding van de "vele ongelukken' en men kreeg dan ook acht dagen lang alleen water en brood en werd in de boeien gezet wanneer men '. . . eenige dobbelsteenen, kaartspel of andere instrumenten daartoe dienende . . .' aan boord bracht.

Ten aanzien van bemanningsleden die vrouwen voor 'vertier' aan boord brachten gold artikel 52: '. . . niemandt en sal hem vervorderen, het zij Edel of Onedel, groot of kleyn, eenige Vrouwspersoonen t' scheep te brengen, op verbeurde van daar over na gelegentheyt van saacken gestraft te werden . . .' Deze twee artikelen veroorzaakten moeilijkheden voor schepen die lang op een rede of in een haven lagen.

Dat ook officieren onder de tucht van de artikelbrief vielen blijkt uit het feit dat zij die de hun opgelegde zorg voor de dagelijkse en wekelijkse reiniging van het schip verzuimden, werden bestraft met het verlies van twee maanden gage. Officieren die toelieten dat aan onbevarenen de zeedoop werd toegediend, meestal bij de Scilly-eilanden, moesten zoveel maanden gage laten vallen als er personen gedoopt waren.

Dat geweld gebruikt tegen schipper en officieren (in geval van muiterij) streng werd gestraft blijkt uit artikel 7 van de artikelbrief: 'niemandt en sal hem vervorderen sijnen Capiteijn of sijne Gecommitteerden eenigh geweldt of overlast te doen met dreigementen of andersints, op verbeurte van den lijve'. En natuurlijk werd iemand die iemand anders had gedood ook gevonnist met een doodstraf die bestond uit het levend overboord zetten (uiteraard op volle zee). De artikelbrief liet door de onduidelijkheid t.a.v. de strafmaat zoals in artikel 7 '. . . op verbeurte van den lijve . . .' wel de mogelijkheid aan de strafopleggers om de strafmaat zelf in te vullen dat deed voor vele schuldi-

gen aan een vergrijp de straf anders uitvallen dan vermoed werd, zowel in gunstige als in ongunstige zin. Vooral bij de toediening van de hoogste en wreedste straffen (de doodstraffen) werd de hand gelicht want in journalen en brieven werd slechts een enkele keer over de toediening hiervan gesproken, althans bij de straffen die op open zee werden voltrokken. Bij behandeling door krijgsraden aan de wal werden hoge straffen wel uitgesproken, maar dan betrof het meestal gevallen van muiterij.

SOORTEN STRAF

Straffen waren er in de 17e en 18e eeuw in alle soorten en maten. De veroordeling tot een bepaalde straf hing af van de aard van het vergrijp, de omstandigheden waaronder het vergrijp had plaatsgevonden, waar de behandeling van de strafzaak plaatsvond; bijvoorbeeld op een schip, alleen of in eskader c.q. convooi varend, of aan de wal en natuurlijk van de strengheid van de strafopleggers.

Werd een doodstraf aan de wal opgelegd dan kon deze bestaan uit ophanging aan de galg of onthoofding. Wurging en radbraking werden ook toegepast maar minder. Heel vaak kregen de lijken geen begrafenis maar bleven hangen, in speciale constructies, tot zij 'door de lugt en de vogelen des hemels' waren verteerd en als afschrikwekkend voorbeeld voor anderen hadden gediend. Aan boord van een schip werden vaak andere doodstraffen toegepast (mede omdat een scherprechter die kundig genoeg was iemand te onthoofden of te radbraken ontbrak) namelijk ophanging aan de grote mast of fusillering terwijl de betrokkene aan de ra hing, deze fusillering werd ook wel 'harquebusering' genoemd. Een specifieke scheepsstraf was het levend overboord werpen (dit gaat ook moeilijk op een stadsplein), van degenen die een doodslag begingen of van hen die zich schuldig hadden gemaakt aan de homosexuele of zogenaamde 'stomme' zonden en degenen die een schip wilden aflopen. In het geval van 'stomme' zonde werden de betrokkenen meestal aan elkaar gebonden overboord gegooid.

Dikwijls werd geen doodstraf opgelegd maar een lijfstraf. Ook hierin waren weer vele gradaties. Als 'naaste straffen des doods' werd het driemaal kielhalen beschouwd met als bijkomende straf het vele malen laarzen van de veroordeelde. Opzet was dat de veroordeelde wel bleef leven. De voltrekking werd onderbroken als hij de straf niet geheel leek te kunnen doorstaan. Kielhalen hield in dat de veroordeelde langs een touw werd getrokken, dat door blokken geschoren van de bakboordsnok van de grote ra onder de kiel van het schip door naar de stuurboordsnok van dezelfde ra liep. Hij was daarbij gekleed in hemd en onderbroek en omgeven door een soort harnas van lood, zowel ter verzwaring als ter bescherming tegen aanraking van de scheepshuid. Met de handen boven het hoofd vastgebonden verkeerde het lichaam in een vrijwel onbewegelijke houding. De oren waren dichtgestopt en onder water moest het slachtoffer op een spons, op de bovenarm gebonden, bijten. Door de opper- en onderchirurgijn, die in sloepen aan beide zijden van het schip lagen, werd de gekielhaalde na een vluchtig onderzoek indien nodig voorzien van geestrijk vocht of een ander hulpmiddel.

Was laarzing de bijkomende straf dan werd die onmiddellijk na het kielhalen toegepast. De veroordeelde werd hierbij geplaatst voor de grote mast of voor de ankerspil en vastgebonden zijnde een vooraf bepaald aantal malen voor het 'natte gat' geslagen met behulp van einden touw, de zware daggen of de lichtere handdaggen. Het maximum aantal slagen was tweehonderd (volgens De Bruyn), volgens een vonnis van 23 mei 1764 tweehonderdvijftig en volgens De Hullu zelfs drie-, vier- en vijfhonderd slagen.

Deze laatste telling lijkt mij enigszins overdreven daar ik in diverse journalen en in de sententies over het tijdvak 1750-1795 slechts een maal de genoemde tweehondervijftig ben tegengekomen en in de veroordeling van muiters in de periode 1615-1783 tweehonderd het maximum was.

Nog een typische zeestraf was het 'van de ra lopen of vallen'. Hierbij was de gevonniste zoveel mogelijk ontkleed en met handen en voeten aan een touw gebonden, waarvan het

ene uiteinde door een blok op de nok van de grote ra was geschoven. Aan de voeten werd een hoeveelheid lood vastgemaakt, opdat het lichaam sneller en dieper in het water zonk. De gevonniste werd overboord gestoten en eerst naar de nok van de ra opgehesen. Op een bevel van de schipper werd het touw hierna losgelaten en verdween de betrokkene met vaart onder water. Als de merklap was bereikt werd het touw weer omhoog getrokken. Deze onderdompeling werd ten hoogste driemaal verricht. Ook deze straf kende de bijstraf van laarzing. Laarzing kon ook als aparte lijfstraf voorkomen en gold dan natuurlijk als een wat lichtere straf (afhankelijk van het aantal slagen). Eveneens een zeemansstraf was het aan land zetten waarbij de veroordeelde op een vreemde kust werd gezet.

De specifieke zeestraffen zijn wat uitgebreider behandeld omdat ze vooral in de moderne tijd de 'landrotten' niet zo aanspreken. Er waren echter ook nog andere straffen al of niet in combinatie. Bij de lijfstraffen waren nog gebruikelijk het brandmerken, het afkappen van een hand en het met een mes door de hand aan de mast vaststeken. Deze laatste straf was er voor personen die anderen hadden gestoken. De gevonniste moest dan meestal blijven staan tot hij zijn hand vrijtrok dwars door het mes heen. Daarboven moest hij ook de chirurgijnskosten voor het slachtoffer betalen.

Aan vrijheidsstraffen kende men het in de boeien sluiten en het in de boeien sluiten op water en brood. Dit ging vaak samen met de 'verbeurte van zes stuivers voor de provoost' of van een maand soldij. Bij diefstal kon bijvoorbeeld een bijstraf bestaan uit een vierdubbele vergoeding van het gestolene.

Vrijheidsstraffen werden ook nog aan land uitgezeten zoals in een tuchthuis of via dwangarbeid op het Robbeneiland. Voor soldaten aan boord was er de straf van het lopen door de kordons. De gevonniste moest dan door twee rijen manschappen lopen (met naakt bovenlijf) en werd dan door de manschappen voorzien van geweerriemen, de kordons, geslagen. Een onderofficier liep voor hem uit en belette met de punt van een hellebaard op de borst van het slachtoffer, dat deze te hard vooruitkwam.

Disciplinaire straffen of 'arbitralycke correctie' kwamen ook voor. Hierbij was het aan de scheeprechters toegestaan de misdadigers zoveel te tuchtigen als zij nodig achtten.

TOEKENNERS VAN STRAF EN HANDHAVERS VAN TUCHT

Een tucht- en strafsysteem kan nog zo goed en zo mooi worden opgesteld de uitvoering ervan staat en valt met degenen die voor die uitvoering verantwoordelijk zijn. Aan boord waren dit scheepsofficieren en onderofficieren. De indruk bestaat dat een schipper als 'schipper naast God' alleen de tot straffen bevoegde persoon was. Bij lichte disciplinaire vergrijpen was dat wel zo, maar gewoonlijk werden straffen uitgedeeld door de scheepsraad indien het schip alleen voer en door de Brede Raad in vlootverband. Zware misdrijven werden in Nederland, aan de Kaap of in Indië afgedaan, tenminste als er van uitstel van behandeling sprake kon zijn. Eveneens konden de plaatselijke rechterlijke instanties waar het schip thuis hoorde niet te zware misdrijven afdoen. Een exacte afbakening van de juridische competentie te land en ter zee bestond eigenlijk niet, veel werd via gewoontes overgenomen van de ene artikelbrief wijziging op de andere. Simons voert in zijn boek 'Marine justitie' aan dat het gewoonterecht waarschijnlijk is terug te voeren op een ordonnantie van koning Maximiliaan uit 1487 waarin een bepaling stond 'dat de admiraal zal hebben 'de Jurisdictie . . . over alle . . . misdaden . . . die begaan worden op zee of haare stranden'. In artikel III van de instructie voor de admiraliteits-colleges van 13 augustus 1597 komt tot uitdrukking, zij het soms vaag volgens Simons, dat misdrijven gepleegd aan boord van buitengaats zijnde schepen ter competentie behoren tot de zee- of scheepskrijgsraden, de militaire misdrijven gepleegd aan de wal tot de competentie van de admiraliteitsraden en de algemene misdrijven gepleegd aan de wal tot die van de bevoegde plaatselijke gerechten. Dat de bevoegdheden elkaar wel eens overlapten kwam regelmatig voor zoals bij een competentiegeschil tussen de admiraliteit en het gerecht van de stad

Amsterdam in 1613. Ook zo'n praktijkgeval was de desertie van soldaten en matrozen van de 'Gerechtigheid' eind mei 1782 waarbij er duidelijk sprake was van een controverse tussen de VOC kamer Amsterdam c.q. de benoemde zeekrijgsraad en het Hof van Friesland, wat zou leiden tot het in vrijheid stellen van een groep deserteurs door dit Hof waar de VOC zeer verbolgen over was.
Was het dus zo dat bij voorkeur, zoals eerder genoemd, de zware misdrijven die uitstel konden lijden aan de wal werden behandeld, op zee stonden de scheepsraad of in vlootverband de Brede Raad voor die taak.
De scheepsraad bestond bij de VOC meestal uit vijf personen waarvan tot 1742 de opperkoopman als president optrad en de schipper, onderkoopman, opperstuurman en hoogbootsman leden van de scheepsraad waren. Na 1742 bestond de scheepsraad uit de schipper als president, drie scheepsofficieren en de onderkoopman als vijfde lid, tevens secretaris. Bij de marine bestond deze raad ook uit vijf man maar was (omdat hij niet aanwezig was op een oorlogsbodem) de vijfde man ook een officier. Bij zware misdrijven die geen uitstel gedoogden zoals samenzwering of muiterij werd de raad uitgebreid met twee man, dit gold zowel voor de marine als de VOC schepen.
Zodra echter een schip in vlootverband voer werden zeker de zwaardere misdrijven behandeld door de Brede Raad. Deze raad bestond uit tenminste zeven personen. Sedert 1742 was de Commandeur van het vlootverband president, leden waren alleen kapiteins of eerste luitenants en secretaris was de onderkoopman van het schip van de commandeur of een officier. Bij misdrijven door soldaten begaan namen de Commandeur van de soldaten en zijn officieren de plaats in van enige scheepsofficieren. Als vervolger en aanklager trad op de fiscaal bij zware misdrijven en de provoost bij lichtere zaken.
De taak van de provoost (een onderofficier) t.a.v. de handhaving van de tucht aan boord was een belangrijke. Natuurlijk waren ook de officieren en andere onderofficieren tot en met de kwartiermeester toe hiervoor verantwoordelijk maar de provoost was de man van de naleving van de artikelbrief. Aan de wal moest hij er voor zorgen dat bij vertrek van het schip naar zee geen bemanningsleden achterbleven en op zee varieerde zijn taak van het 's avonds uitroepen van het aangaan van de wacht, het verbieden van dronkenschap en het maken van gerucht en geweld en dat ieder die geen wacht had naar kooi moest gaan, tot het gevangen zetten van hen die zich 'crimineelijk verliepen'. Tevens bekeurde hij mensen als zij niet aan het gebed deelnamen of als zij stiekem rookten. Als teken van waardigheid droeg hij een met oranje linten versierde gerechtsstok.
Ten aanzien van verhoren en strafvoltrekkingen is de taak van de provoost niet duidelijk omschreven. Hij eiste bij verhoren indien nodig wel scherpe ondervraging maar of hij zelf martelde is niet zeker. Bij het ten uitvoer brengen van straffen was hij aan boord wel verantwoordelijk, maar voerde meestal de straf niet zelf uit zoals blijkt uit een instructie: 'dat Crimineele of Infameerende Sententiën door geen Provoosten moeten geëxecuteerd worden, en dat den Provoost wel gebruykt mag en moet worden tot assistentie bij de Executie, maar niet als Persoon door wien de Executie van de Sententie gedaan word'.

TUCHT EN STRAF IN DE PRAKTIJK

Door de eeuwen heen hebben er verschillen bestaan tussen in theorie opgestelde regels en de praktische naleving daarvan. Vooral op het rechtsgebied zijn praktijkgevallen via jurisprudentie ingepast en later verwerkt in nieuwe wetten. Dit gold ook t.a.v. het tucht- en strafsysteem opgenomen in de artikelbrief bestemd voor de schepen van marine en VOC. De wijzigingen in de loop van de twee eeuwen tussen 1629 en 1795 duiden hierop, alhoewel keiharde bewijzen door mij niet geleverd kunnen worden. Scheepsjournalen, uitspraken van gezagsdragers uit die tijd en onderzoekers uit deze tijd, vergelijkingen van eisen en vonnissen waren de bronnen waaruit moest blijken dat er verschillen bestonden tussen theorie en praktijk.
Simons draagt in zijn boek 'Marine justitie' aan dat ogenschijnlijk de straffen barbaars

waren wanneer men afging op de artikelbrieven, maar dat om zuiver praktische redenen een barbaars straffenstelsel niet logisch was. De marine kampte met een personeelstekort dat bovendien nog groter werd door ziekte en sterfte. Een verdere verzwakking toelaten door het veelvuldig straffen is dan niet logisch. Hij voert tevens aan dat ernstige oproeren en muiterijen voor 1795 bij de marine nauwelijks voorkwamen, dit in tegenstelling tot de VOC. Dat het er wel hard toeging was gegeven de omstandigheden wel nodig. De vonnissen aan de wal uitgesproken waren over het algemeen ook zwaarder dan aan boord. Meestal kon een gestrafte zich, zeker tijdens een zeeslag weer rehabiliteren. Een door Tromp gedane uitspraak die op het volgende neerkwam:
'Mijne Heeren, het is te water zoo niet als te lande; te water moeten wij elkander uit liefde bijstaan en mogen wij elkander zoo niet voor het hoofd stooten', zou het verschil wal versus zee kunnen bevestigen, ware het niet dat de persoonlijke inbreng van een kapitein of vlootvoogd bepalend kon zijn.
Dat hardheid wel maar wreedheid normaliter niet voorkwam blijkt uit de normen gesteld (zeker voor marine en VOC) t.a.v. 'pijniging'. Pijniging mocht pas na een besluit van de raad worden toegepast en er mocht geen blijvend letsel worden toegebracht. Wanneer een beschuldigde de pijniging had doorstaan zonder te bekennen mocht hij niet opnieuw gepijnigd worden en mocht hij ook niet tot een doodstraf veroordeeld worden.
Andere mogelijkheden die verschillen tussen theorie en praktijk aanduidden waren die van 'pardon' of 'gratie' en 'remissie'. Een voorbeeld van pardon is wat gebeurde aan boord van het marineschip 'Dordregt' te Cadix in 1762 waarbij drie (vermoedelijk) Spaanse deserteurs veroordeeld werden te worden 'gearquebuseerd' maar dat na het voorlezen der vonnissen pardon zou worden verleend. De reden was dat in Cadix van Spaanse zijde nogal wat hulp was ondervonden bij reparatie en bevoorrading van onze schepen en men dus iets terug wilde doen. Het admiraliteitscollege van Rotterdam was hier niet blij mee, zeker omdat het 'Roomsche' gevangenen betrof. De Staten Generaal beslisten uiteindelijk dat pardon alleen door de Admiraal-Generaal van de Unie verleend kon worden.
Voorbeelden van 'remissie', eigenlijk kwijtschelden nadat een deel der straf is ondergaan, waren verwoord in resoluties van de admiraliteit op de Maze (Rotterdam) waarin bij een eerder opgelegd vonnis de opgelegde betalingen van gevangeniskosten 'om goede consideratien ende sonderlinge vermits haare Armoede geremitteerd' en ook werd op een verzoek van drie schepelingen om 'Uyt de langdurige gevankenisse te werden ontslagen' goedgunstig beslist, mits 'Blootshoofds ende met gebogen knieen om vergiffenis biddend . . .'
In het boek 'Muiterij' van De Bruyn wordt in de lijst van bij muiterijen betrokken personen tussen 1615 en 1783 (en muiterij was het ergste misdrijf aan boord) nog in een redelijk aantal gevallen aan de muiters een lichter vonnis toegewezen dan waar de eis voor stond. Tevens kregen lang niet alle muiters de doodstraf maar alleen de hoofdschuldigen.
Het journaal van Tromp gehouden aan 's landsschip 'Amelia' in 1639 vermeldde ook een clementie voor de in de fout gegaan zijnde bootsman Jan Doensen in verband met zijn ziekte en leeftijd. Het journaal vermeldde:
'. . . Werde gecondemneert drie reysen van de reede, tkielhalen, tlaersen, door zijn zieckte, ouderdom en gescheurtheyt (-liesbreuk) geëxuseert, alle sijn gagie geconfisqueert . . .'
Dat het tegenovergestelde van wat hiervoor is genoemd, zijnde de meevallende praktijk, ook gebeurde is bijvoorbeeld het geval bij de muiterij op het VOC schip 'Java' in 1783. Daarbij nam de scheepsraad bloedige wraak op Chinese muiters, waarschijnlijk uit vrees voor een nieuwe muiterij. De veroordeelden werden een voor een naar beneden in de kajuit gebracht alsof men hen ging verhoren. Nieuwsgierigen werden door wachtposten op de kampanje tegengehouden. In de kajuit werden de Chinezen na men hun het schreeuwen zou belet hebben, door hen met een slag op het voorhoofd in bedwelming te

brengen, via het venster overboord gegooid. Een document spreekt over 'inslaan van 't hoofd' en ''t levend overboord geworpen'. In strijd met de geldende normen bij het zeerecht was hier dus noch sprake van een verhoor van de verdachten noch van een openbare terechtstelling 'tot exempel van anderen'.
Over het algemeen ben ik de overtuiging toegedaan dat hoewel men zeker niet zachtzinnig was men ook doorgaans niet strenger strafte dan nodig.

MOGELIJKE OORZAKEN VAN INBREUKEN OP HET TUCHTSYSTEEM

'. . . Scheepsmuiterij vindt men in de geschiedenis der zeevarende naties veelvuldig vermeld; het muiten heeft den zeeman steeds in het bloed gezeten en opstandigheid in wezen heeft hem altijd gekenmerkt . . .'
'. . . Steeds staat hij onder tucht, - op een goed schip onder strenge -, doch het onontbeerlijke dier tucht begrijpt hij niet, want zij is het juist die voorkomt en afwendt de tallooze rampen, welke een schip bedreigen en verraderlijk bespringen'.
Twee citaten uit een boek van Mollema die een niet erg gunstige indruk over het scheepsvolk van de 18e eeuw geven. Dit boek over de muiterij op de Nijenborg werd in 1933 geschreven, hetzelfde jaar waarin de muiterij op de 'Zeven Provinciën' plaatsvond. Ook De Hullu is niet mals in zijn oordeel over de scheepvarenden wanneer hij een reiziger omstreeks 1711 aan het woord laat komen die op een Compagniesschip naar Indië ging. 'Er is geen bandelozer dier dan een matroos' en '. . . zaten de officieren hun niet zoo scherp met straffen achterna, zij zouden onder dat ruwe gespuis hun leven geen oogenblik zeker zijn . . .'
Gevoeglijk kan worden aangenomen dat de mensen aan boord niet behoorden tot de fijngemanierde en hoogontwikkelde toplaag van de bevolking, het tegenovergestelde was eerder waar. Maar de slechte naam moet toch een oorzaak gehad hebben, zeker omdat bij de marine minder problemen waren met tucht en orde dan bij de VOC.
Mijns inziens lag het probleem deels bij de werving deels bij het leven aan boord.

De enorme groei van de VOC en de gelijke tred houdende vraag naar bemanningen deden een forse aanslag op de zeeliedenmarkt. Omstreeks 1630-1640 zou de VOC nog maar 9% van het totaal in de Nederlandse havensteden beschikbare aantal zeelieden in dienst hebben, in 1680 was dat 18% en aan het einde van de 18e eeuw stond een kwart van alle zeelieden in de Republiek op de loonlijst bij de Compagnie. Ook bij de soldaten was het aandeel van de VOC toegenomen van 16% rond 1680 tot 33% in de tweede helft van de 18e eeuw. De aanvulling moest dus uit het buitenland komen. Over de gehele periode van de VOC zou circa 40% van de matrozen en 60% van de soldaten van buitenlandse afkomst zijn.
Die aanvulling was echter niet alleen nodig om de groei van de VOC bij te houden, maar ook en in belangrijke mate om de gestorvenen op te vullen die vielen tijdens de reizen van en naar Azië maar ook van degenen die in Azië zelf stierven. In de jaren 1740-1750 was het sterftepercentage 13,5% en van 1770-1775 was het 23%. Een en ander trok dus niet het beste deel der maatschappij aan; een reis naar de Oost was een onzeker avontuur. Ook de gages waren niet hoog, zeker niet als een groot deel van het geld verdween in de handen van de logementhouders (volkhouders of zielverkopers) die de toekomstige zeeman wel kost en onderhoud boden, meestal onder slechte omstandigheden, maar hen ook naar zee toe dreven. Zeelieden die schulden maakten zaten vaak in een vicieuze cirkel: geen geld, naar een logement, schuldbrief tekenen, terug zonder enige gage zelf in handen te krijgen en dus weer terug naar de volkhouder en zo voort. Deze groep was dus vaak wanhopig en zodoende bereid de kans te grijpen als hen betere vooruitzichten werden geboden door bijvoorbeeld leiders van oproeren en muiterijen.
Ook het leven aan boord was geen pretje en werkte derhalve ruzies, ongenoegen en soms maling hebben aan de tucht in de hand. Vaste kooien bijvoorbeeld waren er niet, het gewone scheepsvolk sliep in hangmatten voor de mast. De ruimtes waren bedompt zeker in de tropen bij zwaar weer wanneer

kleding ook nog nat was. Het scheepsvoedsel was zwaar en ongewoon voor de niet zeelieden en hygiënische maatregelen waren in de praktijk nauwelijks uitvoerbaar. Toen er zeker in de achttiende eeuw een groot tekort aan personeel was werd er ook niet op gelet wie er aan boord kwam, (een medische keuring bestond niet). Zodoende namen vele soldaten en zeelieden de kleerluis mee in hun kleding, die op haar beurt zorgde voor het uitbreken van de vlektyphus aan boord. Een oordeel vellen over de schepelingen van die tijd is makkelijk en ten dele ook terecht, maar veel problemen op tuchtgebied zijn mijns inziens toch wel uit de bovengenoemde oorzaken te verklaren.

Bibliografie:

Dr. C.H.F. Simons, Marinejustitie; Ontwikkelingen in de strafrechtspleging bij de Nederlandse Zeemacht, gedurende de tweede helft van de 18e en het begin van de 19e eeuw (Assen 1974).

J.R. de Bruyn, De Admiraliteit van Amsterdam in rustige jaren 1713-1751. Regenten en financiën, schepen en zeevarenden (Amsterdam/Haarlem 1970).

J. de Hullu (artikelen) (Groningen 1980).

S.P. l'Honore Naber, Het journaal van luitenant-admiraal M.H. Tromp, gehouden aan boord van 's Landsschip 'Amelia in den jare 1639, in bijdragen en Mededelingen Historisch Genootschap (1931).

J.C. Mollema, Een muiterij in de 18e eeuw. Het aflopen van het Oost-Indische Compagnieschip 'Nijenborg' in 1763 (Haarlem 1933).

F.S. Gaastra, De geschiedenis van de VOC (Haarlem 1982).

J.R. de Bruyn en E.S. van Eyck van Heslinga, Muiterij, oproer en berechting op schepen van de VOC (Haarlem 1980).

JEAN A.PH. LAGUETTE

Een reisverslag naar de Oost uit 1873

'Cornelis Petrus Johannes Graus, ZOUAAF en AVONTURIER tussen Oost- en West-Indië', zo luidt de titel van een boekwerkje van de hand van drs. R. Janssen uit Maaseik, gelegen in Belgisch Limburg, aan de Maas, schuin tegenover het oude vestingstadje Stevensweert, want in die plaats groeide Kees Graus, het onderwerp van dit artikel, op.
In de regel is een man meer geïnteresseerd in de stamboom van de familie van VADERSzijde en dat is ook bij mij het geval geweest: . . . totdat ik kennis nam van bovengemeld boekwerkje.
Na lezing en bestudering kwam ik tot de ontdekking, dat mijn overgrootvader van MOEDERSkant een militaire carrière als beroepsonderofficier heeft gehad en dat zijn zoon Kees de voetsporen van zijn vader heeft gedrukt. Deze Kees had een zuster t.w. mijn grootmoeder. Over deze KEES gaat dit artikel.

Cornelis P.J. Graus werd op 10 november 1852 in Terneuzen, waar zijn vader in garnizoen lag, geboren. Zijn vader werd overgeplaatst naar Groningen (vroeger keek men ook niet zo nauw met het plaatsingsbeleid); hier werd zijn zusje geboren. Na inkrimping van de garnizoenen als gevolg van de vestingwet van 1874 werd Graus sr. in zijn mogelijk laatste standplaats Stevensweert brievengaarder. Het militaire pensioen zal wel niet toereikend zijn geweest.
In 1868 na de roemrijke slag bij Mentana (3-11-1867) waarbij het Pauselijke Leger dat van Garibaldi versloeg bleven de ZOUAVEN waaruit het leger van de Paus grotendeels bestond, toestromen, en zo ook onze KEES, die op 8 oktober 1868 (dus op 15-jarige leeftijd!) werd ingelijfd en bijna 2 jaar dienst deed in het leger van Paus Pius IX totdat

deze op 20 september 1870 bevel gaf de krijgsverrichtingen te staken, omdat hij als gevolg van de nederlaag van Napoleon III, in de frans-duitse oorlog, de franse steun moest ontberen.
Teruggekeerd uit Rome trad Kees Graus op 9 mei 1871 als vrijwilliger in Nederlandse militaire dienst bij het 2de Regiment Infanterie. Op 11 november 1871 werd hij bevorderd tot korporaal en nog eens 4 maanden later werd hij korporaal scherpschutter. Op 11 mei 1873 stapte hij over naar het Koloniaal werfdepot te Harderwijk met een vrijwillige verbintenis voor 2 jaren, ingaande op de dag van ontscheping in Nederlands Indië met *f* 200,- gratificatie. Op 4 juni 1873 ging hij te Nieuwediep aan boord van het stoomschip Tromp. Na schipbreuk geleden te hebben in Egypte en een 3 weken durend verblijf in Aden kwam hij uiteindelijk via Singapore op 29 augustus 1873 in Batavia aan en werd geplaatst bij het 9e bataljon Infanterie. Een jaar later vinden wij hem terug bij het 15e bataljon Infanterie. Op 11 april 1875 wordt hij sergeant en op 16 augustus 1875 werd hem 'het paspoort naar Nederland toegestaan'. Zodoende vertrok hij op 8 september 1875 met het stoomschip Voorwaarts. Na een voorspoedige reis van 2 maanden sloot Graus op 12 november 1875 weer aan bij het 2e R.I. en zeven dagen later verliet hij de militaire dienst om in 1876 andermaal in OVERHEIDSDIENST te treden, maar thans bij het Ministerie van Financiën als Commies der 4e klasse der Directe Belastingen. Hij woont aanvankelijk bij zijn ouders in Stevensweert, maar omdat zijn standplaatsen nogal eens wisselen, is dat van korte duur. Op 30 augustus 1880 treedt hij in het huwelijk, waaruit in de loop der jaren 4 kinderen worden geboren, waar van de oudste (zoon) - hoe kan het anders - een militaire carrière kiest, maar helaas als onderofficier der artillerie op 35-jarige leeftijd op 5 april 1917 te Tjimahi op Java overlijdt.

Intussen was de reis- en treklust van Kees Graus weer boven gekomen en met machtiging van de Koning werd hij in 1887 ter beschikking gesteld van de Gouverneur van Suriname. Op 12 januari 1888 vertrekt hij met vrouw en kinderen naar Suriname waar hij benoemd werd tot KOMMIES-ROEIER bij de dienst der belastingen tegen een vaste bezoldiging van *f* 1200,- per jaar.
Na 5 'tropenjaren' keerde hij met zijn gezin terug naar Nederland, inmiddels lijdend aan een tropische kwaal, waartegen voor hem geen kruid was gewassen. Hij stierf te Stevensweert op 5 juli 1893 en werd op waardige wijze en in het bijzijn van de Limburgse Zouavenbond ter aarde besteld.
Het 40-jarige leven van Kees Graus, drager van de Pauselijke onderscheiding 'Bene Merenti', zouaaf, militair en belasting commies, is kort geweest maar overdadig aan avontuur, doorzet tingsvermogen, opmerkingsgaven en het zich inzetten voor het goede.
Het eerste gedeelte van zijn reisverslag naar Nederlands Indië uit 1873 dat hieronder wordt weergegeven moge dit duidelijk maken (helaas is het in de brief aangekondigde vervolg verloren geraakt)!

BRIEF VAN CORNELIS GRAUS AAN ZIJN OUDERS

Aden, 12 juli 1873.

Lieve Ouders en Zuster!

Ziehier het Journaal mijner reis welke ik tot dusverre gewerkt heb.
4de Juni vertrokken van Hardewijk met 300 man over Utrecht en Amsterdam naar Nieuwediep. De avond van diezelfden dag ingescheept in het stoomschip 'Tromp' van Vlissingen. 5 Juni . . . nog te Nieuwediep waar weer veel volk aan de kade.
Om 2 uur vertrokken wij en werd een kanonschot gelost en onder daverend hoera gaan wij het dierbaar vaderland en U dierbare ouders en zuster verlaten. Lang zien wij op het dierbaar strand totdat wij tegen 5 uur niets meer zien als lucht en water. 6de Juni, leelijken middag, weder eenigen van ons zijn zeeziek. Wij ontmoeten een Engelsch stoomschip en een Franschen schoener. Tegen 3 uur zien wij de Engelsche kusten. Wij blijven naar mijn berekening ongeveer een uur er van. Men komt met een bootje onze loods halen. Tegen 3,5 uur worden alle zeilen bijgezet en wij gaan er snel doorheen. De lucht is nu geheel opgeklaard en de wind is met ons. Om 4 uur krijgen wij pijpen tabak en een scheepmuts. Wij zeilen en stoomen nog aanhoudend langs Engelsche kusten.
7de Juni prachtig weder, de zee is kalm. Wij zien en ontmoeten veel schepen. Nog zijn zij aan de Engelsche kusten. Tegen 11 uur gaan zij langs het eiland Wight. Ons muziek dat wij aan boord hebben speelt een deuntje. Tegen 4,5 zien wij niets meer als lucht en water.
8ste Juni. Fraai weder, goede wind. Wij zien veel bruinvisschen. Wij ontmoeten weer een Engelsch zeilschip. Nu zijn wij op de gronden. Tegen de avond begint de zee hol te worden en het schip te slingeren. 9de Juni. De zee is hol, de wind is goed, doch het waait sterk. Nu en dan slaat er een golf overboord en maakt het schip kletsnat, hetwelk natuurlijk de lachlust opwekt. Tegen 12 uur zien wij de kaap Finistère. Tegen 3 uur wordt de zee bedaarder. Wij zijn nu om de golf van Biscayen. Wij zien enkele vliegende visschen, ook zeezwaluwen. 10de Juni. Prachtig weder. De zee is geheel bedaard, bijna geen wind. Wij zijn ter hoogten van Portugal, welke kusten wij duidelijk kunnen zien. Wij varen er zelfs digt langs. Wij zijn de kaap la Pracca en de rots St. Sebastiaan gepasseerd. Boven op de rots staat een vuurtoren. Het is een prachtig gezicht. Wij zeilen nog aanhoudend langs Portugeesche kusten. Wij zien verscheiden molens en diep het land in zien wij vrij hooge bergen. Vele kleine visschersbootjes zien wij dopperen. Tegen 7 uur zijn wij weer diep zee in zoodat wij geen spoor van land meer kunnen ontdekken. 11de Juni. Wij zijn tegen 4 uur bij de kaap St.Vincent. Wij zien een vuurtoren, fortificaties en eenige gebouwen op het fort. Men salueert ons met de vlag. Het is tamelijk warm. Tegen 6 uur begint het wat koeler te worden, hetgeen ons zeer aangenaam is. Tegen 7 uur zien wij een stad. Men zegt dat het de stad Cadiz is. Ook hebben wij vandaag weer eenige vliegende visschen gezien en zijn wij ter hoogte van Trafalgar waar de Engelsche Admiraal Nelson en de Franschen Admiraal Villa Neuf die zeeslag hebben geleverd in 1805. 12de Juni prachtig weder. Vannacht tegen 1 uur zijn wij de straat van Gibraltar gepasseerd doch door de duisternis hebben wij niets gezien als lichten van de Afrikaansche en Europeesche kusten en rotsen. Nu zijn wij in de Middellandsche Zee en hebben goeden wind maar zien niets als lucht en water. Er is veel deining in de zee. 13de Juni prachtig weder, geen wind doch wij gaan er toch goed doorheen. Tegen 3,5 stoomen wij langs Africa's kust. Wij zijn er maar een uur of anderhalf van zoodat wij alles nog al duidelijk kunnen onderscheiden als het er maar was, maar wij zien niets als prachtig hooge rotsen geheel bedekt met mos. Het is vandaag nog al braaf warm weder en wind blijft hetzelfde. 14de Juni prachtig weder. Het is ook nu weer heet. De zee is spiegelglad. Enkele keeren zien wij eenige vliegende visschen en dolfijnen. Wij stoomen nog aanhoudend langs Africa's kusten. Wij zien tegen 5,5 uur eenige

Africaansche prauwen. Wij zien aan onze linkerzijde een rots in zee. Men zegt dat die niet ver van Cecilië ligt. 15de Juni prachtig weder. Als het zoo doorgaat dan hebben wij een gelukkige reis. De zee is spiegelglad en geen wind maar erg heet. Nog altijd hebben wij de kusten van Africa in 't gezicht. Ook varen wij digt langs de rots of klip waar verleeden jaar het Italiaansche schip Verona met man en muis is vergaan. Nu zien wij een prachtig gezicht. Men kan nu diep het land in zien. Alles is daar groen, maar wat planten of het zijn kunnen wij niet zien. Ik denk dat het wijngaardranken zijn. Tegen een uur varen wij langs het eiland Pantelazia, een rotsachtig eiland met wijngaarden langs de bergen en heelen netten huisjes. Zoo wonen die mensen als het waren in een paradijs. Tegen 4 uur zijn wij het eiland uit het gezicht en zien wij niets meer als lucht en water. Het is hier op den dag braaf warm. De avonden zijn hier dunkt mij koeler als in Nederland. Of dat nu komt dat wij op zee zijn dat weet ik niet. Het is nog al vermakelijk hier aan boord. Wij kunnen ons hart nog eens ophalen aan zingen en dansen, ofschoon wij voor het laatsten weinig plaats hebben, dat kunt gij wel begrijpen. 16de Juni schoon weder, de zee is kalm, geen golfje vertoont zich aan de oppervlakte. Wij zitten onder een zeil dat voor ons voor de zon gespannen is, onder eene regt Nederlandsche kout. Het is zoo warm dat bij de minste beweging men als het waren in een bad met zweet baadt en de kapitein zegt dat het in geene vergelijking is bij de Roode Zee. Wij zien tot dusverre niets als lucht en water. Ik ben God zij dank nog goed gezond. Wij moeten onze hemden en onderbroeken zelf wasschen, maar ik beloof U, ofschoon ik geen waschvrouw ben, dat het nogal goed gaat. 17de Juni prachtig weder. Hier zien wij niets als lucht en water. Wij zijn ter hoogte van Griekenland. Wij hebben vandaag koningin verjaardag. Het schip vlagt den heelen dag. Wij ontvangen vandaag de man een flesch wijn en buiten de gewone oorlam nog een extra. Ook ontvingen wij de man 4 pond tabak en een groot stuk witten zeep. Wij blijven aanhoudend op het ruime sop, zoodat wij hoegenaamd geen kusten zien. 18de Juni. Prachtig weder en goede wind en nadat de wind nogal waait is het toch nogal flink warm. Wij hebben tegen 5,5 uur het eiland Cardice of Creta in gezicht. Tegen 6 uur hebben wij het van de regterhand liggen, maar wij kunnen doordat wij nogal ver afblijven, niets onderscheiden. Tegen 1 uur hadden wij een ongeluk doordat de stoompijp lek werd en er dus veel stoom verloren ging, dus gaan wij nu lang zoo snel niet vooruit als anders. Overigens blijft het weer en de wind zeer goed en tegen 5 uur is de warmte een weinig gematigd, hetgeen ons zeer welkom is. 19de Juni. Prachtig weder, geen wind maar ongelofelijk heet. Men baad als het waren de ganschen dag, ofschoon wij niets doen, in een bad van zweet. De zon staat bijna loodregt boven onze hoofden. De zee is spiegelglad. Wij wenschen maar dat de avond spoedig komt, alsdan komt de landbries en is het koel. Wij zijn nu nog lang niet in de Roode Zee. Nu daar moet het heet zijn zegt men. Ik hoop dan dat wij spoedig die plaats voorbij zijn. Tegen 7 uur zijn wij weer geheel verkoeld. Wij zien nog geen spoor van land. 20 Juni prachtig weder. Niet zoo heet als gisteren. Wij varen langs Egypten. Tegen 9 uur zien wij de reede van Port Said. Een menigte schepen. Men is bezig het schip schoon te maken en de zeilen op te rollen. Wij hebben de Nederlandsche vlag in top. Tegen 10,5 uur zijn wij in de haven en met een donderend gekraak valt het anker. Port Said is niet groot. Alle gebouwen zijn nieuw. Vooral trok het Hotel de France en La mode Parisien onzen aandacht. Van den consuls woning wapperde Nederlands driekleur. De consul bracht ons ook een bezoek. Wij werden bestormd door kleine schuitjes met vruchten. Arabieren, Egyptenaren, zwarten, blanken, enfin van allerhande soort die ons alles te koop aanbieden, waar wij een gretig gebruik van maakten. 21 Juni prachtig weder. Wij krijgen een bezoek van de komst van het Turksche vrachtschip, die ons de eer doet van het schip te inspecteren. Tegen 11,5 uur gaan wij de haven uit en het Suez kanaal in. Maar nauwelijks zijn wij 1/4 uur het kanaal in of jawel, een stoot en wij zitten vast om niet eerder voor des avonds los te komen. Bijgevolg moeten wij nu ook blijven liggen tot morgenvroeg, want het is verboden voor

des nachts in het kanaal te varen. Het kanaal is zeer smal. Het is hier verbazend heet. 22ste Juni prachtig weder. Wij zijn tegen 5 uur weder aan het varen. Wij ontmoeten veel kameelen met Arabieren. Denkelijk een karavaan. Na nog twee keeren vast gezeten te hebben blijft het schip weer liggen om morgen vroeg weer op te trekken. 23ste Juni. Tegen 5 uur met prachtig weer, maar altijd heet weer op marsch. Wij zien tegen 8,5 uur een zandhoop. Tegen 11,5 uur zijn wij aan het stadje Ismalia. Daar krijgen wij weer een loods en na het stadje vlugtig opgenomen te hebben en de aanmerking gemaakt te hebben dat het stadje met hare prachtige huizen, 3 pyramidische torens veel geleek op een Hollandsch stadje, stoomden wij weer verder om tegen 5 uur te Suez aan te komen, waar wij het anker uit wierpen. 24ste Juni. Prachtig weder. Wij liggen op de reede van Suez en te ver van de stad verwijderd om iets op te merken. Ook hier worden wij weer bestormd door prauwen met frachten en andere snuisterijen. Wij weten onzen tijd niet anders te verdrijven dan door visschen, die wij dan ook planty vangen. Toen ons tegen de avond een luisterrijk feest wachtte, het Ramtam of maanfeest der Mohamedanen. De geheele floot der Turken was verlicht. Aanhoudend gingen er vuurpijlen en vuurwerk op en dat duurde tot ongeveer 12 à 1 uur, toen wij heerlijk voldaan ons ter rusten begaven. 25ste Juni. Prachtig weder maar erg heet. Wij liggen nog op de reede van Suez. Geen bijzonderheden als dat wij een bezoek kregen van den komst van het Nederlandsche oorlogsschip Bommelerwaard, dat vanmorgen hier gekomen was. 26ste-27ste Juni. Nog altijd te Suez hetgeen ons zeer begint te verveelen. Eindelijk zien wij op 28 Juni de vertrekvlag wapperen en tegen 1,5 uur varen wij tot ons groot genoegen en met een luid hoera de reede af en de Golf van Suez in. Spoedig zijn wij Suez met haren reede uit het gezicht. Wij zien aan beide zijden land tot den avond, toen wij door de duisternis niets meer zagen en wij ons te bed begaven om 's morgens weer verscheiden meer te zien toen wij lelijk opzagen toen wij tegen 3,5 uur een stoot kregen zoodat wij opsprongen om te zien

Zouaaf Cornelis Graus.

wat dat was. Toen wij tot onzen schrik zagen dat de boot met alle stoomkracht op een koraalrif zat en zoo vast dat het onmogelijk scheen hem eraf te trekken. De kapitein van het schip was geheel verslagen en geen wonder. Bij het mooisten weer gestrand, onbegrijpelijk (zooals men zeide, toch altijd fluisterend, was het in de wacht der eersten stuurman gebeurd, dus zijn schuld) hetgeen tegen 3 uur ook bleek waar te zijn. Een Engelsch, Duitsch en Fransch schip dat hier langs kwam peilden om het schip doch verklaarden ronduit dat het onmogelijk was het schip er af te slepen en zij kunnen of mogten hun schepen ook niet wagen waarop zij vertrokken tot onzen grooten ergernis. Wij waren allen gebeten op de eersten stuurman toen des anderen daags 30ste Juni de stuurman bijna in gevaar was. Hij had in drift een soldaat een klap gegeven. Dadelijk grepen anderen hem bij de keel en als de luitenant er niet bij had gekomen was hij overboord geworpen.
Wij werden tegen 9 uur aan wal gezet en daar zaten wij nu aan de voet van steile rotsen, blootgesteld aan de gloeiende stralen eener oostersche zon aan land met wat beschuit en

water. Er was nog genoeg voorraad aan boord. Toen wij weer op stonden te kijken toen wij van boord een plotseling hoera en leve de kapitein hoorden dat door een 12-tal matrozen en de eerste stuurman werd aangeheven. Wij meenden dat zij niets kwaads in 't zin hadden toen wij ineens door een geval dat vreeselijk had kunnen zijn uit onze dwaling geholpen werden. De scheepskapitein namelijk was met het roepen van leve de kapitein naar boord geroeid toen hij door de matrozen met een bijl gedreigd werd, zoodat hij dadelijk regtsomkeert maakte en de sloep insprong die hem behouden aan wal bragt. Daarop werden de trappen opgehaald en wij bemerkten dat zij de kapitein uitgesloten en de eerste stuurman tot kapitein benoemd hadden. De eerste stuurman, eene Belg, had op het gemoed dier matrozen gezinspeeld die door den drank verhit (die genoeg aan boord was) alles aannamen wat de stuurman hen beloofde en zich zoo lieten misleiden, toen wij tot onze groote blijdschap het Nederlandsche stoomschip 'Prins Hendrik' die de 14de Juni met 400 man was vertrokken aan zagen komen en een weinig later de 'Java' dat den eersten was vertrokken met 170 man. Beide schepen wierpen het anker. De opstand onder de matrozen duurde voort. 1 Juli de andere morgen gingen de kapitein en een luitenant met een sloep kolonialen en getrouw gebleven matrozen met revolvers naar het schip. Toen gaven de matrozen en eersten stuurman zich over. Wij werkten nog tot middag zonder iets te krijgen als twee beschuiten en 2 kroesjes water en toen werden wij tegen 4 uur tot ons groot genoegen geïnbarkeerd aan boord van het stoomschip 'Prins Hendrik' nadat de 'Java' die geen goederen of soldaten kon innemen vertrokken was. Hier trof ik den korporaal Klaas mijn vriend ook aan in goede gezondheid die mij een flink stuk vleesch had bewaard. De eerste stuurman met matrozen die mede deel hadden genomen aan de opstand werden geboeid op een Turksch stoomschip geleid om naar Suez te worden getransporteerd en vandaar naar Nederland. Wij vertrokken nog diezelfde avond, de kapitein, tweede stuurman en de getrouw gebleven matrozen achterlatende, die bij het gestrande schip moesten blijven. De kapitein van ons nieuw schip stak eenige vuurpijlen af ten teeken van salut wat door de achtergeblevenen beantwoord werd en wij stoomden voorwaarts.

2de Juli. Verschrikkelijk heet. Wij zijn op de Roode Zee. Ik ben God zij dank goed gezond. Wij logeren boven op 't dek daar er geen plaats meer is. Wij zijn met 700 man, 64 officieren, 112 passagiers eerste klas en de equipage. Affin met zoo'n kleine 1000 man aan boord in zoo'n verschrikkelijke hitte die niet om uit te staan is. Blijde zal ik zijn als wij in Batavia aankomen.

3de-4de-5de Juli. Wij zijn tot nog toe onder de verschrikkelijke hitte op de Roode Zee, niets ziende als lucht en water. Vanmiddag bezweek een hofmeester en werd overboord geworpen. 6de Juli. Vandaag weer een hofmeester. Dat is nu al de tweede in de tijd van twee dagen. Het is een akelig gezicht dat begraven op zee. Men wordt in een zak genaaid en daarna met de gebruikelijke zeemansplegtigheid te water besteld. Overigens blijven de soldaten nog al goed gezond. Vandaag 7de Juli kregen wij een ongeluk aan het schip doordat de cilinder des machine zoo stuk werd dat wij in het geheel niet konden avanceeren en wij hier blijven liggen totdat een schip dat hier voorbij mogt komen ons naar Aden zou trekken. Wij liggen hier den heelen dag en nacht onder de grootste hitte. Toen des andere dags 8 Juli de Java die wij in de nacht waren voorbij gevaren bij ons kwam en ons op sleeptouw nam. Ofschoon het langzaam ging kwamen wij toch vooruit zodat wij gelukkig en wel des andere daags te Aden in Arabië aankwamen. Daar hadden wij schik met de negers, want hier is het volk pikzwart, die naar onzen boot toe kwamen zwemmen en als wij dan een klein geldstuk het water in gooiden doken zij het van den bodem der zee op.

9de Juli. De Java vertrok vandaag en wij zagen van boord dat het Engelsche garnizoen (want Aden is een Engelsche kolonie) bezig waren tenten voor ons op te slaan en wij gingen tegen 4 uur aan land en nu zijn wij te Aden op kampement. Het eeten is hier bijzonder goed. Een flink stuk vleesch, alle

dagen een wittebroodje en een flesch bier en een borrel rhum en wij kunnen hier naar hartelust zwemmen en baden in de Roode Zee. Wij zijn nu nog 18 á 19 dagen reizens per stoomschip van Batavia. God weet hoelang wij hier nog moeten blijven liggen. Misschien wel een maand. Affin, wij gaan hier alle dagen uit met Engelsche soldaten. De stad is dus geheel gebouwd op en tusschen rotsen. Het stadje is heel plijzierig en wij maken goed plijzier. Nu lieve Ouders, nu is het dan den 12de. Ik zal het journaal van den 12de af vervolgen en U uit Batavia het vervolg sturen. Ik hoop dat het U genoegen mag doen. Het is hier anders op den dag erg heet onder die tenten en buiten mogen wij van 11 tot 4 uur niet komen.
Nu lieve Ouders en zusje ik hoop dat dit verhaal U plijzier zal doen en gij het kunt lezen. Ik heb het expres zoo klein geschreven opdat gij niet teveel port hoeft te betalen. Nu gij lieve Ouders en lieve Zus gij kunt daaruit wel zien dat ik veel ondervonden heb. Die schipbreuk heb ik U in zijn geheel niet kunnen schrijven daar mij plaatsruimte ontbrak. Ik zal U dat bij mijne terugkomst beter vertellen. Ik hoop dierbare Vader en liefste Moeder en Zus dat gij dezen brief in gezondheid moogt ontvangen en dat moedertje lief niet te veel zal treuren, maar eens goed voor mij zult bidden.
Nu lieve Ouders vergeet mij niet en gij ook niet lieve Zusje en schrijf mij spoedig wanneer ik U vanuit Batavia schrijf. Doet ook de complimenten aan de familie Geurts en Antje, Stina, Willem en Jacques opdat zij mij in hunnen gebeden niet vergeten. Ik ben God zij dank zigtbaar gezegend door nog frisch en gezond te zijn. Nu lieve Ouders de complimenten van Visscher. Hij doet mij veel plijzier aan. Als wij te zamen terugkomen dan komt hij met mij mede naar U toe. Nu lieve Ouders en Zusje na U nogmaals gegroet te hebben noeme ik mij Uwe lieve zoon die U nooit zal vergeten.

C. Graus

N.B.
Ik ben vandaag nog de stad in geweest. De bevolking zijn alle negers en men vindt er fraaie kinderen onder. Hier vlakbij is een kerk een Roomsche en Protestantsche. Bij de Roomsche kerk is een fraai kerkhof en vlak voor de kerk twee graven, liggen hier van twee Spaansche Generaals waarop ik haast zou denken dat het vroeger een Spaansche kolonie is geweest.
De bevolking beleidt de Mohamedaansche godsdienst. Zonderling is het hen des avonds te zien bidden op de knieën, aanhoudend zich vooroverbuigend met het gezicht op de grond, waarop zij zich in de zee gaan wasschen altijd biddende. Hier stuur ik U het portret van de 'Tromp'. Het is in Port-Said gedaan. Het zal wel wat gekreukt zijn maar dan moet U het onder bordpapier leggen om zodoende het weer in 't fatsoen te brengen. Nu lieve Ouders wees nogmaals gegroet lieve Moeder en stuur mij zoo spoedig mogelijk Uw portret waar gij allen opstaat, dan zal ik blijde zijn. Nu lieve Ouders vergeet Uwe lieve Zoon niet die nog veel zal ondervinden eer hij weer bij U zal zijn. Doet ook vele komplimenten aan Oom Grades en Tante Berpke en kinderen van Tante Nel. Grootmoeder en kinderen van Tante Mie en Vieke en Hannes. Uw lieve zoon.
Dag lieve Moeder, Vader en Zusje.

C. Graus

Bron:

Bovenstaand artikel is grotendeels ontleend aan het in de aanhef vermelde boekwerkje van drs. Roger Janssen welke publicatie tevens is opgenomen in de reeks 'Maaslandse Sprokkelingen', Nova Series, jg.V, nr.7-8, mei-juni 1982.

J.H.M. BERLEMON

Een merkwaardige metalenkruis 1830-1831 'vrywillig'

In mijn collectie Nederlandse militaire eretekenen bevindt zich een metalen kruis 1830/1831 'vrijwillig', waarvan 'vrywillig' met een Griekse 'Y' is geschreven (zie afb. 2a). Bij nadere bestudering van het kruis ontdekte ik nog meer afwijkingen. Kijkt men naar afbeelding 1a, dat getekend is naar voorbeeld van de kruizen gemaakt uit het brons van de bij Hasselt veroverde kanonnen, dan ziet men: de kroon is platter, de 'W' bestaat uit twee elkaar gedeeltelijk overlappende V's. Het reliëf van de eikenloof- en lauwerkrans is vlakker, terwijl de kroon onder de denkbeeldige lijn van de naar elkaar buigende takken zit, dus lager.

Bij het metalen kruis waar het omgaat (zie afb. 2a), welke ik naar voorbeeld getekend heb, ziet men de kroon van hoger model en staat tussen de uiteinden van de takken, de 'W' is van gewone vorm, strik en linten lopen niet laag door in de onderste arm van het kruis, zoals bij afb. 1a. Het reliëf is duidelijk dikker, fraaier, en heeft een Griekse Y in het woord vrijwillig. Op de keerzijde van het metalen kruis (zie afb. 1a) is het reliëf ook vlakker, minder fraai dan bij afb. 2b. Op de keerzijde van het kruis (zie afb. 1b) heeft de horizontale scheidingsstreep van 1830/1831 een verdikking in het midden, bij afb. 2b ontbreekt deze, ook hier is het gehele reliëf fraaier. In de tot mijn beschikking staande literatuur schrijft W.F. Bax: 'van het vrijwilligerskruis komen exemplaren voor groot 29 mm maar dunner (het mijne is niet zo dun) dan het officiële kruis waarbij de kroon en de 'W' aan de voorzijde de letters der opschriften aan de keerzijde van andere vorm zijn dan bij voorgeschreven eereteken' (sic). Tot zover Bax, maar niets over het feit dat vrijwillig met een Griekse Y geschreven is, of over de plaatsing van de kroon. In het boek 'Orders and Decorations of the Netherlands' vind ik alleen de afbeeldingen van wat ik aanneem de officiële exemplaren zijn. In het boek 'Bronzen Leeuw en Bronzen Kruis' vind ik op pag. 53 afbeeldingen van de officiële kruizen ook met lager geplaatste en plattere kroon, strikken en linten lager in de beneden arm uitlopend etc. Op pag. 114 van

afb. 1a

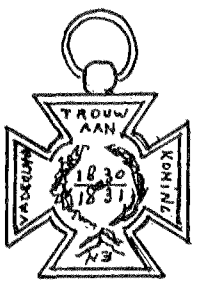

afb. 1c

bovengenoemd boek is ter vergelijking met het bronzen kruis 1940 ook de afbeelding officiële metalen kruis gebruikt. Mijn metalen kruis 'vrywillig' heeft dezelfde plaatsing en vorm van de kroon, van de 'W' als het bronzen kruis 1940, ook de linten van takken lopen niet door in de beneden arm van het kruis (zie afb. 1a-2a-3a). Ook het reliëf van zowel mijn exemplaar metalen kruis als van het bronzen kruis is fraaier (zie afb. 2a-3a), dan van het officiële kruis (afb. 1a). Op het tableau V van de 'Nederlandsche en Luxemburgsche Ridderorden en eereteekenen van 1888' (volgens de wet van 28 juni 1881) staan merkwaardig genoeg niet de afbeeldingen van wat genoemd wordt de officiële metalen kruizen (zie afb. 1a en 1b). Afgebeeld zijn voorbeelden met een hoger model kroon, een hoger geplaatste kroon, fraaier reliëf van eikenloof- en lauwertakken en de gesloten 'W'; d.w.z. niet uit, zoals ik eerder vermeldde, twee elkaar overlappende 'V's. Op

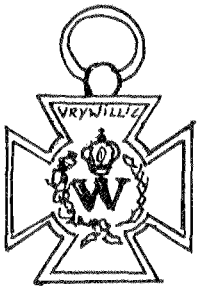

afb. 2a

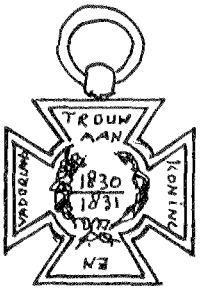

afb. 2b

afb. 3a

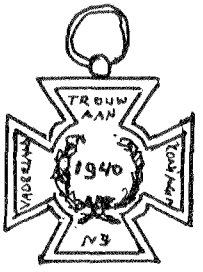

afb. 3b

bovengenoemd tableau staat bij de afbeeldingen van het 'vrijwilligerskruis' tevens op elke arm het woord 'vrijwillig' en met een gewone 'ij' geschreven. Mijn eerste conclusie is dan, dat mijn bijzondere vrywilligerskruis een namaak is naar voorbeeld van de in het tableau V afgebeelde kruizen.
Merkwaardig vind ik dat het veel later ingestelde 'Bronzen kruis 1940' ook de vorm van de kroon, plaatsing van de kroon, vorm van de 'W', het fraaiere reliëf van de eikenloof- en lauwertak heeft als mijn exemplaar 'Metalen kruis vrywillig' (zie afb. 2a).
Maar nu? Is mijn kruis een naslag naar voorbeeld van het tableau 1888, volgens de wet 28 juni 1881, of is er in de tijd van 1831 tot 1881 een verandering in taalgebruik geweest; zodat de 'IJ' is vervangen door 'Y' en daarna weer door 'IJ' en daarna weer door 'Y'. Of is het een buitenlandse aanmaak, omdat in de meeste landen onze Nederlandse i en j als samenklank onbekend is en daarvoor in de plaats de Griekse Y is gebruikt. Bij voorbeeld werden de mutslinten voor onze marine, in de tweede wereldoorlog vervaardigd in Engeland, ook voorzien van een Griekse Y, er stond toen ook 'KONINKLYKE MARINE'. Het is merkwaardig dat de Griekse Y van mijn metalen kruis 1830-1831 vrywillig (afb. 2a) nergens in de mij ter beschikking staande literatuur is terug te vinden.

Bronnen:

Ridderorden, Eereteekenen, Draagteekens en Penningen betreffende de Weermacht van Nederland en Koloniën (1813-heden) door dr. W.F. Bax. Amsterdam, 1932 (integrale herdruk 1973 etc.).
Orders and Decorations of the Netherlands door H.G. Meijer, C.A. Mulder, B.W. Wagenaar. (Venlo, 1984).
Bronzen Leeuw en Bronzen Kruis door H.G. Meijer (Amsterdam 1990).

Tableau's: Nederlandsche en Luxemburgsche Ridderorden en Eereteekenen. H.J. Berkhout en M. van Leeuwen jr. 1888 (vlgs. de wet 1881).

Rectificatie

In het november/december themanununer van MARS et HISTORIA is op blz. 237 onder foto 2 helaas de volgende, eerste tekstregel, weggevallen: Goepernoer-Djenderal Tjarda van Starkenborgh mengalah degan tiada soeatoe perdjandjian.
Op het daarin voorkomende woord 'perdjandjian' slaat de eerste noot onderaan blz. 238.

J.K. Brocades Zaalberg

DRS. R. DE WINTER
Sectie Luchtmachthistorie

PEARL HARBOR, plan van Brits journalist?

Naar aanleiding van mijn artikel *Pearl Harbor, tactische meesterzet, strategische misslag*, opgenomen in Mars et Historia nr. 1 (1992), zond jhr. J.J.G. Beelaerts van Blokland een brief naar de redactie waarin hij wees op een in 1990 verschenen publicatie van W.H. Honan: *Bywater. The Man Who Invented the Pacific War*.
In dit boek wordt de theorie verkondigd dat de Japanse admiraal Isorokoe Jamamoto niet zèlf het brein was achter het idee van de aanval op de Amerikaanse *Pacific Fleet* te Pearl Harbor. Honan poneert de stelling dat Jamamoto de operatie had gebaseerd op de ideeën van Hector C. Bywater, een Brits journalist die zijn denkbeelden reeds in 1925 had neergelegd in een boek. In deze publicatie, *The Great Pacific War*, beschrijft Bywater een fictief Japans-Amerikaans conflict dat zou uitbreken in 1931. Een massale verrassingsaanval op de Amerikaanse vloot zou de vijandelijkheden inluiden, waarna de Japanners het eiland Guam en de Filippijnse eilandengroep zouden innemen. (1) Het aantal slachtoffers dat bij de aanval op de *Pacific Fleet* zou vallen schatte Bywater op ongeveer 2500, een aantal dat zeer dicht in de buurt komt bij het aantal werkelijk gesneuvelden in Pearl Harbor.

VISIONAIRE ELEMENTEN

Bywater's gefingeerde scenario van de oorlog in de Stille Oceaan bevatte dus zeker enkele visionaire elementen. Dit gold tevens voor enkele van zijn voorspellingen ten aanzien van het verdere verloop van de krijgshandelingen. Toch sloeg hij op een aantal punten de plank volledig mis. Behalve dat hij het uitbreken van de strijd tien jaar te vroeg situeerde, onderschatte hij voorts - in tegenstelling tot admiraal Jamamoto - de rol van het luchtwapen. Bovendien hechtte hij een overmatig belang aan het gebruik van strijdgassen. (2)

JAMAMOTO'S CRUCIALE ROL

Honan's stelling dat de ideeën uit Bywater's boek de basis zouden vormen voor de Japanse aanval van 7 december 1941 voert mijns inziens veel te ver. In de eerste plaats gaat deze stelling impliciet uit van een totaal gebrek aan inventiviteit van de zijde van de Japanse marine. Bovendien wordt Jamamoto's cruciale rol in de gehele militaire operatie te veel onderschat. De Japanse admiraal, door vriend en vijand erkend als één der voornaamste maritieme strategen van zijn tijd, studeerde tijdens de Eerste Wereldoorlog aan de Amerikaanse *Harvard University* en werd in die periode al gefacineerd door de militaire mogelijkheden van het vliegtuig. Hij verdiepte zich in het fenomeen van het luchtgevecht, reisde langs Amerikaanse vliegtuigfabrieken en volgde nauwgezet het nieuws over de ontwikkeling van de eerste provisorische vliegkampschepen. Al vroeg bepleitte Jamamoto bij zijn superieuren het belang van de ontwikkeling van het (maritieme) luchtwapen. Reeds in de jaren '20 zag hij in dat het luchtwapen hèt nieuwe element in de maritieme strategie zou worden en toen hij in 1928 werd benoemd op het nieuwe vliegkampschip *Akagi* ging hij zich geheel wijden 'aan de praktische problemen die verband houden met de ontwikkeling van theorieën over de

luchtoorlog'. Na zijn benoeming tot opperbevelhebber van de Japanse gecombineerde vloot, de *rengo Kantai*, gaf hij te kennen dat voorrang zou worden gegeven aan de ontwikkeling van het luchtwapen. Veel sterker dan Bywater ooit in zijn geschriften betoogde, kende Jamamoto in zijn militaire plannen een doorslaggevende rol toe aan vliegkampschepen en vliegtuigen.

PROEFBOMBARDEMENTEN

Ofschoon het toenemend belang van het luchtwapen niet door de gehele Japanse marineleiding werd onderkend, werden de laatste ontwikkelingen altijd op de voet gevolgd. Zo waren Japanse waarnemers bijvoorbeeld in juli 1921 te gast aan boord van het Amerikaanse marinetransportschip *U.S.S. Henderson* en zagen zij hoe bij een groots opgezette serie proefbombardementen vliegtuigen van de Amerikaanse luchtmacht het als 'onzinkbaar' bestempelde Duitse slagschip *Ostfriesland* met hun bommen naar de zeebodem hielpen. Voor de rapporten en artikelen van de Japanse waarnemers bestond aan het thuisfront grote belangstelling en enkele jaren later voerden Japanse vliegtuigen ook soortgelijke proefbombardementen uit op een oud Russisch slagschip. De Japanse militairen zaten dus bepaald niet stil. In het Interbellum zetten de Japanners een spionagenetwerk op waarbij de (militaire) situatie in de Stille Oceaan de bijzondere aandacht kreeg. Op legale èn illegale wijze werd jarenlang achtereen veel informatie vergaard over de kracht van de Amerikaanse defensie; informatie die uiterst waardevol bleek te zijn bij de voorbereiding van 'Operatie Z', de aanval op Pearl Harbor. Admiraal Jamamoto, zelf een groot Amerikakenner, kreeg op deze wijze de beschikking over een uitgebreid en zeer gedegen dossier over de situatie op Hawaï. Gesteund door deze gegevens werd een selecte groep van stafofficieren aan het werk gezet om de diverse militaire opties uit te werken en te analyseren.

VERRASSINGSAANVAL NIET NIEUW

Bywater's voorspelling uit 1925 dat Japan een eventuele oorlog in de Stille Oceaan zou beginnen met een massale verrassingsaanval op de Amerikaanse vloot is in feite minder visionair dan deze op het eerste gezicht mag lijken. Bestudering van de Japanse militaire geschiedenis leert immers dat de verrassingsaanval op Pearl Harbor tenminste twee belangrijke historische precedenten kent. Het uitbreken van de Chinees-Japanse oorlog (1894-1895) begon met een onverhoedse Japanse aanval op Chinese oorlogsbodems, die voor de kust van de toenmalige Chinese vazalstaat Korea voor anker lagen. De formele Japanse oorlogsverklaring aan China volgde pas een week na het uitbreken van de vijandelijkheden. Tien jaar later, in februari 1904, begon de Russisch-Japanse oorlog (1904-1905) wederom met een verrassingsaanval van Japanse torpedoboten op Russische marine-eenheden die bij Port Arthur ter rede lagen. Deze aanval vond reeds plaats enkele uren nadat de Japanse regering haar voornemen de onderhandelingen met Rusland af te breken kenbaar had gemaakt. (3) Zoals al in mijn vorige artikel in *Mars et Historia* naar voren is gekomen, trok de Japanse marineleiding bij het ontwerpen van een aanvalsplan voor Pearl Harbor ook lering uit een meer recente militaire gebeurtenis. Op 11 november 1940 hadden twaalf - met torpedo's bewapende - *Fairey Swordfish* - tweedekkers, afkomstig van het Britse vliegkampschip *Illustrious*, een Italiaans vlooteskader nabij de marinebasis Tarente ernstige verliezen toegebracht. Kort nadien toog een Japanse marine-delegatie naar het strijdtoneel om aldaar de uitwerking van de Britse aanval te bestuderen. Analyse van het eigen militaire verleden en van meer actuele militaire operaties moet de Japanners minstens evenveel bouwstenen voor hun plannen richting Pearl Harbor hebben opgeleverd als de bestudering van Bywater's ideeën.

ANDERE 'PROFETEN'

De Britse journalist was overigens niet de enige deskundige die een visionaire blik op de toekomstige machtsstrijd in de Stille Oceaan aan het papier toevertrouwde. In de loop van de jaren '20 waarschuwde bijvoorbeeld de invloedrijke Britse hoofdredacteur

van het tijdschrift *Aeroplane*, C.G. Grey, voor het naderende treffen tussen de Verenigde Staten en Japan. De in die tijd zeer bekende Amerikaanse luchtvaartpionier William 'Billy' Mitchell (1879-1936) had al in 1912 gewaarschuwd voor mogelijke militaire expansie van Japan. In 1924, een jaar voordat Bywater's *The Great Pacific War* het daglicht zag, maakte generaal Mitchell een reis naar Japan om aldaar de vorderingen in de luchtvaart te bestuderen. Vervolgens onderwierp hij de Amerikaanse defensie in de Pacific aan een onderzoek en vervatte zijn bevindingen in een rapport, waarin hij tot een huiveringwekkend nauwkeurige voorspelling van de aanval op Amerikaanse vloot te Pearl Harbor kwam. Mitchell voorspelde de dag van de week, het uur en het verloop van de Japanse aanval en dit zeventien jaar voordat de operatie werkelijk zou plaatsvinden! De generaal vond echter geen gewillig oor bij de Amerikaanse Generale Staf. De officiële reactie op Mitchell's rapport luidde:

'Vele van de weergegeven opvattingen zijn gebaseerd op schrijvers overdreven denkbeelden met betrekking tot de macht en het belang van de luchtstrijdkrachten, en zijn derhalve onjuist.' (4)

Nadat Mitchell in 1926 zijn ontslag uit de militaire dienst had genomen bleef hij met grote nadruk en in steeds fellere bewoordingen waarschuwen voor de Japanse militaire dreiging. Regelmatig haalde hij met zijn profetieën de Amerikaanse dagbladen en bereikte daarmee een groot publiek.

WAARDEVOLLE BOUWSTEEN

Honan tracht in zijn boek inzichtelijk te maken hoe Jamamoto Bywater's scenario voor Pearl Harbor overnam en zich bij de verdere uitwerking van de aanval baseerde op de ideeën van de Brit. Bywater wordt door de auteur - mijns inziens terecht - beschouwd als een groot maritiem deskundige (en zal daarom hoe dan ook interessant zijn geweest voor de Japanse marineleiding). Honan schetst ter ondersteuning van zijn betoog weliswaar twee geheimzinnige ontmoetingen tussen Bywater en Jamamoto (één in 1930 en één in 1934), maar het belang

Hector Charles Bywater
21 oktober 1884-17 augustus 1940

van de ideeën uit Bywater's publicatie en de betekenis van de twee ontmoetingen in het licht van de aanval op Pearl Harbor lijken mij te sterk aangezet. In het bovenstaande heb ik gepoogd Honan's betoog enigszins te nuanceren en getracht aan te tonen dat de Japanse militaire autoriteiten meer informatiebronnen ter beschikking stonden dan Bywater's boek alleen. Het definitieve scenario voor de uiteindelijke aanval op Pearl Harbor kwam tot stand na jaren van intensieve research waarbij de Japanners gebruik maakten van een breed scala aan informatiebronnen. Dat het geheel van Bywater's theorie wellicht door Jamamoto als waardevolle bouwsteen in zijn militaire plannen is gebruikt, waag ik hier niet te betwijfelen, de sterke causaliteit die Honan aanbrengt tussen Bywater's publicatie en Jamamoto's 'Operatie Z' daarentegen wel.

Isorokoe Jamamoto
4 april 1884-18 april 1943

Literatuur:

* H.C. Bywater, *Sea-Power in the Pacific. A study of the American-Japanese naval problem*, Londen 1921.
* H.C. Bywater, *The Great Pacific War*, Londen 1925.
* W.H. Honan, *Bywater. The Man Who Invented the Pacific War*, Londen 1990.
* K.M. Paling, 'Aanval op Pearl Harbor was plan Brits journalist' in: *NRC-Handelsblad*, 7 december 1991, Zaterdags Bijvoegsel, 3.
* R. de Winter, 'Pearl Harbor, tactische meesterzet, strategische misslag' in: *Mars et Historia*, XXVI (1992) nr. 1 (januari/maart), 40-49.

Noten:

1. In een publicatie uit 1921 had Bywater al veel van zijn ideeën opgetekend. Later zou hij enkele van deze denkbeelden in *The Great Pacific War* opnieuw gebruiken en verder uitwerken. In zijn boek, *Sea-Power in the Pacific. A study of the American-Japanese naval problem* (Londen 1921), wees hij reeds op de waarschijnlijkheid dat Japan in geval van oorlog zou trachten zich via verrassingsaanvallen snel meester te maken van het eiland Guam en de Filippijnen. Het scenario van een grootscheepse verrassingsaanval op de Amerikaanse vloot formuleerde Bywater echter pas in zijn publicatie uit 1925.
2. Vanzelfsprekend kon Bywater in 1925 nog niet de komst van het atoomwapen voorzien, het wapen dat in 1945 een einde zou maken aan de Tweede Wereldoorlog. Wel had Bywater voor de Amerikanen een oplossing gevonden om - nadat de Japanners aanvankelijk het initiatief zouden hebben genomen en de eerste militaire successen zouden hebben behaald - terug te slaan en uiteindelijk toch de overwinning op de agressor te behalen. Deze oplossing lag in het zogeheten *island-hopping*, waarbij via amfibische landingen door Japan beheerste eilanden zouden worden heroverd. Op deze wijze zou men geleidelijk meer uitvalsbases creëren van waaruit het hart van de Japanse defensie kon worden geattaqueerd. Vanaf augustus 1942, toen het eiland Guadalcanal werd ingenomen, zouden de Amerikanen een dergelijke tactiek metterdaad gaan toepassen. Bij deze tactiek, ook wel bekend als het *hop-over*-systeem, stond naast de amfibische landing ook het veroveren van de plaatselijke luchtheerschappij centraal. Aan dat laatste had Bywater in zijn publicaties echter weinig aandacht besteed.
3. *De Grote Winkler Prins Encyclopedie* (Zevende druk, Brussel 1972, 595) vermeldt zelfs dat Port Arthur het symbool is geworden '(. . .) van een verraderlijke aanval zonder voorafgaande oorlogsverklaring'. Het naslagwerk meldt voorts: 'Ondanks dit precedent liet de vloot der Verenigde Staten zich in 1941 op soortgelijke wijze verrassen bij de overval op Pearl Harbor, met ditmaal desastreuze gevolgen.'
4. D. Nevin, *De Geschiedenis van de Luchtvaart. Opbouw van de Luchtstrijdkrachten*, Amsterdam 1982, 69.

W.L. PLINK

De Ripperdakazerne te Haarlem

Het wel en wee van een voormalige cavaleriekazerne

In het kader van de herstructurering zal de Ripperdakazerne in Haarlem worden afgestoten, waarmee een einde komt aan een voormalige cavaleriekazerne, waarvan het hoofdgebouw nog steeds een juweel is in de binnenstad. Er bestaan vage plannen bij het gemeentebestuur van de stad Haarlem, om als Rijk en Provincie geen belangstelling hebben voor een bestemming, het hoofdgebouw in stand te houden en de bijgebouwen af te breken. De term 'vage plannen' is in deze zeker niet onvriendelijk bedoeld, de mogelijke toewijzing aan de gemeente was ook voor het gemeentebestuur een verrassing. Natuurlijk kijkt elke gemeente met grote belangstelling naar de kostbare grond die zo een kazerne in de stad inneemt en zeker deze gemeente die geen enkele mogelijkheid meer heeft om huizen te bouwen binnen de gemeentegrenzen. Wat de gemeente ook zal doen het is te hopen dat het hoofdgebouw wordt gehandhaafd en uiterlijk zijn aanzien blijft behouden. Het gebouw geldt wel als beschermd stadsgezicht maar is nog geen monument.

Ruim honderd jaar geleden was Haarlem een redelijk grote garnizoensplaats met enige bataljons Infanterie, soms een afdeling veldartillerie en doorgaans een regiment of enige eskadrons huzaren. Voorts nog enige kleine eenheden zoals een deel van het Eskadron Ordonnansen, een militaire school, e.d. De burgerij was zelf ook bijzonder actief met een schutterij. De aanwezigheid van het leger had onder meer te maken met een ook in die tijd soms woelig Amsterdam waar ook een garnizoen met cavalerie was gevestigd, aan de afstoting van de voormalige cavaleriekazerne aldaar is in de Mededelingen nauwelijks aandacht besteed. Vooral in de periode tussen 1840 en 1860 werden vanuit Haarlem cavalerie-eskadrons in Amsterdam gelegerd.
Uit de plaatselijke publiciteitsorganen waaronder de bekende Opregte Haarlemmer Courant, is af te leiden dat het militaire leven een niet onbelangrijke plaats innam in het dagelijkse leven van de stad Haarlem. Taptoes, militaire marsen, muziekuitvoeringen, serenades ter gelegenheid van jubilea en commandowisselingen, dit alles staat nauwkeurig genoteerd in de Haarlemse dagbladen. Ook kleine voorvallen zoals een melding in de eerder genoemde krant van 27 januari 1870 met betrekking tot de Huzaar P. Oostenrijk die tijdens een militaire mars met zijn paard achterover viel in de Nieuwe Gracht.

De manschappen werden voor 1884 gelegerd in de Koudenhornkazerne, nu het politiebureau, terwijl officieren en onderofficieren in de stad werden ingekwartierd. In de Koudenhornkazerne werden behalve cavalerie ook infanteristen gelegerd. Verder konden de cavaleristen over stallen, smederijen, rijbanen, maneges, een infirmerie (ziekenzaal), e.d. beschikken. Deze gebouwen lagen over de gehele stad verspreid de zogenaamde drillvelden of exercitieterreinen lagen even buiten de Kennemerpoort waar thans het Frans Halsplein is gelegen. Een eigen kazerne voor de cavalerie was derhalve geen overbodige zaak.

In de laatste decennia van de vorige eeuw werden er in Nederland veel kazernes gebouwd, aan de tijd van inkwartiering en legering in gebrekkige onderkomens of in barakken op de forten kwam geleidelijk een einde. Tot ongeveer 1870 waren gemeenten

verantwoordelijk voor het leveren van legeringsgebouwen waarbij de staat verantwoordelijk was voor het onderhoud, het waren veelal weinig functionele gebouwen en pas na 1870 kwam er enige uniformiteit. In die tijd verscheen het type kazernegebouw met een langgerekt, twee lagen hoog hoofdgebouw met dwarsvleugels van één bouwlaag, een variant hierop is de voormalige Prins Willem III kazerne in Amersfoort gebouwd als kazerne voor de bereden wapens. Er zijn toen in Nederland veel cavaleriekazernes gebouwd. De kazernes hadden in het algemeen een fraai versierd exterieur met onder andere renaissance ornamentiek. In Haarlem werd met de gemeente onderhandeld en op 1 november 1878 werd een overeenkomst tussen het Rijk en de Gemeente afgesloten waarbij de laatste een stuk grond ter grootte van 8 hectare afstond en in ruil hiervoor alle hiervoor genoemde dependances verkreeg. Hierbij was door de gemeente bedongen dat het Rijk dan bij de bouw moest zorgen voor de sloop van een op dat terrein aanwezig huis. De Dienst der Genie 7e stelling ontwierp vervolgens een bouwplan voor een kazerne voor de Cavalerie, met stallen voor officiers- en troepenpaarden, een ziekenstal, een hoefsmederij en nog een aantal kleinere gebouwen waaronder een cantine. Op het bouwplan werd tevens een ontwerp geschetst voor een infanteriekazerne, die mogelijk pas later zou worden gebouwd, dit laatste is nooit meer gebeurd. Op 28 september 1882 bleek dat de laagste inschrijving *f* 449.000,00 bedroeg en dat deze op naam stond van aannemer E.M. Roodt in den Haag. (Informatie bij DGW&T geeft aan dat voor dit bedrag in de huidige tijd nauwelijks een kleine dienstwoning kan worden gebouwd, een normaal legeringsgebouw kost al 4 tot 5 miljoen gulden.) Het contract met deze aannemer bevatte onder meer de clausule dat bij de prijs de afbraak van het eerder genoemde gebouw was inbegrepen en dat het totale bouwwerk op 15 oktober 1884 moest worden opgeleverd. De Gemeente beschikt nog over alle bouwtekeningen en bestekken. Op 11 october 1882 werd met de bouw een aanvang genomen en op 29 october 1884 werd het gebouw in gebruik genomen. De eerste cavaleristen die in de kazerne werden gelegerd behoorden tot het Depôt-eskadron van het 2de Regiment Huzaren. Aan het einde van dit artikel een overzicht van de in de Haarlem gelegerde cavalerie-eenheden vanaf 1715, waarbij een deel vanaf 1884 was gelegerd in de kazerne. Uit dit overzicht blijkt dat vooral stameenheden van het Regiment Huzaren Prins van Oranje langdurig in de stad waren gelegerd. Als elke andere kazerne is er in meer dan een eeuw bijgebouwd en afgebroken, echter deze kazerne heeft toch zijn oorspronkelijk karakter behouden. Het hoofdgebouw is in zijn originele vorm gebleven en van de oorspronkelijke manege, nu stalling voor voertuigen zou zo weer een manege gemaakt kunnen worden. De stallen en de smederij, nog enigszins als zodanig herkenbaar aan enkele details, hebben na het vertrek van de paarden een andere bestemming gekregen varierend van officierscantine tot magazijn. Zo is de voormalige hooischuur of fouragegebouw nu de filmzaal en is de sportzaal een van de vroegere maneges.

De cavalerie heeft tot 1922 gebruik gemaakt van de kazerne.
Vanaf 1922 tot 1940 is de kazerne in gebruik geweest bij het Korps Motordienst, als gevolg van de groeiende motorisering ontstond de behoefte aan opgeleide chauffeurs voor het Veldleger. Het Etappen-Verplegingsbataljon werd hier gestationeerd.

Op 1 september 1934 werd de kazerne vernoemd naar Ripperda die als commandant van de stadschutterij versterkt met enige duitse vendelen de stad in 1572/1573 ruim zeven maanden wist te verdedigen tegen de spaanse troepen van Don Frederik (ongeveer 1200 man tegen 30.000 spanjaarden). Bij de derde poging tot ontzet door de Prins van Oranje sneuvelde in de slag bij het Manpad Ritmeester Caspar van der Noot, Heer van Carlo, de eerste ritmeester van de nederlandse cavalerie. Ook Ripperda ontkwam niet aan de furie der spanjaarden en werd omstreeks 15 juli 1573 op de markt onthoofd.

Tijdens de tweede wereldoorlog hebben de duitsers op de plaats waar in 1884 een infanteriekazerne was gepland een munitiecomplex gebouwd die nu dienst doet als lesruimte van de Koksschool. Van recente datum is een betonnen legeringsgebouw vrijwel tegen het hoofdgebouw aangebouwd (Kennelijk goedgekeurd in een vlaag van verstandsverbijstering bij een welstandscommissie die meestal al struikelt over nietige details.).

De Aan- en afvoertroepen waren van 1945 tot 1967 in de kazerne gelegerd. De Ripperdakazerne wordt beschouwd als de bakermat van de AAT. Onder andere waren gelegerd de vrijwillige chauffeurs die werden uitgezonden naar Indonesië. Verder was de Ripperdakazerne de 'standplaats' van achtereenvolgens het 1e Bataljon regiment AAT, 113 Transportbataljon en 820 Transportbataljon.

Van 1967 tot 1978 was het technisch Specialisten Opleidingscentrum in de kazerne gevestigd ten behoeve van het voor het Eerste Legerkorps verzorgen van opleidingen tot Technisch Specialist en voor de opleiding tot het rijbewijs 3-tonner.

Vanaf 1978 is de Koksschool in de kazerne gehuisvest. Voorts zijn 420 Infanteriebeveiligingscompagnie en de Beheersregio Haarlem in de kazerne gelegerd.
In een van de bijgebouwen is een traditieverzameling ingericht die duidelijk afwijkt van andere traditiekamers in den lande die in het algemeen zijn gericht op wapens/dienstvakken, regimenten of speciale eenheden. Deze expositie is gericht op de kazerne en wordt helaas bij het vertrek van de militairen opgeheven. U moet er dus snel bij zijn als U een wel zeer specifieke kleine maar kwalitatief goede traditieverzameling wilt bezoeken.

Met medewerking van C-Koksschool tvs C-Ripperdakazerne en de beheerder Traditieverzameling Ripperdakazerne. Foto's zijn afkomstig van deze verzameling en de Historische Verzameling Cavalerie.

Uit het boekwerk van H. Ringoir: VREDESGARNIZOENEN VAN 1715 TOT 1795 EN VAN 1815 TOT 1940 is het volgende overzicht gehaald met betrekking tot de troepen die vanaf 1715 tot 1940 in Haarlem waren gelegerd:

CAVALERIE
Regiment Cavalerie Buys 1753-1757.
Deel van Regiment Cavalerie Schack 1750-1751.
Regiment Cavalerie Nassau-La Leck 1750-1751.
Cavalerie Paardendepot (uit 1e en 2e Depot Huzaren) 1922-1925.
Eskadron Ordonnansen 1881-1885.
Staf 1e Regiment Dragonders/Huzaren 1855-1859,1875-1880.
1e eskadron 1e Regiment Dragonders/Huzaren 1855-1859, 1878-1881.
2e eskadron 1e regiment dragonders/Huzaren 1855-1859,1875-1876,1878-1880.
3e eskadron 1e regiment dragonders/Huzaren 1855-1859,1875-1876,1878-1880.
4e eskadron 1e Regiment Dragonders/Huzaren 1855-1859,1875-1880.
reserve- eskadron 1e Regiment Dragonders/Huzaren 1867-1870,1875, 1880.
1e Depot Huzaren 1905-1922 (1922 opgenomen in Cavalerie Paardendepot).
Staf Regiment Huzaren nr 6 1817-1829.
1e eskadron Regiment Huzaren nr 6 1818-1829.
2e eskadron regiment Huzaren nr 6 1817-1829.
N.B. Ringoir vermeldt niet dat het Regiment Huzaren nr 6 van W.F. Boreel in 1814 aanving met de werving van huzaren te Haarlem.

2e Regiment Huzaren (Regiment Huzaren Prins van Oranje) in garnizoen te Haarlem vanaf 1815:
1830-1841 gehele 2e Regiment Kurassiers nr 9.
1841-1843 Staf, 1e en 2e eskadron 2e Regiment zware Dragonders.
1843-1844 Staf, 3e en 4e eskadron 2e regiment Zware Dragonders.
1844-1846 Staf, 3e, 4, en 5e eskadron 2e Regiment Dragonders.
1846-1847 Staf, 1e, 2e en 3e eskadron 2e Regiment Dragonders.
1847-1848 Staf, 2e, 4e en 5e eskadron 2e Regiment Dragonders.
1848-1849 Staf, 1e, 3e en 4e eskadron 2e regiment Dragonders.
1849-1850 Staf, 1e en 3e eskadron 2e Regiment Dragonders.
1859-1861 gehele 2e Regiment Dragonders.
1861-1863 2e regiment Dragonders min 1e eskadron.
1882-1885 5e eskadron en depot 2e Regiment Huzaren.
1886-1922 depot 2e regiment Huzaren (in 1922 opgenomen in Cavalerie Paardendepot).

INFANTERIE
Delen van het Regiment Infanterie Oranje Friesland 1792-1794.
Regiment Infanterie Oranje Nassau nr. 2 1750-1751.
Delen van het Regiment Infanterie Nationalen van Brakel nr. 10 1794-1795.
Delen van 2e regiment Infanterie van Waldeck 1789-1790.
Delen van het Regiment Zwitsers Schmidt nr. 4 1790-1792.
3e Bataljon 4e Regiment Infanterie 1882-1904.
4e Bataljon 4e Regiment Infanterie 1868-1883.
Staf 6e regiment Infanterie 1854-1858.
Reserve 6e Afdeling/Regiment Infanterie 1840-1861.
Staf 7e Regiment Infanterie 1861-1863.
1e Bataljon 7e regiment Infanterie 1865-1868.
3e bataljon 7e regiment Infanterie 1861-1863.
4e bataljon 7e regiment Infanterie 1863-1865.
Reserve 7e Regiment Infanterie 1861-1862.
Staf 10e Regiment Infanterie 1904-1922.
1e Bataljon 10e regiment Infanterie 1913-1922.
2e Bataljon 10e Afdeling Infanterie 1817-1829.
2e Bataljon 10e Afdeling Infanterie 1839-1841.
2e Bataljon 10e Regiment Infanterie 1913-1922.
3e Bataljon 10e Regiment Infanterie 1913-1922.
4e Bataljon 10e regiment Infanterie 1904-1913.

ARTILLERIE
Staf Korps Pantserfortartillerie 1893-1922.
Deel van 2e Compagnie Pantserfortartillerie 1893-1922.
Deel van 2e compagnie Regiment Kustartillerie 1922-1927.
Staf 2e Bataljon 2e regiment Vestingartillerie 1913-1922.
Staf 3e Bataljon 2e Regiment Vestingartillerie 1913-1922.
12e compagnie 4e Regiment Vestingartillerie 1886-1893.

Het boek van Ringoir is uitgegeven als nr. 8 in de reeks bijdragen van de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf.
Het boekje munt helaas niet erg uit door duidelijkheid, zonder kennis van de genealogie van de eenheden kunnen enkele zaken fout worden geïnterpreteerd.
Het boekje beperkt zich ook helaas alleen tot infanterie, cavalerie, artillerie en genie.

MR. J.H. CARSTEN

Bericht uit Stanislau

De (oud-)officieren, die in de jaren 1942-1944 in Duitse krijgsgevangenschap in Stanislau verbleven, zullen de naam van deze Pools-Oekraïnsche stad niet licht vergeten. Toch is het de bedoeling dat deze plaatsnaam wordt vergeten!
In het jaar 1962 is deze stad namelijk vernoemd naar de Oekraïnsche schrijver en 'voorlichter' Iwan Franko en heet aldus: Iwano-Frankovsk. Precies 300 jaar daarvoor, in 1662 werd zij gesticht en Stanislau genoemd naar de zoon van een Pools magnaat.
De oudste monumenten van de stad werden in de eerste helft van de 18e eeuw opgetrokken, de kapittelkerk, de bierbrouwerij (waar geen bier meer wordt gebrouwen), het Jezuïetencollege, de Jezuïetenkerk en de Armeense kerk. De stadskern heeft in grote trekken reeds op het eind van de vorige en het begin dezer eeuw zijn huidige aanzien gekregen en wie in de bouwkunst geïnteresseerd is kan aan de hand van straten en gebouwen zonder moeite de geschiedenis van de gehele streek aflezen.
Bovenstaande informatie ontleende ik aan het informatiebulletin van de ambassade van de voormalige U.S.S.R. in Nederland, nr. 15, april 1988.
Zou de oude Oostenrijks-Hongaarse kazerne, waarin M. Stammlag 371 was gevestigd, nog onder de historische gebouwen bewaard zijn gebleven?

Meningen van lezers

Naar aanleiding van de in *Mars et Historia* XXV-6 (november/december 1991, Themanummer Nederlands-Indië 1941-1942), 207-218, onder de titel *Het Marinebataljon op Oost-Java in maart 1942* door drs. J. Nuis geschreven bijdrage, meen ik het volgende te moeten opmerken. Daaraan voorafgaande is het nuttig te vermelden dat de gevechten in Oost-Java werden beschreven in *Stabelan* XV-4 (juli 1989), 33-50, XVI-2 (november 1989), 32-44 en XVI-3 (maart 199O), 2-13.

Het zou te ver voeren de vele in het artikel van de heer Nuis voorkomende onjuistheden in hun totaliteit op te sommen. Ik meen daarbij te kunnen volstaan met het advies om de *Mars et Historia* bijdrage te vergelijken met de in de *Stabelan* nummers gegeven informatie. Zeer storend is bijvoorbeeld het noemen van een '6e divisie' op pagina 208 en 209. De auteur verwart hier de IIIe Divisie met het 6e Regiment Infanterie. Een misverstand dat kennelijk berust op een overmaat van vertrouwen in de publicaties (deel 11a) van dr. L.de Jong.

In zijn slotwoord op pagina 218 geeft de auteur aan dat hij een studie naar de werkelijke gang van zaken belangrijk acht. Het valt als een grote onvolkomenheid aan te merken dat hij zich niet op de hoogte heeft gesteld met de *Stabelan* publicaties. Na het verschijnen daarvan heb ik (de auteur) aan een marineblad waarvan de naam mij is ontschoten, om een grondig commentaar verzocht. Jammer genoeg is nooit op dit verzoek gereageerd.

J.J. Nortier

Reactie van J. Nuis

Mij beperkend tot het voor mij relevante deel van de opmerkingen van de heer J.J. Nortier in 'Meningen van lezers' kom ik tot de volgende reactie.

Met nog steeds het vertrouwen dat De Jong zeer goed kan dienen (als achtergrond) voor de beschrijving van gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog (dat is iets anders dan: kennelijk een overmaat van vertrouwen in De Jong hebben), heb ik de IIIe Divisie niet verward met 6RI. Ook De Jong verwart deze begrippen niet. Bij mij is het misverstand ontstaan door het (vrijwel) samenvallen van de regionale indeling van Java in drie Afdelingen (districten) en de operatieterreinen van de betrokken militaire onderdelen, waarbij ik daarna inderdaad De Jong gevolgd heb. Overigens weet ik mij daarbij in het goede gezelschap van een bekend museum!

Op de opmerking 'Het zou te ver voeren de vele . . . onjuistheden in hun totaliteit op te sommen' is niet specifiek te reageren. Mogelijk heeft deze opmerking te maken met het feit dat de heer Nortier in zijn uitgebreide artikel 'De gevechten in Oost-Java' op een aantal punten de constateringen in de rapporten van Ilgen c.s. als uitgangspunt neemt en vervolgens refereert aan rapporten van Roelofsen en anderen, terwijl ik in mijn artikel, mij concentrerend op het Marinebataljon, de omgekeerde benadering heb gekozen (zie de inleiding op mijn artikel). Het was mij bekend dat in de rapporten verschillende visies naar voren komen. Dat blijkt al uit de inleiding ('Hij realiseert zich dat daardoor . . . andere krijgsmachtonderdelen te kort kunnen zijn gedaan') en het slot van mijn artikel. Daar blijkt dat ik het belangrijk vind dat de werkelijke gang van zaken onderzocht wordt om zo inzicht te krijgen in de veruiteenlopende interpretaties van Ilgen en Roelofsen. Een enkel voorbeeld

van de gekozen benaderingen:
Op grond van het rapport van Roelofsen schrijf ik (p. 214): Ook de radioverbindingen met De Bruyn . . . werken niet, waardoor Roelofsen om hem op de hoogte te stellen per auto heen en weer gaat, . . .' De heer Nortier citeert op dit punt Roelofsen letterlijk: 'Geen radioverbinding hebbende, moest ik per auto naar kapitein De Bruyn om die door de doorwaadbare plaats te doen aanvallen', voegt er aan toe: '(. . ., echter worden de bevelen overgebracht door kapitein Pruijmboom, zie hierna) en schrijft verderop in zijn artikel: 'Volgens Van Dijk werd de opdracht voor de omtrekking via de doorwaadbare plaats noord van Kertosono overgebracht door kapitein Pruijmboom'.
Roelofsen volgend schrijf ik (p. 217): 'Op 8 maart krijgt Roelofsen toestemming van Van Dijk om hem te ontheffen van de opdracht om in kleine groepen in het Blitar-Wlingische guerilla te gaan voeren'. De heer Nortier, in zijn artikel Roelofsen citerend: 'Ik heb te Dampit aan generaal Ilgen mededeling gedaan van kolonel Van Dijks toestemming . . .', voegt toe: '(deze verleende geen toestemming, maar 'legde zich bij de situatie neer', . . .)'.
In de artikelen van de heer Nortier komen, meer dan in mijn artikel, veel verschillen in de beschrijving door Ilgen en Roelofsen van hun werkelijkheid naar voren. Mijn vraag was en is niet een vraag naar een volledige opsomming van die verschillen, maar de vraag naar de werkelijke gang van zaken, een vraag die misschien niet meer te beantwoorden is.
Mijn dank overigens aan de heer Nortier voor zijn reactie.

THEMADAG EMSLANDKAMPEN

Op zondag 4 oktober a.s. organiseert de Documentatiegroep '40-'45 een themadag met als onderwerp: 'Op zoek naar de veensoldaten. Emslandkampen 1933-1945'.
De deelnemers worden om 09.30 uur verwacht in het Documentatie- en informatiecentrum (D.I.Z.) Emslandlager te Papenburg, Dld, Spillmannsweg 200.

GELDIG PASPOORT NIET VERGETEN!

Hoe bereikt u Papenburg? O.a. via Hoogeveen, richting Duitse grens, naar Meppen en vervolgens richting Papenburg (B. 70). Een andere mogelijkheid is via Groningen naar Nieuwe-Schans en vervolgens richting Papenburg.
Hoe bereikt u het D.I.Z. Emslandlager? U moet zijn in het Stadtzentrum Obenende. Borden volgen naar: 'Historisch-Ökologische Bildungstätte. Over witte ophaalbrug rechtdoor en na plm. 250 meter bent u ter plekke. (D.I.Z. = rechts; Parkeerruimte = links).
Als het mogelijk is reist u dan samen per auto, het is gezellig en bovendien goedkoper.
Het programma is als volgt (wijzigingen voorbehouden):

09.30-10.00 uur	Aankomst, ontvangst met koffie en koek.
10.00-12.00 uur	Begroeting namens D.I.Z. Vertoning dia's en bezoek aan de tentoonstelling over de geschiedenis van de 'Emslandkampen 1933-1945'.
12.00-13.00 uur	Erwtensoep en broodjes.
13.00-16.00 uur	Vertrek bus. Rondrit en rondleiding naar de voormalige kampen en naar het herdenkingskerkhof 'Esterwegen'.
16.00-17.00 uur	Aankomst bus. Vertoning van Videofilm met interviews met voormalige 'Moorsoldaten' (Tijdsduur: 45 min.). Film over een reunie van voormalige 'Moorsoldaten' opgenomen in Papenburg in mei 1991 (Tijdsduur: 30 min.).
±18.00 uur	Einde themadag.

U kunt zich aanmelden door overmaking van *f* 32,50 op postbanknummer 61.70.00 of op bankrekening 66.37.63.487 t.n.v. Penningmeester Documentatiegroep '40-'45 te Borculo.
Inschrijven is mogelijk tot woensdag 23 september 1992.
(In het D.I.Z. zijn ook diverse boeken te koop over de geschiedenis van de Emslandkampen).

Namens het bestuur,

H. Hoiting

Rijrichting vanaf Groningen.

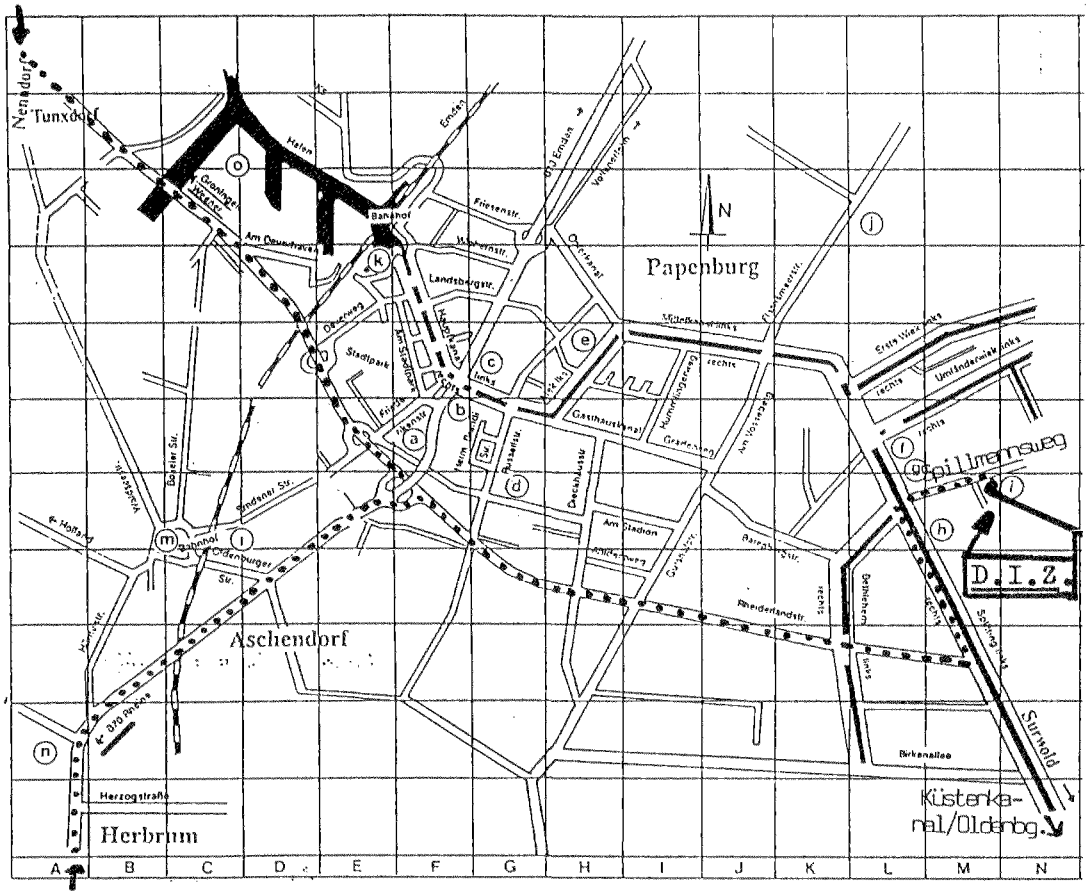

Rijrichting vanaf Meppen.

AFDELINGSCORRESPONDENTSCHAP GEWAPENDE BURGERS

Al jaren vermeldt de titelpagina van ons blad, dat onze vereniging zich niet alleen met militaire maar ook met para-militaire organisaties bezighoudt. Het wordt tijd om aan dit laatste aspect meer inhoud te geven. Het bestuur heeft daarom besloten een nieuw correspondentschap op te richten voor Gewapende Burgers. Hieronder komen te vallen de Schutterijen, de Weerbaarheids- en Scherpschuttersverenigingen, de Bijzondere Vrijwillige Landstorm, de Vrijwillige Burgerwachten, het Korps Nationale Reserve en het Korps Luchtwachtdienst, voorwaar een indrukwekkend assortiment.

Onze lustrummanifestatie Burgers in het Geweer was al een aanzet in deze richting, maar vanwege het vele beschikbare materiaal bleef deze beperkt tot de Schutterijen, zowel op de tentoonstelling als in het lustrumboek. In ons blad zullen binnenkort artikelen verschijnen over Weerbaarheidsverenigingen en Vrijwillige Burgerwachten. Als afdelingscorrespondent treedt op ons medelid A. Kok, Balistraat 86c, 2585 XW 's-Gravenhage, tel.: 070-3466135. Hij dient al geruime tijd bij het Korps Nationale Reserve, waarbij hij tevens de functie vervult van plaatsvervangend-voorzitter van de Korpstraditieraad.

Afdeling 8 zal voortaan heten Versterkingswerken. De overzeese blijven onder leiding van de heer A.F. Lancker, die in Nederland komen bij Drs. J.P.C.M. van Hoof.

Kl. SIERKSMA

Het eerste Nederlandse (semi)officiële Vlaggenboek II *)

Een onverwachte aanvulling

Van onverwachte kant - namelijk uit Amerika ! - ontving ik een zending, die het uitzonderlijke van 'Steenbergen's vlaggenboek 1867' nog duidelijker stelt in het licht van een streven om, zo dan al niet het eerste officiële dan toch wel zo snel mogelijk het tweede van overheidswege verzorgde boek ter wereld te worden.
In de collecties van The Flag Research Centre **) blijkt namelijk nog een circulaire aanwezig, waarmede 'de Uitgevers Weijtingh & Brave' intekenaren gingen werven voor het vlaggenboek. De circulaire is gedagtekend *Amsterdam Febr. 1860.* En dat is dus reeds 2 jaren na de verschijning van het Franse marine-vlaggenboek en zelfs 8 jaren voordat de Verenigde Staten van Amerika over zo'n uitgave dachten!
Omdat ik deze circulaire nergens meer in Nederlandse collecties heb aangetroffen en de inhoud toch daardoor bekend zou moeten blijven in breder kringen, is het de moeite waard, de tekst hierna vast te leggen. Vergelijking van de inhoud (bijv. 2de alinea) levert meteen het gegeven op dat de uitgevers eigenlijk eerst nog wel een wat andersoortige opzet voor ogen stond als wat het resultaat is geworden. De vertraging in de productie (vgl. pag. 69, 2de kol., r. 7 e.v. van onderen) moet dus ook wel mede hieraan te wijten zijn geweest.

* Zie *Mars et Historia 25 jaar* (= 'Vijfde lustrumnummer', 1992): 65- 76.
** Winchester, MA.; Dr W. Smith geldt mijn dank voor de toezending ervan.

'Voorwaarden van intekening:
Het hiervoren omschreven Werk zal bevatten ongeveer 35 Platen net evenveel bladen Tekst; daarenboven een uitvoerig Register.
De tekst zal, behalve in het Nederlandsch, ook verkrijgbaar zijn in de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen.
Het werk zal uitgegeven worden in afleveringen van 4 platen met den benoodigden tekst.
Bij de laatste aflevering worden gratis geleverd de naamlijst van Inteekenaars en een *keurige* omslag om het werk in te doen binden.
De prijs wordt gerekend per plaat à 50 Cents en per blaadje tekst 5 Cents, te voldoen bij de aflevering.
Na het sluiten der Inteekening wordt de prijs verhoogd op *f* 15,-.
Zoodra zich een voldoend getal Inteekenaren zal verbonden hebben, wordt een aanvang met de uitvoering gemaakt, en daar alle bouwstoffen reeds gereed zijn, zal het werk, zoo spoedig eene goede uitvoering toelaat, afgeleverd worden.
Alle solide Boekhandelaars nemen Bestellingen aan, evenals de Uitgevers.'

Bestuursmededelingen

7de Opgave van wijziging en aanvulling op de ledenlijst van november 1990.

Nieuwe leden:
Boer, J.J.P. de, Van Matenesselaan 25, 2161 LD Lisse algemeen
Bos, mr. C.A., Gravin van Burenlaan 9 , 2224 GG Katwijk algemeen
Doren, J. van, Rodenrijselaan 10, 3037 XE Rotterdam algemeen
Dijk, K. van, Aletta Jacobsstraat 234, 2037 PH Haarlem 3, 4 en 5
Geelkerken, mr.dr. N.G., Zoeterwoudsesingel 44, 2313 EL Leiden algemeen
Hammen, A. van der, Laan van Haagvliet 27, 2271 XL Voorburg algemeen
Hendriks A.C., Postbus 648, 6130 AP Sittard 6, 11, 19, 20
Hout, mr. E.T. van den, Jan Glijnisweg 7 B, 1703 RJ Heerhugowaard 11, 20 en alg X.
Kampen, H.A.R., Laan van Meerdervoort 12, 2517 AJ 's-Gravenhage 2, 3, 4, 6, 20 en Atjehoorl. X
Meerdink E.F., Junolaan 6, 3318 EB Dordrecht alg.
Ruijs D., Voorstraat 50, 2201 HW Noordwijk alg.
Schouten mr. J.P., Baronielaan 52, 4818 RB Breda alg.
Soeten L. de, Van Meursstraat 34, 3532 CK Utrecht, 11 en 19
Springelkamp C., Hofstukken 19, 9407 KS Assen 18, 19 en modelbouw mil. vrtgn en vliegtgn
Vereniging voor OVWers v.d. Kon.Marine, p/a secr. Laaghuissingel 211, 5913 ER Venlo 15 en 20
Vries A. de, Van Necksingel 27, 1701 AE Heerhugowaard 5 en 13 (Marine en Mariniers) en 23
Zaagman W.L., Marcantilaan 49, 1051 LR Amsterdam 3, 5, 12 (conflictsimulaties spelen), 16 en slagordes

Overleden:
Reitsma C., Stinzenflora 54, 8935 NM Leeuwarden.
Rooy H. van, Admiralengracht 90 hs, 1057 GC Amsterdam.

Opgezegd:
Gelder F. van, Lingedijk 29, 4247 ED Kedichem.
Tjaarda M., Kastanjelaan Oost 30, 6741 DT Lunteren.

Adreswijzigingen:
Army Museum Ogilvy Trust, Falklands House, Elmwood Avenue, Feltham, Middlesex, TW 13 7 AA Engeland.
Castendijk R.J., Labradorstroom 51, 1271 DC Huizen.
Dussel J., Scheldelaan 60, 8032 EG Zwolle.
The Military Heraldry Society, c/o Mr. B.L. Davis, 59 Harewood. Gardens, Sanderstead Surrey, CR 2 9 BU, Engeland.
Reyniers A., Grote Sloot 290, 1751 LJ Schagerbrug.
Rolf R., Zandweg 139, 6418 PA Heerlen.
Stichting Samenwerkende Militaria Verzamelaars (SMV), Oude Delft 199, 2611 HD Delft.
'Stichting Handhaving Traditie Vrouwelijke militairen' vervalt en wordt 'Vereniging Vrouwelijke Militairen KL., Aart van der Leeuwkade 79, 2274 LB Voorburg.
Tattersall, M., Driehoeksweg 48, 7531 JJ Enschede.

Opsporing verzocht:
Wie weet het nieuwe adres van:
Westenberg, J.H.C., P.C. Hooftstraat 15, 5421 PD Gemert?

Aantal leden op 1 maart 1992:		513
Nieuwe leden		17
		530
Overleden	2	
Opgezegd	2	
		4
Aantal leden op 1 mei 1992		526

C.J.M. KRAMERS

Het Diekerhoff Fonds

Toen de eerste voorzitter van onze vereniging was overleden heeft het bestuur besloten zijn nagedachtenis te eren door op 18 oktober 1983 een naar hem genoemd fonds op te richten. Dit fonds geeft financiële steun voor het totstandkomen en uitgeven van publikaties in de vorm van boek-, beeld-, en muziekwerken inzake de militaire historie. Het fonds kan worden bevoordeeld met giften om niet en à fonds perdu, subsidies met een bepaald doel, donaties, erfstellingen en legaten. Van de inspecteur der Registratie en Successie is toestemming verkregen om het Diekerhoff Fonds te rangschikken onder artikel 24 van de Successiewet. Dit betekent

1. dat schenkingen aan dit fonds voor de schenker fiscaal aftrekbaar zijn voor de Inkomstenbelasting;
2. dat bij legaten of erfenissen door het fonds slechts een gematigd tarief aan successierecht verschuldigd is, in 1991 was dit 11 procent.

Het fonds heeft enige schenkingen ontvangen. Voorts is het gebruikelijk, dat voorafgaand aan de algemene ledenvergadering elk jaar een veiling van militaria en boeken plaatsvindt ten bate van het fonds. Naast deze jaarlijkse opbrengsten en rente heeft het fonds geen regelmatige inkomsten.

Het lag aanvankelijk in de bedoeling het vermogen van het fonds, dat wordt gevormd uit de hiervoor genoemde schenkingen en andere opbrengsten, onaangetast te laten en slechts de hiermee verkregen renteopbrengsten in het kader van de doelstelling aan te wenden. Gezien de beperkte groei van het vermogen zal het echter geruime tijd vergen voordat de renteopbrengsten een gewenst peil hebben bereikt. Omdat dit een lange periode van inactiviteit voor het Diekerhoff Fonds met zich mee zal kunnen brengen is besloten in daarvoor in aanmerking komende gevallen uit het vermogen zelf te putten.

In de afgelopen jaren is bemiddeling verleend voor reiskosten ten behoeve van een veldonderzoek in Indonesië door M. Hegener. Daardoor was hij in staat zijn boek *'Guerilla in Mori; het verzet tegen de Japanners op Midden Celebes in de Tweede Wereldoorlog'* te voltooien. Ook heeft het fonds bemiddeld bij de financiering van het net verschenen boek *'De militie van de Staat; het leger van de Republiek der Verenigde Nederlanden'* door dr. H.L. Zwitzer. Het fonds is ook aangesproken voor de uitgave van de themanummers van Mars et Historia over 1940-1945 en het KNIL.

Het bestuur van het Diekerhoff Fonds bestaat uit de voorzitter, de penningmeester en de tweede secretaris van onze vereniging. Leden en anderen, die nadere inlichtingen wensen, kunnen zich tot hen wenden.

VAN STOCKUM'S VEILINGEN B.V.

organiseert op

donderdag 25 juni a.s een boekveiling

waarin is opgenomen de uniformkundige bibliotheek
van dr. F.G de Wilde uit Naarden.

Deze omvangrijke bibliotheek biedt een goed overzicht van wat er in de 19e en 20e eeuw op uniformkundig terrein in Nederland, Duitsland, Frankrijk en Engeland is verschenen.

Onder de hamer komen werken van Teupken, Bosscha, Van Es, Ten Raa, Knötel, Lezius, Pfannenberg, Ruhl, Ambert, Bucquoy, Choppin, Du Mont, Fallou, Hugo, Job, Lienhart, Marbot, Pascal, le Passepoil, Sinnett, Vernet Bowyer, Broughton, Lawson, alsmede een verzameling fraaie uniformprenten.

Geïll. catalogus à *f* 15,- op aanvraag verkrijgbaar.
Postbank 5154. Nutsspaarbank 88.98.40.377.

Prinsegracht 15, 2512 EW Den Haag.
Tel.: 070-3649840 en 3649841. Telefax: 070-3643340.

DE DONDERBUS

Inkoop Verkoop Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog. Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 231 A
3061 VW Rotterdam.
Geopend: vrijdag 19-21 uur,
zaterdag 10-18 uur.
Telefoon: 010-4140267
01862-2338
3274 ZJ Blaaksedijk - NL